

Kunskap • föreställningar • natursyn • hållbar utveckling

Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och
traditionella värderingar

NAPTEK
traditionell kunskap
och biologisk mångfald

- Dokumentation från symposiet Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljö-
vårdens antropologi. 26–27 augusti 2008 på Skansen.
- Dokumentation från seminariet Natursyn och hållbar utveckling. 13 maj 2009 på Kungl.
Skogs- och Lantbruksakademien.

Citeras: Tunón, H. (red.) 2009. *Kunskap • föreställning • natursyn • hållbar utveckling: Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella väderingar*. CBM:s skriftserie 32. Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala.

Utgivare: Naptek, Centrum för biologisk mångfald 2009

Redaktör: Håkan Tunón

Foto omslagsbilder: Håkan Tunón (betessläpp på Stabby gård, Uppsala; gårdsgård i Brindbergs fåbod, Älvdalen; hållsristning i Nämforsen; storstadsstudie i Stockholm)

Foton i de fall inget annat anges: Håkan Tunón/Naptek

Layout: Håkan Tunón efter en mall av Oloph Demker

Tryck: AB Danagårds grafiska, 2009

ISBN 978-91-89232-42-6

Förord

Kunskap • föreställningar • natursyn – lokal och traditionell kunskap i hållbar utveckling

Under det senaste seklet har Sverige gått från att ha varit en utpräglad jordbruksnation till att bli ett högteknologiskt land. Denna förändring har inte passerat smärtfritt. Kulturmiljöer och kulturlandskap från äldre tider har förlorat ekonomisk betydelse och kunskapen om dem har försvunnit ur folks medvetanden, vilket gör att landskapshänsyn kanske inte alltid känns påkallad. Parallellt har den biologiska mångfald som är knuten till människans äldre hävd av landskapet börjat försvinna. Den positiva samhällsutvecklingen gör alltså samtidigt att vi kontinuerligt förlorar både kulturella och biologiska arv. Den lokala kulturella identiteten som vi tidigare fann i våra respektive hembygder har blivit alltmer utspädd och ökad internationalisering har bidragit till att skapa rotlöshet. Kunskapen om den lokala historien samt vilka sedvänjor och platser som är viktiga för lokalsamhället har kommit att spela mindre roll nu när besluten fattas längre och längre bort från lokalsamhällena. Samtidigt har vi en ökad ämnesspecialisering och -fokusering som gör att mötet mellan olika grupperingar i samhället har blivit svårare. Myndigheterna har delat upp landskapet utifrån sektorsansvar och varje myndighet har sin egen kontakt med lokalbefolkningen. Men faktum kvarstår att vi har bara ett landskap och för människor på bygden blir det understundom svårt att förstå att *myndigheten* talar med olika röster.

Hur skapar vi en helhetssyn på landskapet och samtidigt undviker alla dessa potentiella intressekonflikter? Hur skapar vi ett hållbart samhälle, samtidigt som vår nutida livsstil bidrar till klimatförändringar och förluster av biologisk mångfald?

I arbetet mot ett hållbart samhälle är vi fler och fler som menar att det är angeläget att främja mötet mellan natur och kultur och att samtidigt lyfta in traditionell natursyn och lokal och traditionell kunskap i beslutsprocesserna.

Denna skrift baseras dels på symposiet *Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi*, som genomfördes 26–27 augusti 2008 på Skansen och dels på seminariet *Natursyn och hållbar utveckling* som hölls 13 maj 2009 på Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien (KSLA). Symposiet var ett samarrangemang mellan Naptek (Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald) vid Centrum för biologisk mångfald, Stiftelsen Skansen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Seminariet på KSLA genomfördes av Naptek, Världsnaturfonden WWF, Uppsala centrum för hållbar utveckling (CSD) vid Uppsala universitet och Riksorganisationen Hela Sverige ska leva. Vi riktar ett tack till C.F. Lundströms stiftelse för finansiellt stöd för genomförandet av Skansensymposiet.

Vi hoppas att den här rapporten ska ge givande infallsvinklar på en svår framtidsfråga som redan i hög grad är aktuell!

Håkan Tunón
Programchef, Naptek
Centrum för biologisk mångfald

John Brattmyhr
Skansenchef
Stiftelsen Skansen

Innehåll

Centrum för biologisk mångfald (CBM).....	6
Naptek – traditionell kunskap och biologisk mångfald	7

Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi (Skansen 26–28 augusti 2008)

Etnobiologiskt symposium om mötet mellan människor

Inledning till Skansensymposiet – Johan Bodegård	8
---	---

Föreläsningar	9
----------------------------	---

Natur- och kulturmiljövårdens antropologi

Kan natur- och kulturmiljövården samarbeta? – <i>Urban Emanuelsson</i>	10
Kulturmiljövårdens historia – <i>Leif Gren</i>	16
Naturen som kultur: Mårten Sjöbeck och bondens landskap – <i>Karin Gustavsson</i>	20
Panelsamtal/avslutande frågestund	28

Naturvård och kulturmiljövård: Helhetssyn på landskapets värden

Referat av Myndigheternas verktygslådor	30
Paneldiskussion om helhetssyn på landskapes värden	32

Natur- och kulturmiljövården och de traditionella brukarna, vilka får komma till tals?

Natur/kulturmiljövården och brukarna – <i>Tommy Lennartsson</i>	36
Ekoparker: ett verktyg för samverkan – <i>Caroline Wejstorp</i>	40
Konflikter och samverkan i glesbygd – <i>Anders Esselin</i>	44
Biosfärsområdet i Blekinge – <i>Elisabet Wallsten</i>	48
Levnadsstandard eller livskvalité? – <i>Herbert Eriksen</i>	52
Fäbodskog och fäbodbruk – <i>Kelvin Ekeland</i>	55
Politik och plats: Om platsrelaterade föreställningar och deras betydelse i den svenska skogspolitiken – <i>Karin Beland Lindahl</i>	62

Öppet forum

Hur effektiviserar vi dialogen mellan olika myndigheter och mellan myndigheter och landskapets användare?	66
---	----

Referat gruppdiskussioner öppet forum	67
--	----

Slutrunda	84
------------------------	----

Natursyn och hållbar utveckling (KSLA 13 maj 2009)

Seminarium om lokal och traditionell kunskap, vår relation till naturen och vägar till hållbara samhällen – lärande mellan olika kulturer

Föreläsningar	87
Natursyn och hållbar utveckling – Håkan Tunón	88
Vikten av en gemensam värdegrund utifrån ett dekoloniserat synsätt	
– Gudrun Kuhmunen	92
– Ol-Johán Sikku	97
To "redream" the world – local knowledge, local culture and biodiversity in Southern Africa and Europe – Colin Campbell	102
Earth jurisprudence – Anders Tivell	107
Hållbart lantbruk i praktiken – Kristina Belfrage	110
Lokal och traditionell kunskap och hållbara samhällen: behovet av en helhetssyn – Marie Byström	114
Grupparbeten	
Vilka förhållningssätt behöver vi för att finna vägar till hållbara samhällen? Arbetssätt, processer, möjligheter för samverkan?	
Referat gruppdiskussioner	116
Slutrunda	121
 Bilaga 1 Program för Skansensymposiet	122
Bilaga 2 Deltagarlista	124
Bilaga 3 Program för seminariet om natursyn	126
Bilaga 4 Deltagarlista	127

Centrum för biologisk mångfald (CBM)

Centrum för biologisk mångfald (CBM) är ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) och Uppsala universitet för alla typer av frågor som rör forskning och information om biologisk mångfald. CBM tillkom efter ett regeringsbeslut 1994.

Biologisk mångfald kan förenklat beskrivas som mångfalden av levande organismer och mångfalden av ekosystem där de lever. Sverige har undertecknat ett internationellt avtal, Konventionen om biologisk mångfald, där vi förbinder oss att vårda vår biologiska mångfald och använda den på ett hållbart sätt, så att den inte förstörs eller tar slut. Det innebär t.ex. att vi ska bruka skogen så att alla djur och växter som finns i skogslandskapet kan leva kvar där, vi ska bedriva jordbruk på sådant sätt att alla små mikroorganismer (bakterier och svampar) och ryggradslösa djur (t.ex. nematoder och hoppstjärtar) som sköter nedbrytningen i jorden inte försvinner, och att alla andra arter i jordbrukslandskapet överlever, vi ska bedriva fiske så att inte all fisk tar slut, vi ska planera våra städer så att många olika arter av djur och växter kan leva i vår närhet, och så vidare. Förutom Sverige är det drygt 170 andra länder som också har skrivit under konventionen.

Läs mer på CBM:s hemsida: www.cbm.slu.se

CBM Centrum för
biologisk mångfald

NAPTEK – traditionell kunskap och biologisk mångfald

Sedan 1 januari 2006 driver Centrum för biologisk mångfald efter ett regeringsbeslut Naptek, ett *nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Programmet är en del av Sveriges genomförande av konventionen om biologisk mångfald.

Traditionell kunskap eller ”tyst kunskap” är den folkliga erfarenhetsbaserade kunskap som förs vidare från generation till generation genom praktiskt brukande av naturen och de biologiska naturresurserna. Traditionell livsmedelstillverkning, samernas renskötsel, slöjd, jakt och fiske, kustnära fiskares vana vid sjöliv och fåbodsbrukarnas kunskaper om djuren och om skogsbete är exempel på traditionell kunskap som riskerar att glömmas bort. I konventionen om biologisk mångfald framhålls sådan kunskap som en viktig resurs för framtiden.

Naptek har i uppdrag att verka för nyttjande, spridande och bevarande av lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Programmet skall även ha ett särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till Sveriges urfolk samerna.

Avsikten med NAPTEK är att arbeta med att:

- kartlägga och dokumentera traditionell kunskap
- upprätthålla lokal och traditionell kunskap
- sprida traditionell kunskap till andra traditionsbärare och myndigheter
- stimulera forskning om traditionell kunskap

Den folkliga erfarenhetsbaserade kunskapen som har förts vidare från generation till generation genom praktiskt brukande av natur och biologiska naturresurser kan innehålla möjliga svar på framtidens frågor. Den bygger på erfarenheter från en tid av effektiv produktion före billig fossil energi.

För att kunna bevara traditionell och lokal kunskap i dess rätta sammanhang krävs att vi ser dess värde och respekterar den för vad den kan bidra med till ett framtida hållbart samhälle. Det är av yttersta vikt att myndigheterna respekterar denna typ av kunskap och vinnlägger sig om en fungerande dialog med lokalsamhället. -

Läs mer på Naptek:s hemsida: www.naptek.se

Naptek
CBM
Box 7007
750 07 UPPSALA
018-67 25 91
naptek@cbm.slu.se

Inledning till symposiet på Skansen¹

JOHAN BODEGÅRD, ARTDATABANKEN, UPPSALA

Varmt välkomna till detta symposium! Idag ska vi utforska gränslandet mellan naturvetenskap och kulturvetenskap, mellan naturvärden och kulturmiljövårdens arbete. Det kommer att bli en resa där olika synen på det landskap vi alla delar har präglat vetenskapen och de offentliga institutionernas verksamhet. Skillnaderna har, tror jag, sin grund i både livsåskådande ideologier och i filosofers tankevärld, men framför allt är det vetenskapens allt längre drivna specialisering, som i vårt rationella samhälle har en i det närmaste ohotad ställning som normbildare.

Hur ser då den enskilde medborgaren på landskapet? Vad präglar oss i vårt förhållande till landskapet vi njuter av på våra utflykter i naturen? Vad styr jord- och skogsbrukaren i sina val av hur den egna marken ska skötas? Knappast är det för de flesta av oss de senaste landvinningarna inom ekologin eller kulturvetenska-

pens som fyller våra sinnen när svarthättan sjunger med djupa melodiska toner i skogsbrynet eller rådjuren betar på fälten vi susar förbi i vår bil. Inte heller är det bokslutssiffrorna som ensamt vägleder markägaren i sitt värv. Historia, kultur och etik är alltid mycket närvarande hos den som brukar marken.

Men till syvene og sidst är det naturligtvis ekonomi och teknik, vetenskap och dokumenterad erfarenhet som leder oss alla i våra val, oavsett om de är sociala, etiska, politiska eller ekonomiska. Och då är det väsentligt, ja jag skulle vilja säga helt avgörande, att vi har förmågan att förstå varandra, att kunna tolka varandras språk. Vi leds av vad vi vill men vår vilja formas ofta av vad vår omgivning tänker och tycker eftersom människans är utpräglat social varelse.

Åter igen, välkomna till dagens symposium där vi ska lyssna och försöka förstå varandra!

¹ Symposiet "Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi" som hölls 26–27 augusti 2008

Kungshögarna eller Uppsala högar är ett spektakulärt fornminnesområde i Gamla Uppsala. Högarna är troligen från femhundralet och det har sedan ungefär tusen år legat kristna kyrkor i området. Det är således inte klart att området är en rik kulturmiljö, samtidigt har det värdefulla naturvärden förknippade med de torra gräsmarkerna med lång beteskontinuitet. På våren växer exempelvis rikligt med backsippor här. Det är också ett populärt friluftsområde under merparten av året. Människor kommer hit för att ha picknick, solbada eller bara strosa. Vintertid åktes det förr ofta pulka på högarna. Platsen är ett exempel på en arena där kulturvärden, naturvärden och rekreationsvärden möts på en och samma plats. Men vilka är konflikterna vad gäller skötseln?

Natur och kultur

*Texterna i detta avsnitt är föreläsarnas egna artiklar eller referat från under symposiet.
Bildmaterialet är i huvudsak hämtade ur föreläsarnas eget powerpoint-material.*

Kan natur- och kulturmiljövården samarbeta?

URBAN EMANUELSSON, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD, UPPSALA

Den som flyger med reguljärt flyg från Sturup till Arlanda kan om han/hon är uppmärksam se stora och periodvis delvis vattenfyllda ängsmarker under sig några minuter efter start från Sturup. Det är Vombs ängar som ligger i centrala-södra Skåne där Klingaväl-sån mynnar i Kävlingeån. Vombs ängar har en dramatisk miljöhistoria. I början av 1800-talet sköttes ängarna som med stubbskottsbruk. Det gick helt enkelt ut på att man regelbundet (vart 5–15 år) högg ner alarna på ängarna. Efter huggning kom en sådan yta att producera mycket slätterhö. Nya stubbskott slog upp och snart avtog höproduktionen på denna yta på grund av skuggningen. Ånyo blev det aktuellt att hugga alstammarna. Den regelbundna huggningen gjorde att det med tiden bildades stora socklar. Exakt hur det gick till på Vombs ängar finns det inga uppgifter om men utifrån tillgängligt kartmaterial och i analogi med mer kända områden kan man rekonstruera området skötsel. Det var då alltså en våt stubbskottsäng, ett markanvändningsslag som vi idag i Europa bara kan finna i norra Rumänien.

Under 1800-talets första hälft ökade den skånska åkerarealen dramatiskt. Det som möjliggjorde denna ökning var bland annat de stora jordskiftena. Vissa bönder fick vid skiftena nästan alla sina ägor på ängs- eller betesmark. De blev helt enkelt tvungna att plöja

Kulturmarker som betesmarker och slätterängar med lång kontinuitet har ofta stora naturvärden. Bläsgäss använder idag Vombs ängar som en viktig rastlokal under såväl vår- som höstflyttningen. Foto: Urban Emanuelsson.

upp stora ängs- och betesarealer till åker. Upplöjningen skapade obalans i det skånska jordbruket. För liten ängs- och betesmark skulle försörja för stora åkrar med gödsel och dragkraft. Flera olika åtgärder gjordes för att komma i balans, mest kända är kanske vallodlingen, nya växtföljder och kalkning. En mindre känd åtgärd, men väl så betydelsefull var att man regelmässigt började ta reda på urinen från stallade djur genom urinbrunnar och uppsugande material i stallarna som halm och torv.

Slättermyren Vassika-vuoma utanför Pajala i Lappland. En storskalig foderproduktion med silängssystem och när det var som störst över 300 lador för att förvara vinterfodret i. Ett kulturlandskap med mycket höga naturvärden. Foto: Urban Emanuelsson.

Det är i detta sammanhang som Vombs ängar kommer in eftersom det stora godset Övedskloster här på 1850-talet lät omvandla de stora stubbskottsängarna till så kallade översilningsängar. Översilningsängar var nämligen ett sätt att möta bristen på hö, då en översilningsäng kunde ha avsevärt högre produktionskapacitet jämfört med de ängar man hittills använt sig av.

Översilningstekniken hade anor tillbaka till romartiden men kom att tekniskt utvecklas i Tyskland under början av 1800-talet. Kring mitten av 1800-talet anlades det många översilningsängar i Norrland men också många i Skåne. Under en ganska kort period mellan 1850 och 1910 kom de skånska översilningsängarna att vara väldigt betydelsefulla för foderförsörjning. Tekniken var dock mycket arbetskrävande och när handelsgodset blev mera allmänt spritt i början på 1900-talet lades de flesta översilningssystemen ner. Översilningen gick i princip ut på att man dämde upp ett vattendrag och tvingade periodvis in vatten i allt mindre kanaler på en äng. Periodvis fick ängen sedan torka upp. Denna variation i vattenmängden på ängen var mycket produktionsbefrämjande. Utrymmet medger inte här att jag går in på de exakta orsakerna till produktionsökningen.

Vombs ängar kom att bli den största skånska anläggningen och var fortfarande i drift ännu några årtionden in på 1900-talet. Det visade sig dessutom att översilningsängarna blev extremt rika på sådana våtmarksfåglar som är beroende av våta hävdade marker. Vombs ängar blev en välkänd ornitologisk lokal, men i början på 1930-talet aktualiserades ett projekt som gick ut på att strikt kanalisera Kävlingeån som är den å i vilken Klingavälsån faller ut. I projektet ingick också en kanalisering av Klingavälsåns nedre lopp vilket skulle innebära att Vombs ängars översilningssystem skulle försvinna. Naturvårdarna, inte minst den ornitologiska profilen Gustav Rudebeck, protesterade men förlorade. Successivt förlorade Vombs ängar sina naturvårdsvärden men det skedde inte i ett slag utan fortfarande häckade en del våtmarksfåglar på ängarna ännu på 1960-talet. Hela tiden gjordes påstötningar om att restaurera Vombs ängar. En positiv sak var i alla fall att Klingavälsåns hela dalgång blev naturreservat och i mitten av 1970-talet gjordes ett restaureringsförsök av den sydli-

På Vombs ängar två mil öster om Lund i Skåne bygdes Sveriges största översilningssystem på 1850-talet. Efter att ha nästan helt förstörts restaureades det delvis kring sekelskiftet 2000. Ett rikt fågelliv börjar återkomma, men tyvärr är det fortfarande väldigt svårt för en besökare att uppleva hur översilningssystemet är konstruerat och hur det fungerar. Foto: Urban Emanuelsson.

gaste delen av översilningssystemet. Denna restaurering fungerade inget vidare då ån fortfarande var spikrak och djup, men kring år 2000 togs ett initiativ stimulerat av statliga naturvårdsmedel till kommunerna. Initiativet innebar att man grävde tillbaka den slingrande fåra som ån hade haft före 1930-talets kanalisering och man grundade upp ån samt gjorde ytterligare restaureringar av översilningssystemet. Man satte också upp fågeltorn och anslag informationstavlor.

Varför gör jag då denna långa beskrivning av Klingavälsåns historia och naturvärden? Jo därför att den på ett utmärkt sätt illustrerar samarbets- och kommunikationsproblemen mellan kulturmiljövården och naturvärden. Exempelvis har namnet Vombs ängar i huvudsak varit känt bland naturvårdare. Ängarna har uppmärksammats för sin rika fågelfauna och för naturvännernas kamp för att bevara och restaurera denna. Det har varit föga uppmärksammat att förutsättningarna för denna rika fågelfauna har att göra med att landets kanske största översilningssystem låg här. Möjligen var det känt bland ornitologer men då enbart som en viktig faktor för naturvårdsvärdena. Att Vombs ängars översilningssystem skulle ha ett eget stort kulturhistoriskt värde har knappast uppmärksammats. Som jag ser det så är översilningssystemet av mycket stort nationellt kulturhistoriskt värde eftersom översilningssystem kom att spela en avgörande roll i det skånska och norrländska jordbruket under en period då det rådde akut foderbrist. Dessa översilningssystem gjorde sannolikt att det skånska jordbruket producerade signifikant mycket mer

Håghögen i Uppland (t.v.) och Ramdala kyrka i Blekinge (t.h.) platser med kulturminnen som har sitt ursprung i förekomsten av biologiska resurser i kulturlandskapet. Foton: Urban Emanuelsson.

livsmedel än som annars varit fallet. Vombs ängar är det enda större systemet som är bevarat idag och var dessutom på sin tid antagligen det största. Området är värt att uppmärksamma som en symbol och illustration för en intressant och viktig historisk period. Tyvärr har kulturmiljövården aldrig visat något större intresse för Vombs ängar, och restaureringen av översilningssystemet och den information som idag finns om det vid fågeltornen kan ses som en bieffekt av naturvårdsansträngningarna.

Lite provocativt kan man säga att det som illustrerar kulturmiljövårdarnas ointresse och kanske även det ringa samarbetet mellan naturvård- och kulturmiljövård är det faktum att det idag alldeles utmärkt går att studera fågellivet på Vombs ängar (eftersom man har byggt tre fågeltorn). Däremot har en besökare ingen reell chans att kunna uppleva hur översilningssystemet ser ut eller är konstruerat. Man kan här skylla på att det inte finns någon allmän väg fram till huvud-dämnet för översilningssystemet. Denna förhållandevis ringa investering det skulle innebära att förbättra befintliga vägar och göra en parkeringsplats skall sättas i relation till de stora investeringar som gjorts i samband med restaureringen. Med relativt ringa åtgärder i form av väg och illustrationsmaterial skulle Vombs ängar kunna bli en första klassens dubbel sevärdhet både ur naturvårds- och kulturmiljövårdsperspektiv. Det är denna typ av dubbla värden och större sammanhang som skulle kunna åstadkommas på många håll i landskapet om man anlade ett mer holistiskt perspektiv.

Jag skall här nämna två exempel som snarare har som officiell utgångspunkt det kulturhistoriska perspektivet. Det första är Håghögen utanför Uppsala som ligger i anslutning Hågaåns dalgång. Här kan man väl illustrera hur högen blivit placerad här på grund av den vattenväg som fanns där tidigare. Det andra exemplet gäller den massiva Ramdala kyrka som är en medeltida för-

svarskyrka. Att man här byggt en så påkostad byggnad på medeltiden får sin förklaring av att Ramdalaslätten tidigare har haft stora fuktiga slätterängar som bildat basen i områdets jordbruksekonomi. Fortfarande finns det här i närheten strandängar men deras samband med kyrkan eller kyrkans samband med slätten och de f.d. ängarna här framgår varken i kyrkoberskrivningen eller i beskrivningar av de fågelrika strandängarna. Här är det kanske lite svårare att omedelbart illustrera sambanden mellan markanvändning/kulturhistoria och naturvärden såsom det är på Vombs ängar men det skulle gå om man "bjöd till".

Hävdberoende

Sambanden mellan naturvärden och kulturhistoria kan alltså illustreras på landskapsnivå, men kanske svårare kan det vara att få förståelse för sambanden på organismnivå. Vi talar idag om ett biologiskt kulturarv. Gullviva och backsippa är exempel på arter som är beroende av slätter eller bete, men det är också mnemosynefärl, scharlakansröd vaxskivling eller rödspoven på Vombs ängar. Dessa arter är alltså biologiska kulturarv och jag vill påstå att de får ett värde som sådant först i och med att man kan visa på sambandet mellan deras förekomst och den traditionella markanvändning som skett eller fortfarande pågår. Eftersom de personer som företräder kulturmiljövården för det mesta saknar biologisk utbildning kan det kännas underligt att peka ut enskilda arter som naturvärden. Här är det alltså fråga om att utbildningen, d v s kulturmiljöutbildning av olika slag, inte har betraktat dessa delar som del av de värden som företrädarna sedan i sin profession ska arbeta med. Detta är naturligtvis en utvecklingsfråga, men det är angeläget att betona detta och arbeta för att kulturmiljöinriktade utbildningar får ett biologiskt spår. Men det är också viktigt att de biologiska utbild-

Hörjelgården i Sjöbo kommun i Skåne är en naturskola som ligger i ett rekonstruerat 1700-tals landskap såväl rika naturvärden som kulturvärden. Eftersom det är en rekonstruktion är det inte riktigt intressant för kulturmiljövården och naturvärdena upplevs kanske av naturvärden som lite för onaturliga. Resultatet blir att ingen tar ordentligt ansvar för finansieringen. Foto: Håkan Tunón.

ningarna resulterar i personer som har god förståelse av landskapet och dess kulturmiljöspår. Lite provokativt vill jag dock påstå att de biologiska utbildningarna med landskapsinriktning är bättre på kulturmiljö än vad de kulturhistoriska utbildningar är när det gäller biologi.

En utbildningslinje i Sverige har dock tagit steget fullt ut i en integration av biologi, geologi och kulturhistoria. Det är landskapsvetarutbildningen vid Kristianstads högskola.

Att få ihop sammanhanget i fält

Kunskapen om hur natur och kultur hänger ihop i landskapet kan inte bara införskaffas via böcker, nätet och föreläsningar. Exkursionen är ändå det bästa hjälpmedlet för kunskapsöverföring och för att stimulera ett eget kritiskt tänkande kring landskapen. Naturligtvis sker de flesta sådana exkursioner i moderna landskap med ett och annat inslag spår från tidigare epoker samt en och annan yta med traditionell hävd. Det är dock svårt att riktigt förstå de äldre sammanhangen i ett modernt och förändrat modernt landskap. Därför behöver vi mer kompletta "reliktilandskap" just av pedagogiska skäl. I princip kan man få tag i sådana landskap på två sätt. Det ena sättet är att åka utomlands till landskap som liknar våra historiska landskap. På full landskapskala kan

man då t ex i delar av Rumänien uppleva hur det kan ha sett ut i Skåne för 200 år sedan. Det andra sättet är att medvetet rekonstruera markanvändningen på en gård eller i en by. Då gäller det inte bara att rekonstruera ett markslag utan så mycket som möjligt av alla de markslag som behövts för ett fungerande äldre jord/skogsbruk. Detta innebär att byggnader, redskap och mycket annat också bör finnas med. Denna tanke har sedan några decennier förverkligats på några ställen runt om i Sverige. Det smäländska landskapet representeras av exempelvis Linnés Råshult, halländska skogsbygden av Äskhults by. I Skåne har mellanbygden och "kanten" av slättbygden kommit att representeras av Kulturens Östarp och Skånes naturvårdsförbunds gård Hörjel.

Ofta innebär det stora svårigheter att försöka driva denna typ av historiska demonstrationsanläggningar. Eftersom de varken tillhör naturvårdens eller kulturmiljövårdens huvudfära kan de vara svåra att passa in i anslagssystem och liknande finansieringssystem. Ett problem som exempelvis har drabbat Hörjelgården under de senaste åren.

Ekonomiska styrmedel

Jag är dock relativt optimistisk när det gäller den framtida integrationen av kulturmiljövård och naturvård i

Det svenska skogsbruket har successivt intensifierats och inte bedrivits i sin nuvarande form mer än i 50–100 år. Innan dess användes utmarken till bete, slåtter och plockhuggning samt naturligtvis jakt och fångst och liknande. I skogar som inte har utsatts för modernt skogsbruk finns ofta ett biologiskt kulturarv i form hävdgynnad biologisk mångfald samt olika hävdspår, som hamlade träd. Foto: Marie Byström.

ett landskapssammanhang. Ju mer kunskap som kommer ut bland brukare och administratörer men också bland allmänheten ju självklarare blir skälen till integration. Men som ovan antytts behövs det resurser till skötsel av landskap. Det gäller för den specialiserade demonstrationsgården och i det moderna landskapet med rester av äldre hävdformer samt inte minst i sådana totallandskap som fortfarande finns kvar exempelvis i Rumänien. För åtminstone de två senare kategorierna är EU:s landsbygdsprogram den självklara resurskällan. Men det kan också gälla specialiserade demonstrationsgårdar.

Det gäller dock att få in ett medvetande om landskapets integrerade karaktär så att det finns regler inom t ex miljöersättningarna som är utformade så att det blir ”berömvärt” att jobba integrerat i landskapet.

Historisk-ekologisk forskning

Inom fältet historisk-ekologisk forskning på landskapsnivå finns det ett stort antal intressanta och för praktiken viktiga frågor att ta tag i. Här skall jag bara avsluta med att exemplifiera med några:

Hävdformer och igenväxningsfaser i landskapet

På senare år har både den ekologiska och den historis-

ka forskningen kommit att peka på att det funnits en ganska påtaglig dynamik i landskapet. Tidvis har befolkningen expanderat och därmed också hävdtrycket. Tidvis har olyckor och katastrofer drabbat samhället vilket medfört att delar av det brukade landskapet vuxit igen. Denna dynamik har varit en mycket viktig faktor bakom den natur vi har idag. Fortfarande förstår vi inte dessa processer särskilt väl, inte minst när det gäller djur- och växters utbredning. Dessutom är kunskapen om tidigare dynamik i landskapet viktig för att på något sätt ta hänsyn till denna vid exempelvis naturreservatsbildningar eller skötselregler kopplade till miljöersättningar i jordbruket.

Skogarnas bakgrund

Idag pågår en ständig debatt om skogsbruket och om hur vi skall skydda den biologiska mångfalden i skogarna. Sverige har visserligen ett system som innebär att vi inte bara har strikta naturreservat och hårt exploaterade industriskogar. Vi har också en skala av utnyttjandeformer där emellan. I framförallt en hel del skogar i södra Sverige med höga naturvärden blir det strikta reservatet det styrmedel man gärna tar till då man annars inte riktigt kan se hur ”ett skonsamt skogsbruk” där skall kunna bevara vissa sällsynta miljöer. Säkert är att i en

”Europas sista vildmark” är en term som ofta används om den skandinaviska fjällvärlden. I verkligheten har den under århundraden utgjort och utgör fortfarande ett välbekant grannskap för de samer som bedriver renskötsel eller annan näring i dessa områden. Det handlar om kulturlandskap format av människors verksamhet och husdjurens betande. Foto: Håkan Tunón.

hel del fall är detta den rätta vägen, men i andra fall är det gamla betesskogar under igenväxning man skall skydda. I sådana fall kanske det både kan behövas bete och viss traditionell huggning för att upprätthålla de kombinerade kulturhistoriska och biologiska värdena. Vi behöver här mer kunskap för att kunna utforma en bra kultur- och naturvårdsstrategi.

Vildmarksmyten

Vildmarksmyten kan alltid ställa till det i olika landskapssammanhang. Det gäller dock inte att låta ifrågasättandet av denna myt gå så långt att vi plötsligt accepterar åtgärder i landskapet som negativt påverkar stora delar av faunan, floran och fungan eller de kulturhistoriska värdena. Därför är det också viktigt att i hela landet försöka få fram kunskap om hur människan historiskt påverkat landskapet. Exempelvis är det fortfarande så att många betraktar fjällmiljöer som vildmark. För samerna har dessa områden aldrig varit vildmarker utan utgjort deras kulturlandskap. Men det är ändå så att med detta syftar även de flesta samer på ett kulturland-

skap som innehåller historia och en del enskilda påtagliga spår av exempelvis bosättningar, äldre näringsfång, som fångstgropar, och offerplatser. Att även vegetationen har påverkats starkt och fortfarande i viss omfattning är ett direkt resultat av olika former av renskötsel kan vara nytt för många. Vi har fortfarande en mycket fragmentarisk kunskap om hur påverkad vegetationen faktiskt är i fjällmiljöerna. Här behövs tvärvetenskaplig forskning.

Att våga ta ställning

Till sist, alla värden såväl kulturhistoriska som biologiska kan inte hela tiden samsas i samma landskap. Inför man en hävdform gynnas vissa djur växter och svampar samtidigt som andra arter missgynnas. Då visar vi kanske i bästa fall fram ett specifikt tidsskedes biologiska kulturmiljövärden. Tar vi istället fasta på en helt annan hävdform gynnas andra och vi lyfter en annan hävddepok. Ibland förmår man inte bestämma sig för vilken man ska välja och resultatet blir då ofta dåliga kompromisser.

Kulturmiljövård och naturvård under hundra år – med gemensamma rötter

LEIF GREN, RIKSANTIKVARIEÄMBETET, STOCKHOLM

Kulturmiljövården har funnits som en statlig verksamhet i nästan fyra hundra år, medan naturvården funnits i ett hundra år. Men samhällets uppdelning av kulturmiljövård och naturvård i två olika sektorer är en företeelse som inte går längre tillbaka än 1960-talet.

Under 1600- och 1700-talen var det vetenskapliga idealet att den enskilde forskaren i princip skulle behärska alla discipliner. För såväl Olof Rudbeck som Linné var det självklart att naturvetenskap och humaniora var delar av vetenskapen i stort. Kulturmiljövården växte fram tillsammans med språkforskning, särskilt i samband med att man försökte läsa runinskrifter. Naturvetenskapen hade länge en stark koppling till medicin och botanik, men naturvård i ekologisk mening fanns inte förrän in på 1900-talet.

I Sverige hade äldre forskare nära till bondesamhället och man utgick i regel från människans praktiska behov utan baktankar om vad som skulle kunna vara bra för naturen i sig. Man betonade det svenskt nationella och försökte alltid gynna det som hade en samhällsekonomisk nytta. Vetenskapen var både för na-

turvetare och humanister inriktad på att analysera och klassificera. Att värdera och moralisera med hänvisning till samhällets behov var något normalt. De som var naturvetenskapligt inriktade, som Linné, såg gärna naturen som något som alltid borde förbättras och göras mer nyttigt. Den linnéanska traditionen att exploatera och förbättra naturen i stort och smått var i sig inte en enbart svenska företeelse, utan hade obrutna rötter ner i antiken. Även kontinentens storslagna slottsparker och landskapsgestaltningar var en strävan efter en perfekt omskapad miljö. Själva begreppet ”natur” i modern landskapsassocierad mening är knappast äldre än romantiken i slutet av 1700-talet.

En ny syn på naturen under 1700-och 1800-talen

Ett nytt synsätt på naturen växte fram under 1700-och 1800-talen. Perspektivet försköts från människan till naturen själv. Det var framför allt det högre borgerskapet i Frankrike, Tyskland, England och USA som stod för de nya tankarna. Det praktiska nationella perspektivet fanns knappast utan det viktiga var filosofi och romantik med en internationell och överpolitisk grundsyn. Istället för att fokusera på det som kunde exploateras och göras lönsamt så lyfte man fram estetik och poesi. Det blev ett ideal att från en både konkret och andligt upphöjd position betrakta och lämna naturen orörd.

En av de första filosoferna som utvecklade det nya synsättet var Rousseau. För honom framstod samhället som i hög grad urartat och det friska oförstörda fanns istället att söka i naturen. Även om Rousseau kritiserade den borgerliga livsstilen så var han knappast någon frilufsmänniska själv. Det var helt andra personer som fick omsätta den nya filosofin i praktiken, sådana som J. Balmat, som 1786 gjorde något för den tiden så extremt som att bestiga Mont Blanc. För de svenska linnéanerna torde ett sådant företag ha framstått som vansinnigt onödigt och onyttigt.

Den nya natursynen förstärktes av den allmänna samhällsutvecklingen. Industrialiseringen ledde under 1800-talet att allt fler människor, både herrskap och arbetare, fick sin arbetsmiljö förflyttad inomhus. Rimligtvis börunkna, mörka och hälsovådliga fabriker ha gynnat en filosofi som hyllade livet i den friska och ljusa naturen. Kring sekelskiftet 1800 hade både poesi och

Linné såg på naturen med trädgårdsmästarens ögon: Naturen var främst något som borde förädlas och göras nyttigt.

landskapskonst upptäckt landskapet utanför städer, tillrättalagda slottsparkar och drömda antika idyller.

Rousseau kritiserade den borgerliga livsstilen och ojämlikheten men hade säkerligen inte en tanke på de ekologiska sammanhangen i naturen och att naturen behövde skyddas från exploatering. Att leva i harmoni med naturen var en tanke som kom att utvecklas i USA, i synnerhet av Emerson och Thoreau. Den förre beskrev människan som en del av naturen och den senare tog konsekvenserna och byggdes sig bokstavligen en stuga mitt i naturen och levde enligt principen om hållbart brukande och självförsörjning. Det blev också i USA som de första nationalparkerna etablerades, på det formella planet var Yellowstone först år 1872.

Den svenska naturskyddstanken

För svenska forskare och tjänstemän i Linnés anda fanns det ännu under 1800-talet knappast en tanke på att skydda naturen genom reservat och förbud, tvärtom kom Linnétraditionen framför allt att leva vidare inom trädgårdsskötseln med sin iver att förbättra och om skapa.

Den som införde det formella naturskyddet blev polarforskare A. E. Nordenskiöld, som var påverkad av de amerikanska nationalparkerna. Han menade i ett uttalande från 1880 att "Om för det närvarande millioner betalas för en bild på duk eller i marmor af forntida mästare, hvad skulle man ej då om ett århundrade vilja gifva för en verklig bild af fosterlandet, sådant det fordom varit". Det var alltså inte själva arterna och ekologin som var det viktiga utan scenerierna och landskapsbilden i stort.

Det praktiska genomförandet av nationalparker kom att dröja till 1909. En av de viktigaste vetenskapliga företrädarna var botanikprofessorn Rutger Sernander som paradoxalt nog kom att bryta tvärt med Linnés strävan att förändra naturen. Sernander menade i *Sveriges Natur* 1912 att "Lifligt hoppas vi, att allmänheten ej stör de arbeten och observationer, som sålunda planlagts, genom att bryta fridlysningen, och tränga sig in i parken. Det gäller här som i de botaniska trädgårdarna: se men inte röra." Detta blev början till den än i dag vanliga principen om fri utveckling i många naturreservat.

Framväxande sektorisering natur- kultur

Det är också en motsägelse att en av dem som snabbast ville återkoppla till linnétraditionen var kulturhistorikern Sune Ambrosiani. I ett debattinlägg 1913 gav han en rad exempel på natur- och kulturmiljöer, bland annat ett gravfält med ålderdomligt skötselberoende

I de tidiga årgångarna av *Sveriges natur* kan man märka specialisering med experter och en begynnande uppdelning mellan natur- och kulturmiljövård.

vegetation, "Är ett sådant komplex ett natur- eller kulturminne? Ur ändamålets synpunkt är en sådan fråga en strid om ord". Man kan säga att den uppdelningen i en naturvårdssektor och en kulturmiljösektor redan inletts vid denna tid.

Redaktören för *Sveriges Natur*, Thor Högdahl, försökte hålla samman natur och kultur och menar i ett kompromissartat inlägg 1914 att "att man på senaste tiden äfven i vårt land börjat inse betydelsen af ett allmänt hembygdsskydd (af tyska ordet Heimatschutz), omfattande icke blott naturskydd och fornminnesskydd, utan äfven kulturminnesskydd".

Rutger Sernanders ansats att se men inte röra blev efterhand ifrågasatt, särskilt efter att det skötta bondelandskapet på nationalparken Ängsö avsiktligt fått växa igen. Ängsödebatten är något som ännu väcker engagemang. Efter detta uppstod en klyfta mellan naturvård och kulturmiljövård som är märkbar än i dag. I slutet av 1930-talet hade även fornlämningsområdet Birka vuxit igen och under riksantikvarien Sigurd Curman genomfördes stora röjningar av sly och skog trots protester från både natur- och fornminnessvänner.

Sammanhållningssträvanden från ideella föreningar

Även om man inom vetenskapen redan på Sernanders tid börjat specialisera sig så försökte den ideella natur- och kulturmiljövården hålla ihop en helhetssyn på landskapet.

Svenska naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård strävade på 1940-talet för ett samgående och en gemensam helhetssyn på landskapet. Lorentz Bohlin sammanfattade idéerna i skrift.

Den Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård arbetade parallellt på 1930-talet och biologen Lorentz Bohlin gav ut flera böcker som aktivt höll ihop natur, kultur och friluftsliv i samma perspektiv; ett exempel är *Strövtåg i svensk natur* från 1939. Varken förr eller senare har någon så medvetet eftersträvat en sektorsövergripande helhetssyn på landskapet.

Ett samgående mellan Svenska Naturskyddsföreningen och Samfundet för Hembygdsvård diskuterades på 1940-talet, och de båda tidskrifterna *Sveriges Natur* respektive *Bygd och Natur* hade kunnat gå samman. *Bygd och Natur* hade båda föreningarna som utgivare 1942, men uppenbarligen uppstod oenighet för redan 1943 hade planerna lagts åt sidan.

Vetenskap och myndigheter drog fortsatt isär natur- och kulturmiljöperspektiven på 1940-talet. En av dem som protesterade mest frenetiskt mot denna utveckling var amatören och järnvägstjänstemannen Mårten Sjöbeck. Avseende naturvårdsfrågor var han officiellt varken knuten till naturvården eller kulturmiljövärden utan verkade som en ideell amatörforskare på hög vetenskaplig nivå. I dussintals böcker och artiklar kritiserar han historielösheten inom naturvården. I exempelvis naturreservatet Kullaberg menade Sjöbeck att naturvården återigen, liksom i fallet med Ängsö, underskattade att naturvärdenas beroende av skötsel:

Enär vi icke utan historisk markkunskap kunna bedöma dessa företeelser i fältet löper naturvården här liksom på andra håll den stora faran att omedvetet intressera sig mera för förfallet, här liktydigt med den äldre odlings lösnbrutna och förskingrade förvittringsprodukter, än för själva odlingen.

Kulturmiljövård med naturvårdsuppdrag på 1950-talet

Någon central naturvårdsmyndighet fanns länge inte trots att naturskyddet hade en egen lagstiftning. Riksantikvarieämbetet fick därför 1953, som Margareta Biörnstad skriver i *Kulturminnesvård och vattenkraft 1942–1980*, ett officiellt uppdrag om att bevaka naturvårdsfrågor i samband med de stora sjöregleringarna och kraftverksbyggena i Norrland. Åtminstone en tjänsteman med biologisk inriktning anställdes även om det var överantikvarien Karl-Alfred Gustawsson som var den pådrivande kraften för att förena naturvård med kulturmiljövård.

Under efterkrigstiden blev det påtagligt att jordbrukets expansion avstannat och att traditionella ängs- och hagmarker alltmer togs ur hävd. Det tidigare så viktiga skogsbetet upphörde successivt efter den nya skogspolitiken 1948 som påbjöd rationellt skogsbruk utan störningar från betesdrift. Jordbrukets mekanisering och modernisering gjorde att mycket av landskapets natur- och kulturmiljövården lämnades utan hävd. Frågan om den statliga naturvården utreddes i årtal och i ett inlägg 1955 menade många av landets ledande naturvårdare, som Sten Selander, Nils Dahlbeck, Carl Fries, L-G Romell och Mårten Sjöbeck att det borde tas krafttag mot landskapets utarmning och att Riksantikvarieämbetet borde få i uppdrag att sköta landskapsvård ”med full kraft”. I olika remissomgångar menade såväl vattenkraftsintressena som Svenska Naturskyddsföreningen att det vore en bra idé om Riksantikvarieämbetet skötte den centrala naturvården. Kammarkollegiet och Samfundet för Hembygdsvård var däremot avvisande till tanken. Kammarkollegiet skrev 1958 uttryckligen att Riksantikvarieämbetet inte borde ägna sig åt naturvård. Därmed var saken utagerad och tanken på en samlad natur- och kulturmiljövårdsmyndighet skrotades för gott. För Riksantikvarieämbetets del begränsades intressena för landskapsfrågor till fornvård, exempelvis gav överantikvarien Gustawsson ut böcker som *Ängen och hagen* (1976) respektive *Fornminnesvård* (1965).

Den snabba samhällsutvecklingen motverkade också Riksantikvarieämbetets eventuella intresse för den centrala naturvården. Under 1950–1960-talen var kulturmiljövården pressad av samhällsförändringarna.

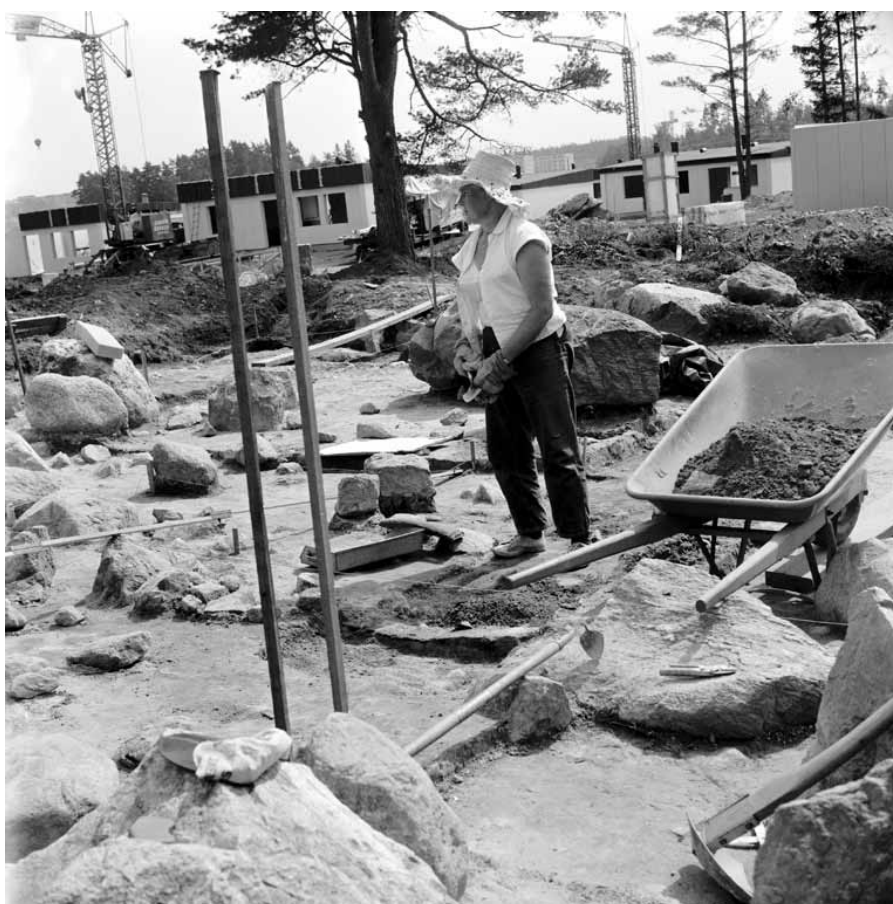
Fornminnes vård

K. A. Gustawsson

Dels medförde vattenkraftverksbyggena och miljonprogrammet att mängder av fornlämningar skulle undersökas i rasande takt, dels ställdes man inför en rivningvåg i de gamla stadskärnorna. Naturvårdsintressena var å sin sida pressade av stora kalhyggen som omvandlade de sista gammelskogarna och den storskaliga användningen av miljögifter. Utvecklingen och den statliga politiken gynnade en sektorisering där olika funktioner hade egna lagar, ekonomiska styrmedel, forskning och utbildning. Statens naturvårdsverk bildades 1967 och att länsstyrelserna fick en särskild naturvårdsfunktion. Kulturmiljövården regionaliserades 1976 och staten delade upp natur och kultur i olika sektorer, slagkraftiga var och en för sig.

Riksantikvarieämbetets överantikvarie Karl-Alfred Gustawsson försökte på 1950-talet skapa en samlad myndighet för vård av kulturminnen och kulturlandskap inklusive naturvård, men staten bestämde sig för att inrätta separata myndigheter för kulturmiljövård och naturvård. Foto av okänd fotograf 1936 på Gustawsson i Kulturmiljöbild, RAÄ.

Samhällsomvandlingarna på 1960-1970-talen gjorde att kulturmiljövården fick specialisera sig på arkeologiska undersökningar i samband med exploateringar. Arkeologisk undersökning i Halunda nära Stockholm. Foto av okänd fotograf 1969, Kulturmiljöbild RAÄ.

Naturen som kultur. Mårten Sjöbeck och bondens landskap

KARIN GUSTAVSSON, DUNKERS KULTURHUS, HELSINGBORG

Sommaren 1927 arbetade byborna i Sandåkra söder om Hässleholm i Skåne med höskörden på samma sätt som man gjort i generationer. Dock hade man en gäst detta år som inte deltog i det praktiska arbetet, utan som stod bredvid med en stor kamera på stativ. Han vistades i byn under de dagar som slåttern pågick och förde noggranna anteckningar. Gästen var Mårten Sjöbeck, järnvägstjänsteman från Helsingborg. Med sin kamera följde han arbetet, han fotograferade de olika arbetsmomenten och de redskap som användes, han ville ha upplysningar om namnen på olika marker, lokala benämningar på olika sorters gräs och blommor, han bad om en noggrann beskrivning av hur man bäst hässjar höet och han efterfrågade sedvänjor och traditioner knutna till slåttern.

Idérikedom och skicklig syntes

Det var alltså ingen vanlig järnvägstjänsteman som sökt sig till denna ganska avlägsna ort. Mårten Sjöbeck var en avancerad amatörbotaniker med historiska intressen. I flera år hade han arbetat på sin fritid med dokumentationer av den skånska allmogens bebyggelse och odlingar. Efter sin studentexamen i Malmö 1907 hade han börjat studera botanik vid Lunds universitet, men vid faderns död något år senare tvingades han avbryta sin studier av ekonomiska skäl. Istället fick han anställning vid Kungliga järnvägsstyrelsen som kontorsskrivare och 1914 flyttade han till en tjänst i Helsingborg. Där bildade han familj och där kom han att vara bosatt fram till sin död vid 90 års ålder 1976. Under sitt långa liv – där han var aktiv nästan in i det sista – ägnade han sig åt ett tvärvetenskapligt studium av det svenska landskapet på ett sätt som han själv benämnde som markhistoria. I en imponerande mängd böcker och artiklar och i en ibland affekterad korrespondens pläderade han för en helhetssyn på landskapet där människans påverkan genom historien måste beaktas. 1950 blev han utnämnd till hedersdoktor vid Lunds universitet. Motiveringen lød:

Byråsekreterare Mårten Sjöbeck har med utgångspunkt från sina omfattande studier över den sydsvenska lövängen berikat diskussionen kring den äldre svenska bebyggelsens uppkomst och utveckling. Hans arbeten utmärker sig för idérikedom och skicklig syntes av mate-

Sjöbeck på exkursion på Hallandsåsen på 1950-talet. Han återkom ständigt till kulturlandskapet på de skånska åsarna. Foto: Rutger Mannerstråle, privat ägo.

rial från många berörda ämnesområden.'

Men för att återgå till året 1927 – hur kom det sig att en järnvägstjänsteman från den expansiva staden Helsingborg åkte till Skånes geografiskt centrala men kommunikationsmässigt perifera delar för att studera slåttern? Bakgrunden till Sjöbecks ivriga intresse får sökas några år tillbaka i tiden. Efter flytten till Helsingborg fortsatte Sjöbeck sina botaniska studier på egen hand, främst genom återkommande vandringar i Helsingborgs närhet. Enligt egen utsago la han då också märke till spåren av urgammal odling och den ålderdomliga bebyggelsen på landsbygden. Han började också skriva om sina iakttagelser. 1920 publicerades hans första artikel i tidskriften

Olika hägnadstekniker beror på vilka material man har tillgång till och syftet med hägnaden. Bilden till vänster är från 1925 och skildrar en stengärdesgård armerad med enris i mellersta Skåne. Högra bilden skildrar ett skedgärde i byn Smedeboda som Sjöbeck besökte 1924. Ett skedgärde behöver varken hankar eller vidjor utan består av två meter långa kluvna stammar som hålls samman av käppar av ene. Foton: Helsingborgs museers samling.

Fauna och flora – ”Iakttagelser rörande floran och fågelfaunan i Vallåkradalen”. Där redovisar han resultaten av ett trettiotal exkursioner längs Rååns dalgång. Artikeln är illustrerad med ett par foton tagna av Sjöbeck själv och kom att bli inledningen på ett författarskap som sträckte sig fem decennier framåt i tiden.

En botaniker blir kulturhistoriker

År 1922 deltog Sjöbeck i en 10-dagars kurs i folklivs-forskning vid Tomelilla folkhögskola, arrangerad av Carl Wilhelm von Sydow och Åke Campbell vid Lunds universitets folkminnesarkiv (idag Folklivsarkivet). Sjöbeck beskrev långt i efterhand kursen som en ”mil-stolpe” för honom, som fick honom att ”rikta blicken på bonden”. Kursens samlade studieresultat kom att ges ut i bokform, och Sjöbecks bidrag handlade om ålderdomlig bebyggelse i Luggude härad i nordvästra Skåne. Hans artikel var en redovisning av iakttagelser gjorda under fältarbeten 1921 och 1922 som hade utförts samtidigt med utförandet av en växtgeografisk undersökning inom området:

Detta har varit huvudsaken, det förra har utförts endast i förbigående. Det har emellertid synts mig önskvärt, att jämväl taga vara på det kulturhistoriska studiematerialet, som tillfällen bjudit i rikt mått, så mycket mera som nedbrytningen av det åldriga på landsbygden på många ställen går med rasande fart.²

Samma år inledde också Sjöbeck några års kulturhistoriskt fältarbete på den skånska landsbygden, på uppdrag av dels Helsingborgs museum, dels Folklivsarkivet i Lund. Arbetet innebar kartläggning av ålderdomlig bebyggelse i ord och bild. Runt om i landet

arbetade kulturhistoriska ”expeditioner” utsända av Sigurd Erixon vid Nordiska museet och det var i dennes anda som Sjöbeck verkade när han i avlägsna trakter av Skåne sökte efter de ålderdomligaste och märkligaste byggnadsdetaljerna, hägnadstyperna och andra kulturyttringar. Helsingborgs museum hade inlett ett samarbete med Nordiska museet 1920 men detta bröts efter ett år och i Helsingborg fortsatte man på egen hand och Sjöbeck kom att bli den som under längst tid engagerades av museet i Helsingborg – han var verksam som fältarbetare fram till 1927.

Det verkar inte ha varit särskilt problematiskt för botanikern Sjöbeck att börja ägna sig åt kulturhistoriska dokumentationer. Den tidiga etnologin uppvisade många likheter med botaniken i sin metodik, där strävan var att dokumentera, systematisera, benämna och typologisera kulturfenomen, något som säkerligen underlättade för Sjöbeck i hans nya verksamhet. Han utförde dokumentationsuppdragen vid sidan av sitt ordinarie arbete som tjänsteman och arbetsgivaren Kungliga järnvägsstyrelsen måste ha visat stor förståelse för bisysslorna. Resultaten består av foton av hög klass, noggranna byggnadsuppmätningar samt noteringar om seder och bruk, talesätt etc. Vidare tillfördes museisamlingarna i Helsingborg ett stort antal föremål som Sjöbeck antingen köpte för museets räkning eller lyckades få i gåva. Han använde sina resultat från fältforskningarna i ett antal artiklar om skånska byggnadstraditioner, publicerade i bland annat Folk tankar och folkminnen och RIG. Han skrev också ett mycket stort antal artiklar i Helsingborgs Dagblad och Sydsvenska dagbladet om kulturhistoriska förhållanden i Skåne, som tog sin utgångspunkt i erfarenheterna från fältar-

² Sjöbeck 1922b:2

Asken var det viktigaste trädslaget i lövängen. De torkade löven tillmättes samma värde som djurfoder som det bästa ängshöet. Även lindens löv nyttjades som foder. Båda trädslagen beskars i toppen, vilket formade trädens växtsätt. Här har Mårten Sjöbeck fotograferat en askgård i norra Skåne i början av 1930-talet. Bondens arbete var avgörande för landskapets skönhet och karaktär. Foto: Lunds universitetsbibliotek.

betena. I några artiklar pläderar Sjöbeck för ett förbättrat naturskyddsarbete, exemplifierat med rådande förhållanden på olika platser i Skåne. Det genomgående temat i tidningsartiklarna är dock hur ”det gamla” håller på att ge vika för den nya tidens företeelser.

Debatten om lövängen

Under de första årens fältarbete utförde Sjöbeck dokumentation av bebyggelse och folkliv på samma sätt som andra ”expeditioner” men hans inriktning kom att ändras. 1927, det sista året han arbetade i fält, fokuserade han på äldre odlingssystem och då i synnerhet ängsbruket. I Helsingborgs museums årsberättelse 1927 står att läsa hur arbetet detta år ”inriktats på klarläggande av kulturhistoriska förhållanden i samband med slätter och lövtäkt samt äldre odlings- och marktyper och synnerligen viktiga resultat har på detta område vunnits.”³ Sjöbecks vidgade arbetsområde, från bebyggelse till hela odlingssystemet innebar också att han kom att problematisera och debattera innehållet i och tillämpningen

av begreppen natur och kultur. Det var lövängen som stod i fokus.

I början av 1920-talet var den normalvetenskapliga synen att den sydsvenska lövängen var ett stycke vild natur. Dess fortbestånd skulle bäst säkras genom naturvårdande insatser som inte omfattade någon hävd. På Ängsö i Stockholms skärgård, som hade blivit nationalpark 1909 på grund av sin rika flora och stora skönhetsvärden, motades öns ende brukare bort, men i början av 1920-talet hade ännu inte följderna av detta blivit påfallande. Inte heller i Dalby söderskog i Skåne, nationalpark 1918, märktes vad det innebar för flora och fauna att hävden upphört. Sjöbeck delade det tidiga 1920-talets uppfattning om lövängen som vild natur, vilket kan utläsas dels i en artikel i som han skrev i Helsingborgs Dagblad 30/10 1921, dels i ett avsnitt i Sveriges naturs årsbok 1922. I bägge artiklarna pläderade han för att Allerums skog norr om Helsingborg, enligt Sjöbeck en typisk löväng, borde skyddas. Han skrev bland annat: *Löfängen utgör ett växtsamhälle [min markering] som i forna tider haft stor utbredning i södra och mellersta Sverige. — Säkert är att en vacker skonad löfäng i dessa*

³ Årsberättelse för Helsingborgs museum 1927, Helsingborgs museers arkiv

bygder skulle utgöra ett värdefullt komplement till hvad som vunnits genom fredande av Dalby hage.⁴

Något mera orört, typiskt område torde i alla händelser näppeligen stå att uppdriva. Förhållandet utgör återigen ett lärorikt exempel på huru i våra dagar särskilt i närheten av kulturcentra naturminnen [min markering] med oanad hastighet förintas.⁵

Men fältarbetena på landsbygden och kontakterna med allmogen kom att leda in hans tankebanor i nya spår. När han var i Sandåkra sommaren 1927 hade han egentligen redan bilden klar för sig om hur lövängens uppstått och nu samlade han material och argument som han presenterade i en artikel som kom att bli banbrytande. Under sina fältarbeten hade Sjöbeck dragit slutsatser som hade fått honom att inse att lövängen var en kulturprodukt, som var beroende av människans insatser för att kunna fortleva. Artikelns namn var *Bondskogar, deras vård och utnyttjande. Boskapsbete, lövtäkt, slätter och gagnvirkesavverkning inom Brönnestads, Norra Mellbys och Häglinge socknar i Västra Göinge härads* publicerades i den ganska smala publikationen Skånska folkminnen 1927. Med exempel från Sandåkra beskrev Sjöbeck hur böndernas månghundraåriga nyttjande av ängs- och betesmarker i både öppen mark och i skogen skapat det som av samtiden uppfattades som vacker natur, ett begrepp som dock var främmande för landsbygdens invånare. Artikelns visade hur bondens alla marker var kulturpåverkade innebar en indirekt polemik med den dåtida naturvårdens främsta företrädare, professor Rutger Sernander. Sjöbeck uppgav i efterhand i brev till sin gode vän Lars-Gunnar Romell, professor i skoglig ekologi, att det smärtade honom att invända mot denne auktoritet, som han länge beundrat. När uppsatsen åter publicerades i Sveriges naturs årsbok i samband med Sjöbecks 80-årsdag 1966, skrev Romell i ett kommenterande förord med rubriken *Botanismens besegrare* att det var denna artikel som kom att bryta vad han kallade "botanismens välde" inom det svenska naturskyddet och landskapsvården. I ett brev skrivet på 1950-talet sammanfattade Sjöbeck hur han hade arbetat för att komma fram till sina slutsatser:

Jag stod under dessa år i intim kontakt med traditionsbärare inom allmogen. Med mina botaniska förstudier såg jag i fältet ögonblickligen åt vilket håll problemen lutade. Min lilla artikel skrevs som en något generad och

På resa i norra Skåne 1935 träffade Sjöbeck lantbrukarparet Frida och Erik Nordbeck i Gylsboda, Strönhult, som fortfarande "höstade löv". Löven användes då främst för att utfodra får och getter. Sjöbeck hade god kontakt med sina sagesmän och fick brev ifrån dem. Foto: Lunds universitetsbibliotek.

*blyg protest mot den dåtida naturvetenskapliga åskådningen.*⁶

Han återkom ofta till vilken betydelse landsbygdens befolkning haft för hans resultat och hur till synes disparata källor som äldre lantmäterikartor och florin i fält bildade underlag för hans teser. År 1958 skrev han till Romell:

Mina slutsatser av lövängen som kulturskapelse var klar redan åren 1922–23 när jag konnekterade lantmäterikartorna över Björka, Väla och Allerums byar med de dåtida kvarlevorna av lövängar och fälader. Det erfordrades intet skarpsinne för att göra konstaterandet, som gav sig självt. Det var under mina byundersökningar för Hälsingborgs museums räkning, som jag fick tillfälle att se de kvarlevande mycket primitiva odlingarna i Göinge härads, där åldringarna kunde lämna uttömmande svar på nästan alla frågor. Denna klarhet hos allmogen motiverade min artikel Bondskogar.⁷

Det var alltså kombinationen av en viss naturvetenskaplig utbildning med viktiga tillägg av egna botaniska fältstudier, med en stor portion kulturhistorisk bildning, som lade grunden till Sjöbecks insiktsfulla syn på sambandet mellan natur och kultur. Och kontakterna med "de gamle" på landsbygden var helt avgörande.

Mårten Sjöbeck såg marken och dess växtlighet som ett fornminne, som i likhet med andra fornlämningar är vittnesbörd från människor i det förflutna om deras

4 Helsingborgs dagblad 30/10 1921

5 Sjöbeck 1922a:31

6 Brev från Mårten Sjöbeck till Lars Gunnar Romell 16/1 1953, LUB

7 Brev från Mårten Sjöbeck till Lars Gunnar Romell 12/ 12 1958, LUB

Björkeröds by på östra Kullaberg fotograferad av Sjöbeck 1926. I förgrunden inägorna med uppodlade åkrar, i mitten bebyggelsen, längst bort byns gemensamma betesmark och skogen. Foto: Helsingborgs museers samling.

livsvillkor. Ängen var för den svenske bonden lika viktig för försörjningen som den odlade åkern, kanske till och med viktigare. Under flera decennier ägnade Sjöbeck sitt författarskap åt att tolka och beskriva helheten i hur människan nyttjade marken och hur det påverkade flora och han återkom gång på gång till bondens betydelse för det svenska landskapets skönhet. I boken om Småland 1930 skrev han:

Målaren återger landskapet med färg och pensel, men bonden formar det i original med lövkniv och lie. Bondens arbete i landskapet avsätter dels sådana omedelbara arbetsuttryck som den höstade ängen, det hamlade trädet, dels återigen sådana moment som ängslador, hägnader, höstackar osv.⁸

Naturvårdsdebattören

Sjöbecks engagemang i naturvårdsfrågor var starkt under hela livet, och han förespråkade ständigt ett bättre historiskt kunnande hos de som var satta att förvalta värdefulla naturvårdsområden. I närheten av hemstaden fanns Kullaberg, som ända sedan 1700-talet varit en klassisk botanisk lokal. Det dramatiska och natursköna landskapet kom från 1800-talet och under 1900-talet att locka allt fler besökare. I sin bok om Skåne 1936 skrev Sjöbeck i uppskattande ordalag om markägaren

AB Kullabergs naturs verksamhet på västra Kullaberg. Han påpekade också vad som ligger bakom platsens skönhetsvärden:

Den egendomliga skönhet, som kännetecknar denna del av Kullaberg, framspringer till en del av naturen, men den känsla av harmoni, de starkaste måleriska dragen, återgå till de insatser, som människan gjort under århundraden. Humaniseringen låter nämligen återföra sig till den gamla ängs- och åkerodling, som kommit att bestämma den redan under 1500-talet upprädda kronogården Kullagården.⁹

Med åren kom Sjöbeck att bli starkt kritisk till hur naturskyddet bedrevs på platsen. I en skarp artikel 1949, då 200-årsminnet av Linnés skånska resa uppmärksammades, skrev han:

Kullaberg är, för den som icke är förblindad helt enkelt ett kulturresevat - - - Begreppet natur har dessvärre övergått till ett slagord, som kan betyda nästan vad som helst.

Sjöbeck menade dock att på Kullaberg skulle Linné knappast ha känt igen sig, eftersom tidigare hävdade marker nu var övergivna av människor och djur. Vidare kritiserade han golfbanan som tillåtits inkräkta på Kullagårdens gamla fåladsmark ”med naturskyddsverksamhetens goda minne”. Han upprepade åter sin tes som

⁸ Sjöbeck 1930:36

⁹ Sjöbeck 1936:232

han formulerade redan på 1920-talet, att den hävdade marken var kultur och inte natur och han kom att uppröras åtskilliga gånger över hur markerna hanterades utan historisk kunskap och 1954 skrev han till Romell:

Den sakkunskap, som vårdar Kullaberg, planterade under förra sommaren 20.000 ekplantor på den minst 1 000-åriga ljungheden. En markhistoriker blir förskräckt, när sådant utgives för naturvård och högsta sakkunskap.¹⁰

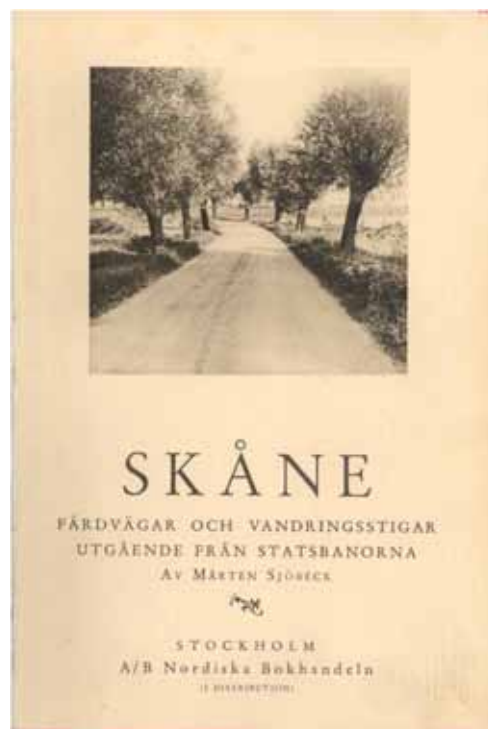
Sjöbecks egen idé för hur Kullaberg borde hävdas var nog så radikal – utifrån 1700-talets kartmaterial föreslog han att den skog som tillåtits växa upp under 1900-talet borde huggas ned för att ett återskapande av äldre fåladsmarker skulle vara möjlig.¹¹ Ett genomförande av detta var dock för alla utom Sjöbeck ett helt orealistiskt scenario. Kullaberg var inte längre i första hand en mager utmark på godset Krapperups ägor, det hade blivit en plats för rekreation för turister och besökare från när och fjärran. Man kan säga att ett nytt Kullaberg hade skapats, inte längre avsett för kreatur och enstaka torpare och arrendebönder, utan nu var berget till för alla de människor som genom välfärdens etablerande fått möjlighet att besöka vackra och exotiska platser.

Fotograf och skriftställare

Givetvis levde kontorsskrivaren Mårten Sjöbeck i en intressekonflikt, där han å ena sidan hade en tjänst att sköta, samtidigt som hans bisysslor uppslukade honom allt mer och också fick allt mer uppmärksamhet. I juni 1927 skrev han till sin vän Halvor Zangenberg, intendent vid Frilandsmuseet i Köpenhamn, om sin situation:

Jag har ju dessutom min tjänst att förrätta, hvilken i år varit särskildt arbetsam och i stor utsträckning lagt hinder i vägen för utföndandet af mina intressen. Det ser dock ut till att ljusna något nu.¹²

Sjöbecks bedömning var riktigt, hans situation kom att ljusna och på hösten samma år fick han ett uppdrag av sin arbetsgivare där hans specialkunskaper togs till vara. Året innan, 1926, hade Sjöbeck publicerat sin första bok under eget författarnamn. Det var "Handledning vid utflykter i norra och centrala Skåne", med undertiteln "Naturbeskrivning författad av Mårten Sjöbeck". Utgivare var ett privat järnvägsföretag, Hälsingborgs – Hässleholms järnvägar. Man kan lägga märke till bokens titel – den kallas "naturbeskrivning" – men den är till sitt innehåll precis lika mycket en kulturbeskrivning. Hans egen arbetsgivare Kungliga järnvägsstyrelsen måste ock-

Den första av Sjöbecks landskapsböcker från 1928. Omslagsbilden visar ett klassiskt skånskt landskapselement, landsvägen med pilevall.

så ha upptäckt talangerna hos sin kontorsskrivare och året därpå fick han ett uppdrag även därifrån att *för statens järnvägars räkning utarbeta en handbok, innehållande vandringsturer från statsbanans stationer i Skåne.¹³*

Han fick också snart titeln byråsekreterare, en befordran jämfört med att vara kontorsskrivare. Mycket av förarbetet var redan gjort och på våren 1928 publicerades Sjöbecks bok "Skåne – en landskaplig orientering." Skåne-boken var den första, sedan följde en bok om året under några år – Östergötland 1929, Småland och Öland 1930, Halland 1931, Bohuslän 1932, Västergötland 1933, Värmland 1934, Närke 1935 och så en ny, omarbetad upplaga av Skåne 1936. Sedan mattades takten något, men böcker om Gästrikland och Hälsingland, Södermanland, Uppland, Blekinge och Dalsland samt en ny omarbetad upplaga av Småland och Öland klarades av innan pensioneringen 1953. Vidare författade han kortare handledningar vid resor längs Inlandsbanan och sträckorna Kiruna – Narvik, Stockholm – Oslo och Göteborg – Karlskrona. Landskapsböckerna byggde på omfattande research där äldre landskapsskildrare var centrala, i synnerhet Linné som var Sjöbecks ständige följeslagare. Efter att ha läst in sig på det aktuella landskapet under vinter och vår tillbringade Sjöbeck ett par somarmånader på resande fot då han genomkorsade

¹⁰ Brev från Sjöbeck till Lars-Gunnar Romell 10/12 1954, LUB

¹¹ Sjöbeck 1949

¹² Brev från Sjöbeck till Zangenberg 7/6 1927, Frilandsmuseet

¹³ Protokoll i Kungliga Järnvägsstyrelsen 8/9 1927, kopia i Mårten Sjöbecks arkiv i LUB

landskapet med tåg och med cykel, då han tog hundratala bilder. Sedan vidtog några månaders arbete vid skrivmaskinen, och när manusläsning och korrektur var avslutat var det dags att påbörja nästa landskap.

Landskapsböckerna visar två av Sjöbecks stora talanger – den fotografiska, och den litterära. Han skrev en stringent och mycket välformulerad prosa som på kornet fångar lokala förhållanden. Landskapsböckerna är skrivna i ett tydligt syfte, att marknadsföra Sverige som turistland och det är klassiska sevärdheter som kyrkor, slott och ålderdomliga stadskärnor som beskrivs, men böckerna innehåller också översikter över landskapens historiska utveckling och karaktär vid den tid då Sjöbeck reste runt. Bilderna som illustrerar landskapsböckerna är utsökta och Sjöbeck tillhör den krets av svenska landskapsfotografer som blivit klassiska. Skickligheten med kameran kan spåras dels i ett allmänt estetiskt sinnelag – Sjöbeck var en god tecknare och målade också några tavlor med landskapsmotiv – dels i den noggrannhet som blev en dygd för den som lärde sig fotografera när glasplåtar ännu var den gängse tekniken. Som fältarbetare under 1920-talet tog sig Sjöbeck fram på cykel och kamerautrustningen vägde upp mot 20 kilo. Det var helt enkelt nödvändigt att varje bild blev bra – det fanns inte utrymme för experimenterande i fält. Varje bild krävde noggranna förberedelser och omsorgsfullt komponerande, ett förhållningssätt han fortsatte använda även när han övergått till att arbeta med bladfilm. Men det är också uppenbart att Sjöbecks mycket ingående kunskaper om landskapets historia och förändringar påverkade motivval och komposition. Estetiken i bilderna kom ur både talang och kunskap.

Sjöbecks djupa kunskaper hade uppstått i mötet med människor och under åtskilliga timmars fältarbeten och arkivstudier, inte i första hand genom läsning av böcker. Den insikt han vann redan några år in på 1920-talet, att alla marker är kulturmarker, alla landskap kulturlandskap, och att en helhetssyn på naturvård är nödvändig, ledde till den tes om naturen som kultur som Sjöbeck drev i hela sitt författarskap. 1921 hade han betraktat lövängen Allerums skog som ett självklart naturminne. 1959 skrev han om begreppet natur och vådan av att arbeta utan historiska perspektiv:

Intet ord är så missbrukat, oklart och ofta meningslöst som ordet natur. Det saknar förankring i våra äldre landskapliga förhållanden och ger inga historiska perspektiv. Natur är i Skåne ingenting annat än våra förfäders odlingar.¹⁴

Sjöbeck pensionerades från sin tjänst vid SJ 1953, men

det innebar inte på något sätt att han slutade arbeta. När han lämnat sin tjänst började han ägna sig än mer åt studium av äldre lantmäterikartor och i källor som Lunds stifts landebok, Palteboken och andra urkunder, och han fördjupade sina iakttagelser och slutsatser om kulturlandskapet utifrån denna typ av källor. Under 1950- och -60-talen skrev han mängder med artiklar om det sydsvenska landskapets historia, om naturvård och om behovet av historisk kunskap i det naturvårdande arbetet. På 1950-talet drabbades han av vissa hälsoproblem och genomgick bland annat en gallstensoperation, som ledde till att läkarna förbjöd honom att köra moped. Detta irriterade den körkortslöse Sjöbeck, som fick problem att ta sig ut i fält. 1967 fick han en förfrågan från professor Per Brinck vid zoologiska institutionen Lund om att komma och hålla ett föredrag. Svaret var artigt, men uppriktigt, och avslöjar att Sjöbeck ännu vid 81 års ålder var en djupt engagerad forskare.

Föredrag åtager jag mig icke gärna numera. Min läkare avråder. Han menar, att jag engagerar mig allt för livligt med påföljd att blodtrycket stiger, vilket jag helst vill undvika.¹⁵

1973 publicerades boken "Det sydsvenska landskapets historia och vård" av föreningen Landskronatraktens natur, som en hyllning till Sjöbeck för hans livslånga gärning. Där gavs han tillfälle att sammanfatta ett halvt sekels iakttagelser och analyser av markens historia i tolv ditills ottryckta artiklar. 1979, tre år efter hans död, publicerades hans sista tryckta verk. Det var ett initierat avsnitt om helsingborgstraktens natur och markhistoria i det stadsmonografiska bokverket Helsingborgs Historia. Texten var tillkommen redan på 1960-talet men utgivningen hade dröjt. Hemstaden Helsingborg hedrade honom med Helsingborgsmedaljen 1959, den finaste utmärkelse som staden delar ut. Redan 1907 hade han fått en mindre Linnémedalj. 200-årsminnet av Carl von Linnés födelse firades och Kungliga vetenskapsakademien distribuerade ett antal medaljer till landets läroverk, att dela ut till den elev som skolan bedömde var den bäste i botanik. Sjöbeck fick sin skolas medalj och cirkeln kan väl sägas ha varit sluten när han i samband med sin 80-årsdag 1966 fick den "riktiga" Linnémedaljen av vetenskapsakademien, som ett bevis på betydelsen av sin livsgärning.

Bonden och det ändlösa arbete som Sveriges bönder utfört under århundraden fascinerade Sjöbeck decennium efter decennium. 1960 hyllade han åter bonden, på samma sätt som han gjort sedan 1920-talet. Möjligen kan man i stycket nedan läsa in en liten portion kritik från 1960 års Mårten Sjöbeck riktad till 1921 års Mårten

¹⁴ Mårten Sjöbeck: "Vårt landskapliga arv här i Skåne". HD 4/12 1959

¹⁵ Odaterat brev från Sjöbeck till Per Brinck, LUB. Skrivet varen 1967

När Sjöbeck reste runt i Småland sommaren 1929 var smålänningen Linnés beskrivningar av landskapet en självklar följeslagare. I Hjortsberga väster om Alvesta mötte han en lantbrukare som plöjde med oxar. När bilden publicerades i Sjöbecks smålandsbok 1930 var det Linnés ord som fick bli bildtext: Oxar brukades mestadels i Småland till åkerhanteringen. (Linné 1749) Foto: Lunds universitetsbibliotek.

Sjöbeck, som ju kallat lövängen för ”växtsamhälle” och ”naturminne”:

Bonden i Sverige gjorde nödvändigheten att samarbeta med naturen till en dygd. Denna nödvändighet drev honom att med tillgång till urgamla erfarenheter skydda marken och vårda floran — bonden framstår som Sveriges under alla tider störste markvårdare och naturskyddare. Detta är inga överord. Resultatet av bondens naturvård kvarlevde på några håll ett gott stycke in på 1900-talet och var så oklanderligt, att skarpsynta naturforskare förväxlade bondens landskap med orörd natur.¹⁶

Källor:

Korrespondens och övrigt arkivmaterial i Sjöbecks personarkiv, handskriftsavdelningen vid Lunds universitetsbibliotek (LUB).

Helsingborgs museer – äldre årsberättelser

Brev från Sjöbeck till Halvor Zangenberg i Frilandsmuseet, Köpenhamn

Litteratur:

Gustavsson, Karin 2003: Mårten Sjöbeck. Svenskt biografiskt lexikon 32

Gustavsson, Karin 2001: Med 20 kilo på pakethållaren, Mår-

ten Sjöbeck som utforskare av natur och kultur. Kring Kärnan Narvelo, Widar 1987: Mårten Sjöbeck, Skånes Linné. Skånes natur

Sjöbeck, Mårten 1921: Skydd åt någon typisk löväng i nordvästra Skåne. Allerums skog ett intressant naturskyddsobjekt. Helsingborgs dagblad 30/10

Sjöbeck, Mårten 1922a: Allerums skog, en skånsk löväng som bort skonas. Skånes natur

Sjöbeck, Mårten 1922b. Exteriörer av gamla bondgårdar inom Luggude härad (Skåne). Skånska folkminnen, samlade och utgivna av folkminneskursen i Tomelilla. Stockholm

Sjöbeck, Mårten 1927: Bondskogar, deras vård och utnyttjande. Boskapsbete, lövtäkt, slåtter och gagnvirkesavverkning inom Brönnestads, Norra Mellbys och Häglinge socknar i Västra Göinge härad. Skånska folkminnen

Sjöbeck, Mårten 1930: Småland, en landskaplig orientering vid betraktandet av Småland från statsbanornas tåg och under utfärder. Utarbetad på uppdrag av Kungliga Järnvägsstyrelsen

Sjöbeck, Mårten 1936: Skåne, färdvägar och vandringsstigar utgående från statsbanorna. Utarbetad på uppdrag av Kungliga Järnvägsstyrelsen

Sjöbeck, Mårten 1949: Kullaberg, vårdproblemets nuvarande läge. Bygd och natur årsbok

Sjöbeck, Mårten 1959 Vårt landskapliga arv här i Skåne. Helsingborgs dagblad 4/12

Sjöbeck, Mårten 1960: Forskning för naturvård. Helsingborgs dagblad 24/4

Sjöbeck, Mårten 1966: Vång och utmark i Skånes skogsbygd. Sveriges natur (med förord av Lars-Gunnar Romell)

¹⁶ Mårten Sjöbeck: ”Forskning för naturvård” HD 24/4 1960

Panel samtal/avslutande frågestund

Session 1. Frågestund med föreläsarna från förmiddagen

Olof T. Johansson (Sametinget): Apropos på natur- och kulturmiljö så räknas fortfarande ofta fjällen som vildmark. Vi samer i Jämtland har dokumenterat kulturspår och fornlämningar och liknande, men vad ska vi göra med dokumentationen? Riksantikvarieämbetet har inte resurser att kvalitetsbedöma och registrera fynden.

Ebba Lisberg Jensen (Centrum för biologisk mångfald): Hur gör man vardagens landskap och det mer speciella. Jag har bland annat varit involverad i museijordbruket Hörjel och där har vi gubbar som kommer. De kan slipa och slå med lie och allt möjligt annars. De kommer till Hörjel för att fika och minnas gamla tider, men de skulle aldrig vilja återvända till den tiden. När det gäller produktionen så vill de ha ett landskap.

Henrik Axiö (Sveriges hembygdsförbund): Det klagades på att kultursektorn inte hade folket med sig, men jag vill mena att folket är med i processen – lokalt i hembygdsföreningarna. Men det syns inte på samma sätt och märks inte utåt!

Lena Bergils (Sveriges hembygdsförbund): Rörande problemet att få natur och kultur att mötas så är det främst ett centralt problem. Bristen på lyhördhet finns hos centralmyndigheter och länsstyrelser! På byanivå

har man inte dessa problem där skiljer man inte på natur- och kulturvård. Man bedömer vad man har för värden. Det är i dialogen med myndigheterna som det förvirras eftersom man talar med olika röster!

Lena Landström (Länsstyrelsen i Gävleborgs län): Vi har under förmiddagen pratat om ett demokratiunderskott inom kulturvården. Detta trots att det finns så många medlemmar i olika naturvårdsorganisationer. Jag är verksam inom kulturmiljövården och jag önskar att det fanns en likadan förankring i allmänheten! Det finns exempelvis inget kulturmiljöparti eller så!

Marie Byström (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Jag tror att vi behöver en ny syn på lokaldelaktighet och bruket av naturen och landskapet. Förra sommaren avsåg Uppsala universitet att ha en fältkurs och fördjupa sig i samiska heliga platser, men man hade inte samtalat med den berörda samebyn. Efter en hänvisning till Akwé: kon-riktlinjerna om urfolks delaktighet i aktiviteter på heliga eller på annat sätt kulturellt/traditionellt viktiga områden valde man att ställa in kursen. Det handlar om att finna känslan och respekten för natur och kultur!

Peter Westman (WWF): Hur ska man få ett engagemang? Jag tror att man måste utgå från det platsbundna landskapet! Det är där man har sina rötter. Inte i akademiska ämnen. Vi har, vad är det, fyra tusen byalag.

Stuprörmyndigheterna har misslyckats med lokalt engagemang. Golfklubben har faktiskt dubbelt så många medlemmar än naturföreningarna!

Man har visserligen försökt få till bra processer runt lokal förankring. Det har tagit tjugofem år i Koster och Laponia för att få till bra förankring. I Sverige har vi kommit en bra bit på väg, men utomlands flyttar man fortfarande människor från sina hemområden för att skydda naturvärden!

Olof T. Johansson (Sametinget) och Marie Byström (Centrum för biologisk mångfald) diskuterar i kaffepausen.

Peter Westman från WWF frågar sig hur man skapar lokaldelaktighet och undviker demokratiunderskott.

Karin Gustavsson (Helsingborgs museer): Diskussionen har kommit att handla mycket mer om miljöteknik, sopsortering, etc. Jag tror att vi måste återerövra landskapet. Vi behärskar inte kunskapen. Skolan bör ge redskap för att få människor att se och vårda landskapets värden.

Leif Gren (Riksantikvarieämbetet): Det är viktigt att tänka på att vi pratar om två olika versioner på demokrati; dels demokrati till riksdagen vars beslut leder till framtagandet av regler och styrmedel, och dels demokratin på det lokala planet. Vi på Riksantikvarieämbetet menar att den Europeiska landskapskonventionen är ett sätt att skapa demokrati.

Hur många har exempelvis fått delta i processen för att ta fram ersättnings-

systemet eller för den delen definitionen på termen *fornlämning*? Vi har demokrati, men ändå inte! Landskapskonventionen ska tas av riksdagen och till följd av detta kommer det att behövas tillämpningar. Många av dessa kommer att vara mer decentraliserade.

Men faktum är att man i allmänhet redan idag får göra mycket mer än vad man tror.

Ebba Lisberg Jensen (Centrum för biologisk mångfald) reflekterade kring om det var bättre förr

Myndigheternas verktygslådor

- JORDBRUKSVERKET'S VERKTYGSLÅDA, ULRIKA BERGMAN, JORDBRUKSVERKET
- NATURVÅRDSVERKET'S VERKTYGSLÅDA, ANNA HELENA LINDAHL, NATURVÅRDSVERKET
- RIKSANTIKVARIEÄMBETETS VERKTYGSLÅDA, JAN GUNNAR LINDGREN, RIKSANTIKVARIEÄMBETET
- SKOGSSTYRELSENS VERKTYGSLÅDA, MIKAEL NORÉN, SKOGSSTYRELSEN

Referat av myndigheternas framställningar

Till symposiet hade även några av fyra viktiga landskapsförvaltande myndigheter blivit inbjudna för att presentera sin syn på hur man kan ha en helhetssyn på landskapet samt berätta om sina respektive myndigheters verktygslådor i syfte att bevara såväl natur- som kulturvärden samt att verka för lokal förvaltning.

Ulrika Bergman (Jordbruksverket) lyfte fram de stora möjligheterna som finns inom det pågående Landsbygdsprogrammet, som under den innevarande perioden (2007–2013) ska:

- främja en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling av landsbygden
- värna landskapets natur- och kulturvärden och minska den negativa miljöpåverkan

Därför utgår olika miljöersättningar för åtgärder som bidrar till att öka landskapets natur- och kulturvärden. Landsbygdsprogrammet under perioden handlar om totalt 35 miljarder kronor, vilka har förutsättning att få ganska stor betydelse.

Anna Helena Lindahl (Naturvårdsverket) presenterade samhällets styrmedel för att stärka natur- och rekreationsvärden. Styrmedel kan vara av tre olika slag:

- administrativ (t.ex. lagar och regler)
- ekonomiska (t.ex. skatter, avgifter och ersättningar)
- informativa (t.ex. miljömärkning, rådgivning och information)

Naturvårdsverkets viktigaste styrdokument är miljö-kvalitetsmålen, vilka preciserar Sveriges mål och delmål för förvaltningen av landskapet och dess naturvärden. Men vid sidan om dessa finns också ett antal viktiga internationella konventioner och överenskommelser som styr den svenska naturvårdspolitiken. Naturvårdsverket strävar efter att naturskyddet ska fylla funktion av att *värna, vårda, visa*. Skyddade områden ska fungera för att bevara naturvärdena, men samtidigt fungera som pedagogiska exempel och för friluftslivet.

Jan Gunnar Lindgren (Riksantikvarieämbetet) berättade om myndighetens arbetsuppgifter. Han framhöll att kulturarvet är angeläget, tillgängligt och användbart för alla, men att utmaningen är att omsätta denna vision i ett vardagsarbete. Riksantikvarieämbetets verksamhet styrs av kulturminneslagen och miljöbalken. Han framhöll vidare att regeringen i regleringsbrevet för 2008 efterlyst insatser "för att utveckla en fördjupad samverkan mellan natur- och kultursek-

Ulrika Bergman, Jordbruksverket

Anna Helena Lindahl, Naturvårdsverket

Jan Gunnar Lindgren, Riksantikvarieämbetet

torerna och de areella näringarna” samt en redovisning av effekterna av dessa insatser. Lindgren exemplifierade även fenomenet kulturresevat för att skydda såväl kultur- som naturvärden.

Mikael Norén (Skogsstyrelsen) lyfte fram inventeringsunderlag samt styrmedel för formellt skydd och skötsel som användbara verktyg. För att kunna skydda skogens värden framhöll han olika viktiga kunskapsunderlag: nyckelbiotopsinventering, *Skog och historia*, fornlämningsregistret, men också relevansen av lokal kunskap. Detta ska skapa förutsättningar för att korrekt skydda och sköta områdets natur- och kulturvärden, men han framhöll också att det idag inte finns några skötselpengar och att sådana behövs för framtiden. Naturvårdsavtal med markägare lyftes också fram som ett värdefullt verktyg för att dra nytta av lokal kunskap och lokalt engagemang.

Vidare presenterades regeringsuppdraget KOMET (Kompletterande metoder för skydd av värdefull natur), ett uppdrag till Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket. Utredningen resulterade i fjorton förslag hur man ska kunna förbättra naturvärden. I resultaten framhålls vikten av en förbättrad måluppfyllelse och kostnadseffektivitet, men också att det är svårt att förena detta med ökad delaktighet eftersom markägarengagemang är kostsamt.

Representanterna för samtliga dessa myndigheter framhöll också det goda samarbetet dem emellan och att de även hade god kontakt med den lokala nivån. Tyvärr framkom i det i de olika föreläsningarna få konkreta exempel på deras goda samarbeten. Man betonade även att det faktiskt främst var länsstyrelserna som hade direktkontakt med lokalbefolkningen.

Mikael Norén, Skogsstyrelsen

Inom Konventionen om biologisk mångfald diskuteras ekosystemansatsen, vilken lyfter fram att man bör betrakta ekosystemen i sin helhet. En intressant iakttagelse blir således i detta sammanhang att vi på grund av myndigheternas respektive sektorsansvar skapar åtminstone fyra helt disparata helhetssyner på det reella landskap där människor verkar och bor. Det är kanske inte konstigt att människor på det lokala planet ofta uppfattar att myndigheterna ger helt olika och disparata budskap.

Vid sidan av dessa fyra sektorsmyndigheter ska man inte förglömma att vi också har en mängd andra statliga myndigheter som har *sin* bild hur man lokalt ska verka. I sammanhanget kanske det är värt att också reflektera över hur bilden blir när vi även inbegriper Banverket, Fiskeriverket, Livsmedelsverket och Vägverket. För att lyckas på riktigt måste budskapet också tas emot och accepteras lokalt. Det är viktigt att försöka skapa en helhetsbild som fungerar och inte fastna i sina egna detaljer. Världen är inte alltid enkel, vare sig administrativt eller i verkligheten...

Eftersom dessa verktygslådor förändras snabbt och dessa myndighetstjänstemän hade hög arbetsbelastning valde vi i samråd att här presentera ett kort översiktligt referat snarare än att lyfta fram fyra mer fördjupade presentationer.

Panel samtal/avslutande frågestund

- EMELIE HANSSON, NATURSKYDDSFÖRENINGEN
- STIG-ÅKE SVENSON, LÄNSSTYRELSEN DALARNA
- LENA LANDSTRÖM, LÄNSSTYRELSEN GÄVLEBORG
- OLOF T. JOHANSSON, SAMETINGET
- HENRIK AXIÖ, SVERIGES HEMBYGDSFÖRBUNDET

Henrik Axiö (Sveriges hembygdsförbund): Vi har pratat om det folkliga engagemanget, vilket gör det intressant att lyfta frågan om de folkliga organisationernas hemvist i myndighetssfären. Vi har också berört hembygdsrörelsens arbete inom naturvård och att vi förr enbart har under samlat på byggnader och föremål. Men under det senaste decenniet har vi alltmer börjat engagera oss i landskapet, ängsslätter, torpinventeringar, kulturstudier, även industrilandskapet. Vi har börjat söka allt bredare. Ska vi kunna göra allt vad vi vill på powerpoint-bilderna behövs folkrörelserna. Vi borde i så fall få rätt hemvist. Vi har verksamhet och hemvist i tre myndigheter. Det finns ingen självklar kanal. Man behöver en tydlig plats i myndigheten.

Emelie Hansson (Naturskyddsföreningen): Inom detta område har jag främst arbetat med ängen så jag tar det som exempel. Vi har omkring hundra kretsar som sköter ängar, omkring hundrafyrtio ängar. Mycket av folks deltagande bottnar i att det är ett kulturinslag. Vi har dock problem med att få folk att engagera sig och få en förnying i arbetet. Utöver det biologiska värdet av ängen så är det det historiska och kulturella inslaget som lockar folk till ängen. Nästa år fyller Naturskyddsföreningen hundra år och det firar vi med en extra satsning på slättergillen i hela landet. Många länsstyrelser arrangerar ängs- och slätterkurser och jag tycker att man även borde bjuda in icke-brukare och enskilda föreningar. Hur får man den unga generationen att komma? Ett svar kan kanske vara att bjuda in live-föreningar att få vara med och i utbyte får de vara i autentiska miljöer.

Olof T. Johansson (Sametinget): Jag tänker utgå från Peter Westmans beskrivning om hur stater har sett på bildandet av nationalparker. Precis samma sak har skett i Sverige. Man har valt områden med få människor som kan ställa till problem. Gör reflektionen om Sametinget skulle inrätta Mälardalen som en nationalpark. Ingen jakt, inget fiske! Människorna skulle få flytta. När behovet av vattenkraft blev uppenbart ville man dämma Mälaren så att man fick flytta slotten. Men glöm det! Sådant händer inte på 2000-talet? Man kör inte över människor på det viset! Eller?

Men vi har haft problemen i Laponia. Samerna ville ha lokal förvaltning och majoritet i förvaltningsorganisationen. Alla sa nej! Hur långt har vi då kommit sedan den tid då den starke bara bestämde allt! Vi får höra mer om Laponia-processen i morgon.

Utifrån Jordbruksverkets presentation om miljöstöden kan man konstatera att man kanske borde ägna sig åt skötsel av en renvall med lieslätter. Ser man på stödpengar och särskilt EU-medel så ger de mycket pengar under en kort tid. Vi hade ett projekt i Jämtland under en kort tid. Avsikten var att inventera samiska kulturmiljöer. När pengarna tog slut bildade vi en ideell förening. Vi har själva skapat myten om att samerna skulle vara det osynliga folket. Inget är mer fel! Vi har nu fått lära oss att se spåren. Vi måste kartlägga det för att kunna beskriva vår historia och skydda marken från exploatering. Hur ska vi då registrera våra fynd?

Ska kanske Sametinget göra det som det görs på norsk sida? Då saknas resurser.

Egentligen vore det naturligt om Sametingen i de fyra nordiska länderna gjorde det gemensamt!

Lena Landström (Länsstyrelsen i Gävleborgs län): Jag är länsantikvarie sedan fem år och har som utbildad agronom en ovanlig bakgrund för det jobbet. Jag arbetade som jordbruksrådgivare på lantbruksnämnden i nära tio år. Rådgivningen övergick gradvis till först ekologiskt jordbruk, sen alltmer till frågor som rör natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet och 1993–2002 var jag "kulturlandskapsantikvarie". Jag berättar detta därför att denna resa från naturvetenskap till humaniora har varit oerhört lärorik! Det har gett en förståelse för varför det kan uppstå motsättningar mellan natur- och kulturmiljövård. Det har också fått mig att inse hur svårt det måste vara för en enskild jordbrukare att förstå vad vi menar, dels när vi använder olika språk mellan de olika disciplinerna, och dels menar olika saker. Otaliga gånger har jag fungerat som en slags tolk mellan antikvarier, biologer och jordbrukare.

I samband med EU-inträdet fick vi nya jordbruksstöd, där miljöstöd till natur- och kulturmiljöer fanns med. De var varken särskilt bra, lättbegripliga eller rättvisa till en början. Men det ledde till ett ökat samarbete

mellan lantbruk, natur och kulturmiljö framför allt när det gällde rådgivning inom projektet Markernas Mångfald. På senare år har faktiskt stöden gradvis blivit bättre och mer anpassningsbara. Jag tycker att vi idag har bättre instrument för att bevara och sköta natur- och kulturmiljöer än vi någonsin har haft tidigare!

Samtidigt kvarstår den ojämlika fördelningen av resurser mellan natur- och kulturmiljövården, där medlen till vård av kulturmiljöer uppgår till ca en tiondel av det som naturvården förfogar över. Målen inom naturvårdspolitiken har varit tydliga och konkreta – en viss areal naturmiljöer ska skyddas och säkerställas och det finns medel avsatta för det. Inom kulturmiljövården har vi istället ständigt fått förhandla, lyssna och kompromissa med människor för att kulturmiljöerna ska kunna bevaras. Trots att detta många gånger är frustrerande tror jag att det finns fördelar med detta arbetsätt. Genom att få med sig de människor som lever och verkar i miljöerna finns bättre förutsättning för ett mer långsiktigt hållbart skydd och förvaltande än vad enbart pengar kan åstadkomma. Jag tror att detta är erfarenheter som kan tillämpas och fungera bra också inom naturvården och där är vi villiga att dela med oss! När det gäller det praktiska arbetet på länsstyrelsen innebär mötet mellan natur- och kulturmiljövården inga problem på handläggarnivå – tvärtom. Det finns ett ömsesidigt intresse och en vilja att lära sig av varandra. Min erfarenhet är att de ev problemen uppstår högre upp i hierarkierna, kanske mest på central nivå.

Stig-Åke Svensson (Länsstyrelsen i Dalarnas län): Kan naturvård räknas som kultur? Vi har tassat runt det hela dagen... Urban var nära att vara tydlig! Vi har helt klart målkonflikterna! Vi måste förtydliga målkonflikterna så vi kan våga att ta ställning!

Det är viktigt att inte cementera demokratiunderskottet. Vi har en takt med reservatsbildningar som inte har haft sin motsvarighet i historien. Många reservat har också gått på rejäla minor. Det krävs mycket dialog. Men vi har också genomfört mycket som har gått helt friktionsfritt.

Myndigheten [länsstyrelsen] borde vara perfekt på att hantera dessa frågor. På handläggarnivå fungerar det, men kommer man på centralmyndigheterna så fungerar det inte. När vi har försökt använda något annat verktyg har vi fått tillsägelse om att vi inte får det eftersom det är någon annan enhet som ska bestämma om just detta. Från departementsnivå borde man öppna upp för att använda varandras verktyg och medel.

Vi har hört mycket om Sydsverige, men även norröver finns det mycket kultur i form av slätter och betemark. Även den västliga Taigan är ett kulturlandskap

och våra naturskogar måste räknas som kulturpåverkade. Jag faktiskt har vi en kulturanvändning i hela norra Sverige.

Moderator Johan Bodegård (ArtDatabanken): Vore jag någon annanstans ifrån skulle jag tycka att allt verkar vara lysande förspänt. Alla är positiva och förstående!

Olof Stroh (Nordiska kulturlandskapsförbundet): Det har sagts mycket klokt, men jag är deprimerad. Jo, jag började min bana på Lunds Universitets Historiska Museum och har varit verksam inom universitetet, som museiverksam kulturmiljövårdare och som kulturhistorisk museichef i nästan 40 år. Under en museivecka träffade jag Carl-Jan Granquist – den kände krögaren mm – som berättade hur han såg på meningen med den professionellt ordnade måltiden. Som botten och förutsättning såg han den professionella krögarkunskapen – om mat mm – och logistiken – hur man samordnande restaurantens verksamhet, t.ex. att såsköket skulle ligga i fas med köket övriga delar. Avsikten med detta var att åstadkomma ett rum för människors möte, i sin tur ledande till det goda samtalet som han såg som det slutgiltiga målet. Jag överförde snabbt detta till museets – min egen – verksamhet och vill gestalta det med en pyramid i tre skikt med en stjärna ovanför spetsen.

- Stjärnan är målet, avsikten, nämligen en genomtänkt och förankrad förståelse i samhället – delad mellan professionella och allmänheten – på vad som är långsiktigt väsentligt och hållbart. För vår del vad gäller kulturlandskap, biodiversitet och försörjning.
- Basen är vår kunskap om kulturlandskap, växtsystem, traditionellt bruk, pedagogik mm och vår logistik; dvs de regler, lagar och administrativa system och kontakter vi arbetar under och våra resurser.
- Mellanskiktet är rummet och mötet. Vi kan med vår kunskap och logistik skapa ett rum – ett fysiskt rum för direkt kontakt, ett medialt rum, ett tankerum – för människors möte med oss själva som deltagare. Ett möte med människor, med idéer, med tankar, med kunskaper ledande till pyramidens topp: det goda samtalet.

Det vi hittills diskuterat som vår verktygslåda är logistiken, våra interna arbetsmöjligheter. Det är förvisso en verktygslåda, men på en lägre nivå. Det jag vill se som våra egentliga verktyg är mellannivån: mötet och rummet, det andra är förutsättningar för att nå dit.

Det är mötet och rummet som är våra egentliga verktyg, våra förutsättningar för att nå kontakt med dem som befinner sig utanför våra egna yrkesnischer och få till stånd en så långt möjligt gemensam syn på – och förståelse för – vad vi vill med vår natur- och kulturmiljö och hur vi når dit. För att bli lyckat och

Olof Stroh, Nordiska kultur-
landskapsförbundet, beskriver
likheten mellan god land-
skapsförvaltning och profes-
sionell matlagning.

hållbart måste allt förankras och det måste till en fungerande kommunikation. Den finns inte idag!

Hans-Ove Larsson (Skansen): Det var nytt för mig att det handlade om så mycket pengar – trettiofem miljarder kronor! Varför händer det då inte mer?

Lena Landström: Vår länsstyrelse har inrättat två kulturresevat och sextio naturresevat under ett antal år. Till största delen handlar det om pengar till det vanliga landskapet. En del av det tidiga arbetet med "Levande landskap" var oerhört uppskattat. Målen måste formuleras.

Olof T. Johansson: Har ni reflekterat över den oerhörda kompetens som ni här i rummet besitter? En grädda av "hantverkare"! Verktyg måste se olika ut! Någon har såg, någon har hammare, ... Alla måste ha olika kompetens! Men vad jag saknar är byggherren? Då menar jag både EU-politiker och andra politiker. Den kategorin borde ha varit med! Vi skulle ha haft det här arrangementet på gamla riksdagshuset istället!

Ulrika Bergman (Jordbruksverket): De trettiofem miljarderna! Du frågade om styrningen. Målet är ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet, Hälften kommer från EU och andra hälften från svenska staten.

Lena Bergils (Sveriges Hembygdsförbund): Jag talar om forntiden. Detta är fjärde gången, tror jag, som natur- och kulturmiljö ska mötas! Alla är höviska fast man säger emot varandra. Vänder sig brukaren till myndigheten rekommenderas alltid andra verktyg... Vi borde ta och utgå från landskapet och rekommendera olika verktyg utifrån värdena.

Henrik Axiö (Sveriges Hembygdsförbund): Jag tror att man alltid kommer att tala om samverkan mellan natur och kultur och det kommer vi att göra även under detta sekel. Man möts och upplever samhörighet

och sedan går man tillbaka till fällorna. Vi har ett tillräckligt bra samtal för att något ska förändras.

Lena Landström: Allt är inte bra, men jag vill inte underblåsa konflikterna och hindren. Vi har ett regelverk som är svårt att kommunicera. Detta är barnsjukdomar. Vi ska se över hur saker fungerar.

Mårten Aronsson (Skogsstyrelsen): Jag jobbar både ideellt och på centralmyndighet. Vi behöver inte bara *vårda, värna, visa* och *våga*! Vi behöver *vilja* också! NO-LA-systemet var första gången som vi kunde ge stöd till brukaren. Insikten är att vi inte klarar den biologiska mångfalden utan en levande landsbygd. Alla kontrollanter borde ha en introduktionskurs i lantbrukarens sociala situation. Jag är faktiskt positiv efter fyrtiofem år!

Stig-Åke Svensson: Förut hade vi fyrtiotre levande fåbodar i Dalarna. Idag har vi ungefär nittio. Är allt då bra? Det får inte vara en grön lögn! Vi måste vara noga med regelverket så att det faktiskt gör nytta! En uppdelning av skogsbruket leder till att vissa delar skyddas och andra blir högproducerande skogar. Detta kan naturligtvis få följder!

Emelie Hansson: Apropå Komet-rapporten så har den svenska och finska naturskyddsföreningen gemensamt skrivit en rapport. Nya system är inte alltid nödvändigtvis bättre!

Olof T. Johansson: Strunta i revirpinkande! Använd sunt förnuft om regelverket sätter käppar i hjulet!

Inlägg från Lantbrukarnas riksförbund

JAN EKSVÄRD, LRF

Naturvård och kulturmiljövård är en sak idag och en annan om vi ser 30–50 år framåt. Vi behöver redan idag väga in förändringar, såsom ett annat klimat, ökat behov av att säkra ekosystemens tålighet och produktionsförmåga, behov av ökad biologisk produktion (mer fotosyntes) och förmodligen betydligt fler människor i vårt land.

Odlingslandskapet och skogslandskapet sköts enligt olika regelverk. I både fallen finns sådant som fungerar bra och sådant som kan ändras för att kunna möta framtiden.

Viktiga faktorer för odlingslandskapet idag är ekonomi i livsmedelsproduktionen, ersättningar i landsbygdpprogrammet och legalt skydd för biotoper. Livsmedelsproduktionen har under alla tider varit den viktigaste faktorn för odlingslandskapets utformning. Över tiden har hög biologisk mångfald bildats i många biotoper. Rationaliseringar för att öka produktion och friställa människor för industriarbete har varit det politiska målet. Rationaliseringar med större fält och totalt sett färre antal djur som samlats i större besättningar är nu den faktor som mest reducerar biologisk mångfald i odlingslandskapet.

Naturvård i odlingslandskapet handlar idag om betesmarker, småbiotoper och kulturmiljövård. Detta fungerar ganska väl och delmålen till år 2010 i Ett rikt odlingslandskap ser ut att nås. För brukarna är skillnaden mellan olika kontrollanters bedömning om betetryck och antal träd stor och många vågar inte gå in i femåriga avtal. Myndigheternas flexibilitet behöver öka så att både produktion och biologisk mångfald kan klaras. För arter som hotas i odlingslandskapet t ex vissa fåglar och grodor, saknas bra åtgärder som lätt kan kombineras med fortsatt hög produktion. LRF me-

nar att landskapsstrategier är en sådan möjlighet, där brukare, boende, naturvårdsorganisationer och myndigheter tillsammans identifierar områden, arter som bör skyddas och vårdas och kommer fram till hur det lönsamma vårdandet och brukandet av naturresurserna kan utvecklas. Fokus på historiska kultur- och landskapsbilder måste då rimligen skiljas från fokus på det högproduktiva mångfacetterade landskap rikt på biologisk mångfald som befolkningen i Sverige vill ha om 50 år.

När det gäller miljömålet Levande skogar så är drivkrafterna hög produktion av virke, massa och energi och skyddet av hotade arter och biotoper. I skogen har naturvärden gått från formellt skydd av mark (med staten som markägare) mot en blandning av formellt och frivilligt skydd samt generell naturvårdshänsyn i dagligt skogsbruk. Naturvård i skog har till stor del handlat om att markägare i praktiken tvingats sälja sin mark, för att staten skall kunna uppfylla sina mål för naturvårdsinsatser. Det formella skyddet har då orsakat skarpa konflikter eftersom äganderätten har kränkts enligt många markägare.

Mer flexibla skyddsformer och mer delaktighet är nödvändigt när skogsbruket anpassas till en ny verklighet med hög efterfrågan på träråvara bl a för bioenergi. Förmodligen kommer skogsbruket att bli mer varierat med en blandning av extensivt och intensivt skogsbruk med större skillnader i omloppstider och större förändringar över tid, för att möta bl.a. klimatförändringarna.

Detta ska inte innebära sämre naturvård, men kan medföra skogslandskap som vi nu inte är vana att se. Även i skogen är landskapsstrategier en möjlighet, men på grund av skogens långa omloppstider kan sådana strategier bli mer svårhanterliga än i öppna landskap.

Natur/kulturmiljövården och brukarna

TOMMY LENNARTSSON, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD & UPPLANDSSTIFTELSEN, UPPSALA

Vid Upplandsstiftelsen har man under många år bedrivit projekt om biologisk mångfald i kulturlandskapet i samverkan mellan brukare, naturvård, myndigheter, handel etc. Projekten har bl.a. handlat om restaurering och skötsel av naturbetesmark. CBM har deltagit genom att analysera projekten för att identifiera viktiga faktorer för samverkan.

Vilka får komma till tals?

Eftersom det är olika styrmedelssystem för olika former av brukande, skiljer sig också brukarens inflytande exempelvis mellan skogsbruk och jordbruk. I jordbrukslandskapet har biologisk mångfald byggts upp av traditionellt brukande och brukande behövs för att bevara landskapets värden. Brukaren får därmed en nyckelroll i bevarandearbetet, och det pågår en dialog mellan naturvårdare, myndigheter och brukare. Sverige har också internationellt sett ovanligt stor del privat mark på vilken naturvård bedrivs med statliga medel. Möjligen kan det vara ett problem att länsstyrelsen har två funktioner, rådgivning och kontroll. Många brukare upplever att de har litet inflytande vad gäller kontroller och att kontrollresultat kommer i konflikt med rådgivningen.

I skogslandskapet har biologisk mångfald byggts upp huvudsakligen genom naturliga processer, men i bebodda trakter har även traditionellt brukande, t.ex. skogsbete, varit viktigt. Idag brukas skogen med produktionsskogsbruk, vilket biologisk mångfald inte tål. Skogen måste därför först och främst skyddas från modernt brukande, många gånger mot brukarens vilja.

Fjällen har ofta betraktats som ett orört naturlandskap liknande den orörda skogen, men förmodligen är fjällen snarare ett kulturlandskap där både rennärning och fåbodusbrukande har haft stor betydelse för att bygga upp biotoper och biologisk mångfald. Fjällen behöver troligen, precis som jordbrukslandskapet, skötsel för att deras värden skall bevaras. Särskilt samernas roll i bevarandearbetet har därför underskattats.

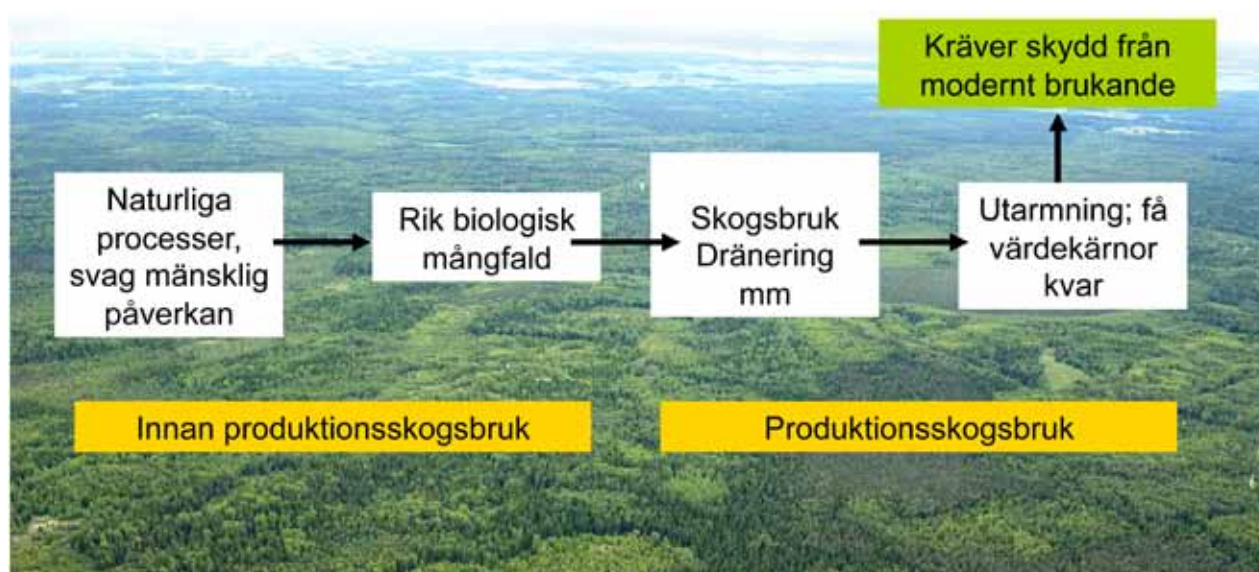
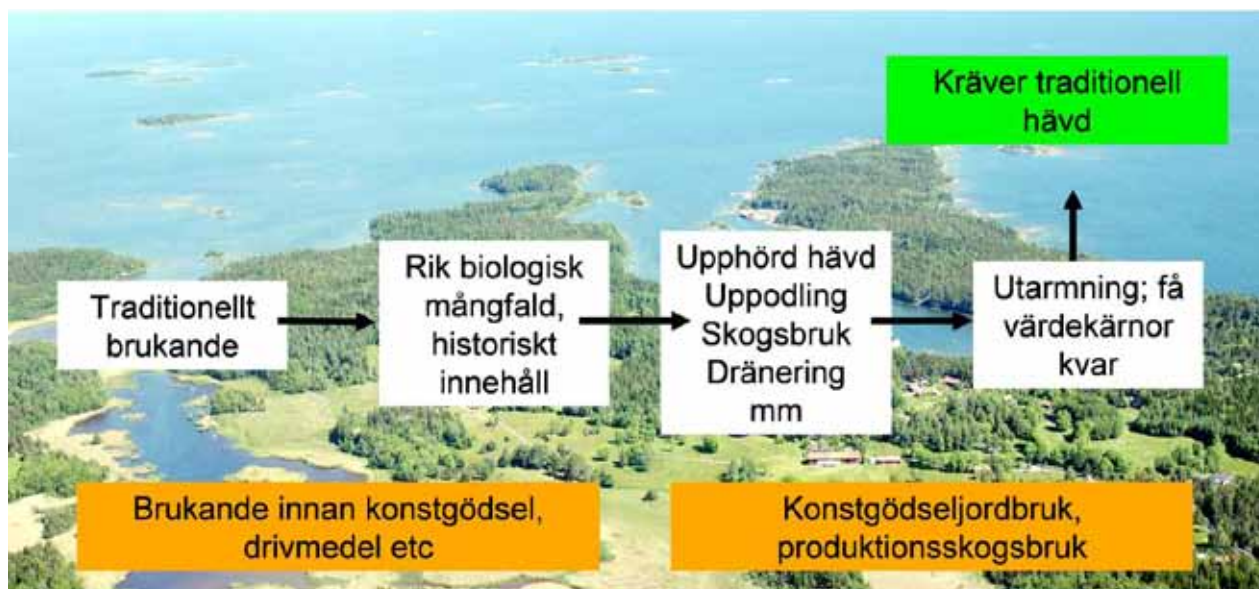

Fältdiskussion på Åland mellan brukare, naturvårdare, myndighetsrepresentanter och forskare i projektet Interreg Skärgården. Foto: Tommy Lennartsson.

Brukarnas och natur/kulturmiljövårdens kunskap

I kontakten mellan brukare och natur/kulturmiljövård uppkommer ibland konflikter genom att de olika aktörerna lutar sig mot olika slags kunskaper. Brukarens lokalkännedom och praktiska kunskaper kommer i konflikt med naturvårdarens ekologi, arter och naturvårdsstrategier. Ett par bra utgångspunkter för dialog är att alla parter inte drar för stora växlar på sin egen kunskap och att målet bör vara att låta olika kunskaper komplettera varandra. I brukarens fall gäller det att förstå att dagens brukande är mycket olik det traditionella brukande som byggt upp dagens biologisk mångfald. Metoderna var annorlunda och de skötta arealerna och antalet brukare mycket större. Brukarens praktiska kunskaper är nödvändiga för långsiktigt ekonomiskt nyttjande, men leder inte automatiskt till bevarande av natur/kulturmiljövården. De måste kompletteras med historiska och ekologiska kunskaper.

Omvänt ger inte ekologisk och historisk kunskap vägledning för hur marker kan skötas idag, utan behöver kompletteras med brukarkunskap. Därtill är naturvårdens och kulturmiljövårdens slutsatser om biotoper och skötselbehov ofta relativt löst grundade och skulle

Nyttjande (förr och nu) och biologisk mångfald i tre olika landskap: jordbrukslandskapet (överst), skogslandskapet (mitten) och fjälllandskapet (nederst). Figuren förklaras närmare i texten på sidan 36. Foton: Bergslagsbild, upphovsrätt Upplandsstiftelsen och Länsstyrelsen i Uppsala län.

Att hitta rätt skötselform är ett gemensamt problem för brukare och natur/kulturmiljövårdare. En diskussion på plats är ofta enda sättet att hitta lösningar på kniviga skötselproblem. Då kan alla bidra med sin kunskap - på lika villkor. Foto: Tommy Lennartsson.

behöva betydligt bättre förankring i kunskap om historia och ekologi.

Det är mycket viktigt att ekologisk, historisk och praktisk/lokal kunskap syntetiseras till en helhetsbild av biologisk mångfald, det brukande som skapat den samt praktiska möjligheter till framtida skötsel. Vi behöver med andra ord bättre kunskap om biologiskt kulturarv och metoder för dess bevarande. Inte heller kontrollanter i miljöersättningssystemet sitter inne med några absoluta sanningar om vad som är rätt och fel, utan det finns åtskilligt utrymme för tolkning av reglerna. Kontrollanter bör därför kunna delta i diskussioner på samma villkor som övriga aktörer.

Former för samverkan

I samarbete mellan CBM och Upplandsstiftelsen analyserades samverkansprojekt mellan brukare och naturvård och förutsättningar för lyckad samverkan identifierades. De viktigaste förutsättningarna visade sig vara:

Ett gemensamt mål eller sammanfallande mål

- Parterna deltar på lika villkor
- Varje part gör sitt bästa; inga dolda agendor

- Förankring inom organisationer
- Innan projektstart vet man:
 - Vilka åtgärder som är nödvändiga resp. önskvärda
- Att resurser finns till åtminstone de nödvändiga åtgärderna

Vad gäller nödvändiga åtgärder visade de sig bestå av både praktiska åtgärder, kunskapsuppbyggnad och samordning av aktörer, exempelvis länsstyrelsens olika funktioner. Åtgärder för kunskapsuppbyggnad belyser kunskapsbristen om exempelvis biologiskt kulturarv, som diskuterats ovan. I övrigt var de nödvändiga åtgärderna tämligen specifika för varje projekt/geografiskt område, vilket innebär att man inte kan identifiera åtgärder på nationell eller regional nivå och förvänta sig att de skall vara tillämpliga i enskilda projektområden.

Lokalsamhällen

I samverkansprojekt är det ofta viktigt att identifiera vilka lokalsamhällen som finns idag, och vilka som är relevanta för projektet. När är det, med andra ord, viktigt att formera grupper att arbeta med och, omvänt, när är det bättre att brukaren deltar som enskild individ i projektet? Befintliga nätverk på landsbygden fyller inte

alltid de behov av nätverk som kan finnas i samverkansprojekt mellan brukare och natur/kulturmiljövård. De brukarsamhällen som fanns traditionellt är idag till stor del uppbrutna och det är exempelvis den enskilde som söker miljöersättning inom landsbygdsprogrammet.

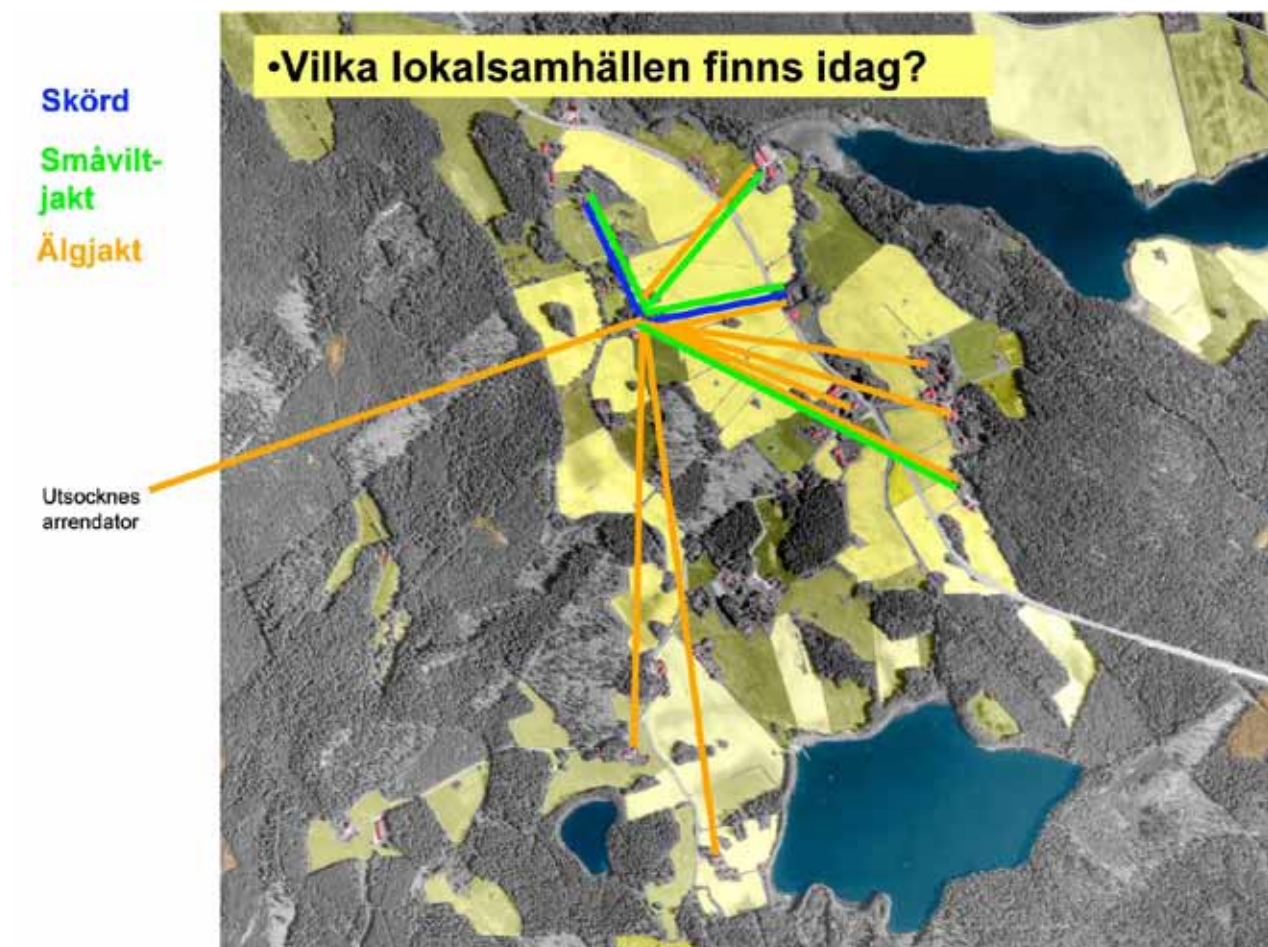
Det kan dock i vissa sammanhang finnas anledning att brukare eller andra aktörer agerar som grupp, eller också kan det under projektets gång uppkomma avgörande grupperingar. Exempel på det förstnämnda är gemensam förvaltning av en resurs eller ekonomisk samverkan om produktion, exempel på det sistnämnda är att projektet kan skapa en samhörighet mellan brukare eller i bygden i allmänhet.

Ekologiskt finns det motiv för samverkan över fastighetsgränser, exempelvis för att arbeta med landskapsstrategier för naturvård. Man bör dock vara medveten om att landskapsperspektivet inte alltid är det viktigaste. Många gånger skulle man få bättre resultat genom att arbeta med stora områden på enskilda gårdar med intresserade brukare, än att lägga resurser på att binda samman marker över fastigheter med ovilliga brukare.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis ges några förslag till åtgärder för att stärka samverkan mellan Natur/kulturmiljövård och brukare:

- Höj status/resurser för rådgivning & kontroll inom landsbygdsprogrammet
- Skydd av mark måste bli minst ett fullvärdigt ekonomiskt alternativ till produktion
- Bättre kunskap om biologiskt kulturarv i fjäll, fjällbjörkskog, myrar, skog etc
- Bättre detaljkunskap om biologiskt kulturarv och metoder för bevarande i jordbrukslandskapet
- Samordning/samsyn mellan olika myndigheter inom naturvård-kulturmiljövård
- Ekologiskt bättre metoder för skötsel och restaurering
- Miljö/kulturersättning som premierar:
 - landskapsomfattande åtgärder
 - helhjärtad satsning på egna gården

För att kunna samverka med brukare i en by måste man ofta identifiera de grupperingar som förekommer i olika sammanhang. Byn som helhet är sällan ett samlat lokalsamhälle. Foto: Lantmäteriet, bearbetat av Tommy Lennartsson.

Ekoparker – ett verktyg för samverkan

CAROLINE WEJSTORP, SVEASKOG

Sveaskogs ekoparker är stora landskap med höga naturvärden och naturvårdsambitioner. Ekoparkerna är i genomsnitt cirka 5 000 hektar (50 kvadratkilometer) stora och alla har sin unika ekologiska särprägel.

Genom att arbeta med ekoparkerna som stora landskap där ekologin kan gå före ekonomin kan ekoparkerna utvecklas som spridningskällor för många hotade arter. Bland ekoparkerna finner vi också flera av våra viktigaste friluftsskogar, och vissa med förutsättningar för en ökad naturturism. Hittills har Sveaskog beslutat om 36 ekoparker. Dessa motsvarar 5 % av vår produktiva skog. Totalt omfattar ekoparkerna 175 000 hektar skogsmark varav drygt 100 000 hektar är skyddade genom bindande ekoparksavtal med Skogsstyrelsen.

Den första ekoparken som invigdes var Omberg 2003. Nu finns de över hela Sverige, från de lavklädda granurskogarna i norr till blåsippornas bokskogar i söder. Till 2011 kommer alla 36 ekoparker att vara invigda.

Sveaskogs egen personal, länsstyrelser, miljöorganisationer och andra lämnade in förslag på lämpliga områden, med gott om gammal skog, lövskog och där många hotade arter hade rapporterats.

Sveaskogs ekologer undersökte dessa och valde ut 36 passande områden som ekoparker. Vi inviger fyra varje år fram till 2011. Hittills har vi invigt 23 ekoparker.

- Processen börjar med en noggrann inventering av vilka värden som finns.
- Utifrån inventeringen upprättas en naturvårds/ekoparksplan i samråd med Skogsstyrelsen, Länsstyrelsen och andra berörda.
- Inför invigningen har vi alltid även informationsmöten för allmänheten, så som boende i området, lokala företagare och intresseorganisationer.
- När ekoparken invigs skriver Sveaskog och den lokala Skogsstyrelsen ett avtal som garanterar skydd i 50 år, vilket är längsta möjliga avtalstid.

Kulturvård och kulturhistoria

I ekoparkerna arbetar Sveaskog aktivt för att både bevara och återskapa höga naturvärden. Den naturvårdande skötseln innebär exempelvis att Sveaskog bränner och dämmer skogar, avverkar barrskogar till förmån för nya

De trettiosex ekoparkerna är spridda över hela landet från norr till söder.

lövskogar eller tar tillbaka djur till gamla betesmarker. Redan efter fem år har ekoparkernas ekologiska förutsättningar förbättrats.

Men många ekoparker omfattar även mycket kulturhistoria och lämningar som vi tar hänsyn till, i samarbete med t ex länsstyrelserna. I flera ekoparker pågår olika kulturvårdsprojekt parallellt med naturvårdsarbetet.

Friluftsliv

Bara att se ett träd genom fönstret har en positiv inverkan på hälsan och en skogspromenad kan göra underverk. För många är tillgången på natur en del av vår svenska välfärd och även en självklar del av ett långsikt-

Närliggande och lättillgängliga skogsområden fyller en viktig funktion i att introducera barn och ungdomar till ett skogligt friluftsliv. Foto: Carl Lundberg.

tigt uthålligt samhälle. Vår ambition är att ekoparkerna ska ge större möjligheter för fler att uppleva naturen. Därför informerar vi om ekoparkerna och ordnar med till exempel skyltar, rastplatser och vandringsleder.

Naturturism

Områdenas skilda karaktärer gör att det finns utrymme för alltifrån ensliga vildmarksäventyr till soliga picknicks, ridturer, paddling, fiske, naturguidningar och mycket annat. Tillsammans med lokala företagare arbetar Sveaskog för att utveckla olika former av naturturism.

Jakt och fiske

Inom alla ekoparker bedrivs jakt i någon form. I de flesta jagar ett eller flera jaktlag som arrenderar mark av Sveaskog. Många av dessa jaktlag tar emot gästjägare, och i vissa områden finns turistföretagare som ordnar arrangerade jakter.

All jakt och viltvård på Sveaskogs marker sker genom en långsiktig och ansvarsfull förvaltning. Inom ekoparkerna höjer vi nivån ytterligare, med ännu bättre kunskap om viltstammarna och deras tillstånd. I många ekoparker finns sjöar och vattendrag som erbjuder goda

fiskemöjligheter. Där fisket är populärt utvecklas vatten genom aktiva fiskevårdsinsatser. Som besökare kan du köpa fiskekort eller fiskeaktiviteter och upplevelser av lokala turistföretagare.

Med mera.....

Exempel på ytterligare en aktivitet i våra ekoparker är orientering. Sedan 2003 är Sveaskog huvudsponsor för Svenska Orienteringsförbundet. Samarbetet innehåller olika projekt, varav ett är nya orienteringskartor över flera ekoparksområden. Ett annat är Skogsäventyret som är en gemensam skolsatsning riktad mot elever i årskurs 4. Målet med Skogsäventyret är att öka kunskapen och intresset för skog och orientering. I ekoparkerna Omberg, Böda och Halle- och Hunneberg finns fasta skogsäventyrsslingor. Hit kan skolklasser komma för att genomföra sin avslutande final i Skogsäventyret. Även andra besökare i ekoparkerna, exempelvis barnfamiljer, kan använda den fasta slingan. Sveaskogs målsättning är att etablera fler fasta Skogsäventyr i ekoparkerna inom de närmaste åren.

Förutom de värden som jag redan berättat om fungerar ekoparkerna också som verktyg och dörröppnare för oss på flera andra sätt. I samband med inventering och etablering knyts och stärks kontakter med olika intressenter som vi annars kanske inte har så mycket samverkan med i det dagliga. Men även efter invigningen skapas möjligheter till samverkan av olika slag. Detta är mervärden som vi inte riktigt tänkte på eller räknade med från början, men som visat sig vara mycket värdefulla.

Vi har arrangerat exkursioner och möten med t ex WWF då kungen deltog under våren 2008. Vi har ännu inte hunnit genomföra någon exkursion tillsammans med Skansen, men jag hoppas det är på gång!

Ekoparkerna används också som en resurs för forskning som behöver stora skogsarealer. Sveaskog samarbetar med såväl universitet och högskolor som ideella organisationer i olika forskningsprojekt och praktiska naturvårdssatsningar. Några exempel är:

Effekt 20, som går ut på att mäta vad Sveaskogs naturvårdsarbete får för effekt på skogsfåglar och insekter. Drivs tillsammans med Världsnaturfonden WWF.

100 våtmarker är ett projekt där Sveriges Ornitologiska Förening hjälper oss att välja ut och restaurera våtmarker som är viktiga för fågellivet.

Hjortmärkning i Ekopark Halle och Hunneberg är ett projekt som bedrivs tillsammans med Grimsö vilt-

Skogen har en viktig funktion inte bara som leverantör av virke och pappersmassa. Den spelar stor roll i människors friluftsliv, oavsett om avsikten är en picknick i det gröna, bär- eller svampplockning eller mer avancerade biologiska studier. Olika skogstyper representerar också olika värden. Foto: Carl Lundberg

forskningsstation inom vilket Sveaskog följer kronhjortarnas rörelser med hjälp av radiosändare. Målet är att kunna anpassa ekoparken ännu mer efter hjortarnas behov.

Utveckling av lövskog är ett projekt som görs i samarbete med Svenska Naturskyddsföreningen i syfte att bevara hotade lövskogsarter som exempelvis vitryggig hackspett.

Om ekopark Böda...

Jag tänkte nu kort berätta om en särskild ekopark som jag tycker väl speglar hur vi arbetar med samverkan.

Ekopark Böda ligger på Ölands nordligaste spets. Här finns ett varierat skogslandskap med många värdefulla naturmiljöer. Som besökare kan du vandra omkring i rika lövlundar med gamla jätteeckar, fascineras av ängstallskogarnas praktfulla orkidéer eller med fantasins hjälp göra en resa tillbaka till järnåldern bland Bödas många välbevarade fornlämningar.

När hela Öland förvandlades till kunglig jaktmark 1569 förbjöds all jakt och rätten till virkesuttag begränsades kraftigt, och överträdelser kunde leda till fängelsestraff!

Missnöjet med staten växte och pyrde under många år och kulminerade i Bödaupproret 1850, och över 100 soldater från fastlandet tillkallades. Men upproret kvästes och en ny tid i skogen började.

År 1860 anlades en skogsskola på norra Öland i Skäftekärr. Bland annat planterades över 100 olika träddarter i parken, och många står kvar än idag.

Om vi sen tar ett stort hopp framåt i tiden och landar kring 2003–2004, så var det då planerna för Ekopark Böda inleddes med inventeringar inför invigningen 2006.

Men vårt ökade intresse för Böda och planer för att skapa en ekopark skapade oro och frågor som ledde till kritiska artiklar i den lokala pressen samt många samtal från missnöjsamma invånare.

För att minska deras oro arrangerades ett antal möten för både allmänhet och särskilt inbjudna representanter, där vi förklarade våra ambitioner och planer. Det krävdes många samtal och träffar men slutligen vid invigningen i slutet av september 2006 vågar

jag påstå att alla intressenter var lugnade och entusiastiska över satsningen.

Och nu i sommar har vi tillsammans med ett par lokala aktörer drivit ett pilotprojekt kring Skäftekärr – som fungerar som porten till ekoparken. Målet har varit att skapa attraktionskraft och intresse för ekoparken, och locka besökare ut i skogen för att upptäcka och uppleva allt spännande som finns där. För badväder är det dessvärre inte alltid, inte ens på norra Öland.

Därför etablerade vi ett ekoparkscentrum där vi med egen personal tillhandahöll information, kartor och tips på upplevelser i ekoparken. Vi hyrde ut friluftsutrustning och boende i olika former. Eremitkojorna är den typ av boende som skapat mest nyfikenhet. Nu hoppas vi att kunna utveckla vårt ekoparkskoncept och låta lokala företagare driva det vidare!

Så missnöjet verkar ha vänt till uppskattning och entusiasm. Det går nästan inte en dag utan att det ring-er en företagare, någon från kommunen eller en organisation som vill träffas och prata utvecklingsplaner. Vi ska inte springa på alla bollar, men det är härligt att se hur det sprudlar av framtidstro, idéer och vilja att satsa i skogen. Och det skapar arbetstillfällen i glesbygden!!

Min erfarenhet i några få korta punkter är....

- Lyssna, informera, leverera och informera igen
- Samverkan mellan natur, kultur och turism
- Ideellt och kommersiellt
- Tålamod!

Konflikter och samverkan i glesbygd

ANDERS ESSELIN, FUTURE FORESTS, SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET, SLU, UMEÅ

Fjällen är utan tvekan en fantastisk och mycket speciell region. Men det är också en region som brottas med svårutredda historiska konflikter, många nutida problem och stora framtida utmaningar.

De femton fjällkommunerna (med Älvdalen i söder till Kiruna i norr) spannar över en tredjedel av Sveriges yta. Trots att arealen är så omfattande bor mindre än två procent av landets befolkning här. Befolkningsutvecklingen är dessutom fortfarande negativ, både när det gäller antalet människor (för femtio år sedan ungefär 210 000 personer, idag har siffran krympt till färre än 150 000 personer) och åldersstruktur (befolkningen blir allt äldre). De lokala ekonomierna är krympande, liksom den sociala servicen.

Till regionens fördelar och möjligheter brukar skrivas naturen och naturresurserna. Fjällen beskrivs ofta med ordet *vildmark* eftersom här finns fantastiska vyer, stora arealer ”orörd” natur, drickbart vatten och ett speciellt växt- och djurliv. Men fjällens ekosystem har naturliga begränsningar, som exempelvis låg biodiversitet och låg biologisk produktion, vilket gör dem sårbara för nyttjande och ingrepp.

Fjällen är renskötselns huvudsakliga område i Sverige. Det är här som fjällsamebyarna har sina året-runt-betesmarker. Men naturligtvis är det många andra som också har intressen i denna region. Gruvnäringen,

skogsnäringen, vattenkraften, vindkraften och turistnäringen är andra näringar med stora anspråk på fjällen. Staten äger och förvaltar större delen av fjällens marker och vatten, och har skyddat ungefär 25 procent av den totala arealen i nationalparker och naturreservat. Lägg därtill husbehovsjägare och –fiskare, andra jägare och fritidsfiskare, skidåkare, skoteråkare, fjällvandrare, bergsklättrare, cykel- och ridentusiaster, etc. Även folk som inte bor i regionen, och som nästan aldrig besöker den, har starka åsikter om hur fjällens naturresurser ska nyttjas och förvaltas.

När så många olika intressen gör anspråk på delvis samma resurser är det naturligt att det blir gnissel ibland. Exempel på svårlösta konflikter i fjällregionen är: statens äganderätt, rennäringsens rättigheter, gruvbolagens undersökningstillstånd och brytningskoncessioner, kraftbolagens vattendomar, skogsbrukets avverkningar, ripjakten, rovdjuren, nationalparker och reservat, snöskotrar och andra terrängfordon.

Samverkanspotential

Hur ser då förutsättningarna för samverkan kring naturresursnyttjandet ut i fjällen?

Summariskt kan det som talar emot en konstruktiv samverkan beskrivas som följer:

- Frågorna har ofta en hög grad av komplexitet;

Samtliga bilder av författaren

- Frågorna kännetecknas ofta av en hög konfliktnivå och lång historia av konflikter;
- Förtroendet mellan olika näringar, mellan olika intressegrupper, mellan lokal och nationell nivå, är ofta lågt;
- I många av frågorna råder brist på kunskap
- Lagstiftningen är i många fall både överlappande och oklar.

Men det finns också en del saker som talar för en bättre samverkan mellan olika parter:

- Det finns idag ett generellt krismedvetande i fjällregionen;
- Decentraliseringstrenden är tydlig på statliga myndigheter idag. Det här gör att olika intressen får allt större möjligheter att göra sin röst hörd och vara

Fjällen är utan tvekan en fantastisk och mycket speciell region. Men det är också en region som brottas med svårutredda historiska konflikter, många nutida problem och stora framtida utmaningar.

med och påverka på ett tidigt stadium i besluts- och förvaltningsprocesser;

- Det finns idag också en ökad insikt om att lösningen av komplexa miljö- och naturresursproblem kräver samverkan.

Lärdomar/framgångsfaktorer

I mitt arbete inom FjällMistra och Länsstyrelsen (och till viss del även tidigare som journalist) har jag haft den stora förmånen att vara med i olika sammanhang när fjällens nuvarande möjligheter och problem och fram-

Fjällen är renskötselns huvudsakliga område i Sverige. Det är här som fjällsamebyarna har sina åretruntbetesmarker.

tida utmaningar har dryftats. Från alla dessa personliga möten, gruppdiskussioner, fokusgrupper, scenarioövningar, debatter, konferenser så har jag fått min bild av hur man kan öka samverkanspotentialen och mildra konfliktnivån i heta frågor. Naturligtvis finns det vissa fundamentala skillnader mellan ett forskningsprogram

och en regional myndighet – t.ex. vad gäller besluts- och förvaltaransvar – men det finns ändå några generella framgångsfaktorer.

Samlad bild: Ingen enskild aktör har "det sanna" perspektivet på situationen. Det är den samlade bilden hos alla aktörer som möjliggör en tillräckligt god problem-

7. Partnerskap inrättas

6. Styrelser för gemensam förvaltning inrättas

5. Samarbete

4. Rådgivande organ inrättas

3. Kommunikation

2. Konsultation

1. Information

Parterna är jämlika och fattar beslut gemensamt.

Gemensamma målsättningar för förvaltningen upprättas och den lokala och centrala nivån fattar gemensamma beslut där den centrala nivån finner det lämpligt.

De lokala aktörerna ges möjlighet att delta i utvecklandet och implementeringen av planer. Fortfarande är inflytandet vid beslutsfattandet begränsat.

De lokala aktörerna ges möjlighet att delta med en rådgivande funktion i utvecklingen av förvaltningsplaner.

Informationsutbyte sker mellan parterna. Den lokala nivån kunskap börjar tas tillvara och den lokala nivån involveras till exempel vid inventeringar och liknande praktiskt arbete.

Parterna möts (vanligtvis sent i beslutsprocessen). Lokala aktörer har möjlighet att framföra synpunkter på förvaltningen.

Lokala aktörer informeras om beslut som redan fattats, envägskommunikation mellan den centrala och lokala nivån.

Tabell: Inflytandesteg utvecklad av Sherry Arnstein 1969 (modifierad av Camilla Sandström, Umeå universitet)

De femton fjällkommunerna (med Älvdalen i söder till Kiruna i norr) spänner över en tredjedel av Sveriges yta. Trots att arealen är så omfattande bor mindre än två procent av landets befolkning här.

rakt på rödbetan i en konfliktfylld fråga blir det ofta lösningar direkt.

Kunskap: För att undvika pseudodiskussioner och för att undvika att hamna i långbänkar om myter och rykten, se till att ha tillgång till god kunskap om bland annat ekologi, historia, samhällsekonomi, *governance* (styrning på olika nivåer), attityder och beteenden, nutida regler, lagar och internationella konventioner.

förståelse för att hantera en konfliktfylld fråga. De amerikanska forskarna Tom Greider och Lori Garkovich har formulerat det på följande sätt:

Vår förståelse för naturen och vårt förhållande till den är egentligen kulturella uttryck som används för att definiera vilka vi var, vilka vi är, och vilka vi hoppas kunna vara, på denna plats. Landskap är en reflektion av kulturella identiteter, som handlar om oss själva snarare än om naturmiljön. När vi försöker identifiera och förstå hur förändringar i naturmiljön kan komma att påverka oss människor, så är det därför nödvändigt att konsekvenserna analyseras och förstås utifrån de många kulturella definitioner som skapar ett landskap.

Frågan ”vem du är?” är alltid central!

Gemensamt lärande: Fokusera på gemensamt lärande genom att på olika sätt och med olika metoder uppmuntra deltagare att tydliggöra sin egen bild av situationen och att ställa klargörande frågor för att förstå andras bilder.

Metakommunikation: Tala om hur ni ska tala, dvs gör upp spelregler för samtalen om sakfrågan. Går man

”Segla in under rätt flagg”: Undvika att skapa stora förväntningar som sedan inte kan infrias. Tydliggör motiv och ramar för aktiviteten. Definiera inbjudna gruppers roller och deltagande/inflytande över process, beslut, och förvaltning. Använd gärna Arnsteins inflytandestege (se nedan) för att tydliggöra – både för er själva och för deltagare på mötet – hur deltagarnas inflytande ser ut.

Mer att läsa

Esselin, Anders, 2007. *Berättelser om fjällen. Populärvetenskap från forskningsprogrammet FjällMistra*. (Kan beställas av: ylva.jonsson@srh.slu.se)

Esselin, Anders & Magnus Ljung, 2006. ”Bridging the Gap. The Mountain Mistra Programme as an arena for collaborative learning”, *International Journal of Biodiversity science & Management*. 2(4):315–325.

Greider, Tom & Lori Garkovich, 1994. ”Landscapes: The social Construction of Nature and the Environment”, *Rural Sociology* 59(1):1–24.

Sandström, C., Widmark, C., Moen, J., Danell, Ö., & Esselin, A. 2006. *Skogen som gemensam resurs. Vägledning för effektivare samråd mellan ren- och skogsnäring*. FjällMistrarapport nr 23.

www.mistra.org/fjallmistra och www.ac.lst.se

Biosfärsområdesarbete i Blekinge

ELISABET WALLSTEN, BIOSFÄRKANDIDATOMRÅDE BLEKINGE ARKIPELAG

I Blekinges skärgårds- och kustområden pågår sedan ett par år tillbaka ett arbete med att försöka inrätta ett biosfärområde. Blekinge Arkipelag utsågs i december 2007 till biosfärkandidatområde av svenska MAB-kommittén. Målsättningen är att bli ett av Unesco utsett biosfärområde under år 2010.

Biosfärkonceptet internationellt

Biosfärområden utses av FN-organet Unesco och ingår i programmet Man and the Biosphere (MAB). MAB-programmet har funnits sedan början av 1970-talet och syftar till att:

- Förbättra samspelet mellan människa och miljö.
- Uppnå ett långsiktigt hållbart brukande och bevarande av biosfärens resurser.
- Främja samverkan mellan lokala aktörer, myndigheter och forskare.
- Tillvarata och lyfta fram traditionella kunskaper kopplade till nyttjandet av naturresurser.

Utklippan. Foto: Cecilia Serrby

Biosfärområden är MAB-programmets verktyg ”ute i verkligheten”, för att på lokal och regional nivå försöka uppnå det programmet syftar till. Biosfärområden är tänkta att vara modellområden för hållbar utveckling, där man från lokalt och regionalt håll arbetar för att hitta hållbara lösningar för utveckling och bevarande i samverkan. Man brukar tala om att ett biosfärområde har tre huvudfunktioner, att:

- *Bevara.* Biosfärområdet ska bidra till att bevara landskap, ekosystem, arter, genetisk mångfald och kulturarv.
- *Utveckla.* Inom biosfärområdet ska ekonomisk utveckling och en samhällsutveckling som är ekologiskt och socialt hållbar gynnas.
- *Stödja.* Inom biosfärområdet ska man arbeta för att underlätta för demonstrationsprojekt, utbildning och praktik samt forskning och miljöövervakning.

Vid inrättande av svenska biosfärområden tillkommer inga nya restriktioner, utan konceptet bygger här på befintliga lagar och regelverk samt frivilliga överenskomelser.

Sommaren 2008 fanns det 529 biosfärområden i 105 länder världen över. De var spridda på alla kontinenter utom Antarktis. I Europa finns över 100 biosfärområden, varav två i Sverige – Torneträsk uppe i norr och Kristianstads Vattenrike nere i söder. Exempel på andra biosfärområden i världen är Skärgårdshavet utanför Åbo i Finland, North Vidzeme i Lettland, Rügen i Tyskland, Menorca samt Kanarieöarna Gran Canaria och Lanzarote tillhörande Spanien, Mata Atlantica med staden Sao Paulo i Brasilien, Galapagosöarna utanför Ecuador, Uluru/Ayers Rock i Australien, samt Senegetti-Ngorongoro i Tanzania. Biosfärområden utformas utifrån lokala förutsättningar och behov, vilket innebär att de kan se mycket olika ut och fokusera på olika frågor inom hållbar utveckling. Det ger en bred palett av möjliga hållbarhetslösningar att hämta inspiration från för andra områden och regioner i världen.

Biosfär i Blekinges skärgårds- och kustområden

Biosfärkandidatområdet Blekinge Arkipelag omfattar ca 213 000 ha skärgård, öppet hav och fastlandskust inom kommunerna Karlshamn, Karlskrona och Ron-

Stenshamn i Östra skärgården. Foto: Petra Torebrink

neby i Blekinge. 156 000 ha är hav och 57 000 ha land. Den preliminära gränsen följer i havet riksintressegränsen för kustzonen och går på land 3 km in från kustlinjen. Området innefattar Östersjöns sydligaste utbergsskärgård och är det första området i Sverige som går in i en biosfärprocess med fokus på Östersjöfrågor.

Inom området bor ca 70 000 personer, men det är stora kontraster på små avstånd. Kusten är den näst tätast befolkade i Sverige, utanför de tre storstadsregionerna, medan skärgårdsöar utan fast landförbindelse är avfolkningsbygder. Idag bor ca 4 000 personer på öar med eller utan fast landförbindelse.

Blekinge Arkipelag karaktäriseras av höga natur- och kulturarvsvärden såväl ovan som under vattenytan. Det är ett utpräglat kulturlandskap som formats av människans brukande under lång tid. Många av värdena är därför också helt beroende av fortsatt brukande för att finnas kvar. För att bevara dessa måste det även finnas ekonomiska och sociala möjligheter för den året-runtboende och brukande människan att finnas kvar i området. Biosfärbetet i Blekinge Arkipelag utgår från helheten inom hållbar utveckling, med alla dess tre ben ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet.

MAB-programmet trycker också på vikten av att ta tillvara lokala och traditionella kunskaper. Inom Blekinge Arkipelag finns fortfarande de traditionella näringsgrenarna småskaligt kustnära fiske, träbåtsbyg-

gande och skärgårdslantbruk kvar. Men de är samtidigt näringsgrenar som idag har stora svårigheter att överleva och som kräver särskilda insatser för att dessa kunskaper inte ska gå förlorade inom en snar framtid.

Initiativet till att påbörja en biosfärprocess togs ursprungligen av Länsstyrelsen i Blekinge, vilket inte är direkt lokalt. Processen har därför allt sedan starten byggts på att sprida information om biosfärkonceptet och skapa engagemang för och delaktighet i biosfärprocessen bland lokala aktörer inom Blekinge Arkipelag. Biosfärkonceptet har mottagits positivt i området. Eftersom det utgår från lokala förutsättningar och bygger på ett brett lokalt engagemang i frågor som rör utvecklingen av området ser många ökade möjligheter att framöver göra sina röster hörda och bli lyssnade på i frågor och beslut som rör deras bygder.

Huvudmän för biosfärkandidatområdet är idag kommunerna Karlshamn, Karlskrona och Ronneby tillsammans med Länsstyrelsen i Blekinge. Det håller också på att byggas upp lokala och regionala samverkansnätverk för att på bred basis kunna diskutera olika frågor som rör området samt initiera eller fånga upp olika biosfäriska projekt- eller verksamhetsidéer. Exempel på projekt och verksamheter som redan har startats upp utifrån lokala intressen och behov är:

- *Hållbart småskaligt kustnära fiske.* Fiskefrågorna är centrala i Blekinge Arkipelag och ska vi bli ett

Bete i Blekinge Arkipelag. Foto: Petra Torebrink

modellområde för hållbar utveckling har vi målsättningen att bli ett modellområde för hållbart småskaligt fiske. Samverkansaktiviteter pågår fortfarande mellan biosfärkandidatkontoret, yrkesfiskarorganisationer i Blekinge och Världsnaturfonden WWF. Samtal har även inletts med Fiskeriverket.

- *SamarBETE*. Det är idag många svårigheter förknippade med bete i skärgården, som till exempel djurhållning vintertid, transporter och tillsyn av djuren. Projektets syfte är att underlätta för betesdrift i skärgården och kustlandskapet, genom att bli en titta på möjligheterna till samordnad tillsyn av djuren, restaurering av igenväxande betesmarker samt olika former för stöd och ersättning.
- *Historisk båtled*. Blekinges skärgård har öppnats för utländska fartyg så sent som 1997. Det är fortfarande inte givet för seglande att ta sig in i skärgården. Ett projekt har satts igång för att inrätta en båtled som bygger på historiska segelleder genom området. Förhoppningsvis kan detta locka in fler båtbesökare till skärgårdens och kustens näringsidkare samtidigt som kulturhistoriska båtleder lyfts fram och bevaras.
- *Infrastruktur och service*. Ska man bo i skärgården måste det dagliga livet fungera. Det måste finnas

möjligheter till båttransporter, hamnplatser och parkeringsplatser på fastlandet för öborna samt tillgång till samhällsservice. Här har diskussioner mellan myndigheter och fastboende inletts i delar av Blekinge Arkipelag. Vatten- och avloppsfrågorna är också av stor betydelse för Östersjöns miljö. Inom biosfärkandidatområdet har arbetet påbörjats med att titta på såväl storskaliga som småskaliga lösningar, som i framtiden kan fungera som demonstrationsanläggningar och inspirationskällor för andra. Möjligheterna att inrätta båtbottentvättar i området undersöks också.

- *Ekoturism*. Turismen är en växande näring som kan bli ytterligare ett ben att stå på för åretruntboende i området. Blekinge Arkipelag är fortfarande förhållandevis oexploaterad och det finns goda förutsättningar att bygga upp en turism som utgår ifrån lokala förutsättningar och områdets karaktär. Inspiration till detta kommer framöver hämtas in och spridas i området.
- *Kolleviks snorklingsled*. I juli 2008 invigdes Sveriges första permanenta snorklingsled i Kollevik, Karlshamn. Syftet med leden är att på ett enkelt sätt ge såväl lokalbefolkning som besökare möjligheter

Småskaligt kustnära yrkesfiske. Foto: Erika Axelsson

att upptäcka livet under vattenytan samt förmedla kunskap om olika vattenorganismer och andra undervattenfenomen med hjälp av informationsskyltar på botten i en badvik. Det är ett led i Blekinge Arkipelags målsättning att öka kunskapen om och engagemanget för våra undervattensmiljöer, som till vardags är relativt otillgängliga för merparten av allmänheten.

- *Temadagar.* Biosfärkandidatområdet arrangerar även temadagar kring olika aktuella frågor, som t ex

Snorklingsleden i Kollevik, Karlshamn. Foto: Martin Stålhammar

livet under vattenytan, fiske som kulturarv, vad ekosystemansatsen är och varför ekosystemtjänster är viktiga.

Slutord

Det finns en mängd vinster med att arbeta inom biosfärkonceptet, med dess helhetsperspektiv på hållbar utveckling utifrån såväl ekologisk som ekonomisk och social hållbarhet. Bland vinster som redan nämnts är bl a att man utgår från det lokala perspektivet, att det handlar om utveckling och bevarande i samverkan samt att det handlar om samverkan och samsyn mellan olika intressen och verksamheter istället för stuprörstänkande.

En annan fördel är att Unesco kräver att det ska finnas någon typ av biosfärorganisation med personresurser knutna till sig, som driver arbetet i biosfärområdet framåt. Det innebär att risken är liten att det efter utnämningen bara blir en "pappersprodukt" eller en "hyllvärmare". Man är också del i ett världsnätverk av biosfärområden, vilket innebär att någon annan kanske redan har haft likartade utmaningar eller problem och hittat bra lösningar - "hjulet behöver inte uppfinnas flera gånger".

Biosfärområden ska vara modellområden för hållbar utveckling, vilket är en mycket abstrakt beskrivning. För Blekinge Arkipelags del handlar det om att hitta lösningar på hur vi kan nyttja naturresurserna på ett sätt som ger oss den ekonomiska och sociala välfärd vi eftersträvar idag samtidigt som naturen och kulturarvet finns kvar till glädje och nytta såväl idag som i framtiden.

Den främsta vinsten med biosfärområden är nog dock ändå att det är en kvalitetsstämpel för området. Dels är det en internationell kvalitetsstämpel i och med Unescos utnämning, men framförallt är det en kvalitetsstämpel på det lokala och regionala engagemanget för att försöka hitta hållbara utvecklingsmöjligheter för området. Det är ingen utifrån som sagt att det ska bildas ett biosfärområde i Blekinges skärgårds- och kustområde, utan initiativet kommer från lokalt och regionalt håll. Det är vi i området som ser det som viktigt att arbeta med dessa frågor.

Som avslutning kan nämnas någon form av vision för Blekinge Arkipelag framöver:

En levande skärgård och kust, med goda förutsättningar för såväl åretruntboende och utveckling av lokala näringar som bevarande av naturresurser, traditionella kunskaper och det karaktäristiska blekingska landskapet.

Levnadsstandard eller livskvalité?

HERBET ERIKSEN, STURKÖ RÖKERI AB, STURKÖ

Jag frågar mig ofta: Varför och hur har kust och skärgårdsbefolkning kunnat överleva och utveckla sin egen levnadskultur sedan stenåldern? Har någon tänkt tanken att städerna i kustbandet kunde etableras tack vare mat och nödenheter från skärgården och landsbygden? Vad utmärkte dessa människor som dels kunde klara försörjningen men även idka handel?

Jo, ända sedan barnsben danades ett individualistiskt överlevnadstänkande som omsattes i handling. Möjligheterna var många, fiske, småbruk, jakt, hantverk osv och ofta en kombination av olika saker. Detta utvecklades, om än sakta, under flera tusen år men det är först under de senaste decennierna som hela denna kultur hotas att helt försvinna. Denna process styrs utifrån städernas och politikerna "välfärdstänkande".

Det talas om levnadsstandard men sällan om levnadskvalité. Hur påverkas våra liv i dag av det reglerade välfärdstänkandet? Politik som vill omvandla praktisk erfarenhet med teori utan erfarenhet bakom. Ett genomreglerat samhälle där ny teknik skapar snabba och stora pengar, en utveckling som på kort tid ödelägger naturvärden och överlevnadskunskap som mognat under tusentals år men nu snabbt försvinner med de sista kämpande idealisterna.

Varför har kust och skärgård blivit alltmer populärt att bo i under sommarmånaderna? Svaret är enkelt. Hav, frisk saltmättad luft, fiske, bad, båtliv m m. Men kust o skärgård håller på att utarmas. Under resten av året alltså. För nästan inga människor som är uppvuxna i skärgården har ekonomi att betala de skyhöga priser som gamla och nya fastigheter betingar. Ja men sälj då så blir du miljonär sa någon. Bara i min egen lilla by på Sturkö ägs 38% av fastigheterna av deltidsboende.

Vad händer om en "inföding" skulle vilja bygga ett eget hus? Jo, av någon konstig anledning lyckas myndigheterna stapla upp så många hinder att infödingen tröttnar efter ett par år och flyttar från sin uppväxtplats.

Vad tjänar det till att skördar blir större, att mer fisk fångas, att fler djur föds upp och vi kommer snabbare från A till B? Vi har passerat både cirkelns uppförsbacke och det översta krönet och vi är på väg utför och håller på att stressa ihjäl oss för att tillämpa jantelagen för egen status.

Om vi tar oss en snabb tillbakablick på hundra-femtio års utveckling kan vi konstatera följande:

Det tog hundra år att utveckla den första datorn, det tog trettiofem år till persondatorn, det tog tio år att tusenfaldiga minneskapacitet nu trefaldigas den på

Foton: Herbert Eriksen

ett år. Samtidigt har volymen krympt från en storlek av Albert Halls till en mobiltelefons. Men, under de sista trettiofem åren har vi tyvärr lyckats förbruka mycket mer än vad vi har möjlighet att någonsin ersätta.

När jag tittar tillbaka och konstaterar att vår familj kunde försörja tre personer och även sälja en del med endast två tunnland odlad jord och lite björskog till ved. Sjöfågeljakt och inomskärsfiske kompletterade. Sedan decennier är jakten förbjuden och jorden odlas som vall för kreatursuppfödelse. Men den mesta jorden har naturen tagit tillbaka.

Jag frågar mig, varför är en strandäng som försörjt människor i flera hundra år inte är värd mer än några tusenlappar som odlingsobjekt. Den kan kosta en miljon eller mer som tomtobjekt eller ren spekulation? Men objekt och spekulation har inte riktigt trängt in i skärgårdsbens medvetande. Sedan födsel och uppväxt är det överlevnad och trygghet som är utmärkande.

När svenska myndigheter 2004 ville införa ett marint skyddsområde i Karlskrona skärgård gick alla man ur huse för att protestera mot att marina aktiviteter skulle detaljregleras för människor som bodde och verkade i området. Förslaget återtog för att utredas vidare!

Men det finns smidigare sätt att nå syftet med skyddsreservat. Man skapar helt enkelt opinion genom massmedia hur illa ställt det är med ålen och torsken

och laxen, för att inte tala om alla miljögifter i östersjöfisk. Och helt plötsligt har skyddsområdet bildat sig själv. Vem vill äta upp den sista ålen eller torsken, Laxen skapar ångest hos många människor så mycket dioxin som den innehåller.

Jag kan inte låta bli att fundera över hur den fiskätande kust och skärgårdsbefolkningen har kunnat överleva de sista femtio åren utan att bli genetiska zombier utan fortplantningsförmåga.

Hur kan politiker tillåtas att stifta lagar som inskränker människors rätt att föra vidare och bruka det arv och den kultur som skapats i vårt unika skärgårdslandskap i Blekinge? Det talas om en levande skärgård, regelverket skapar ett utdöende kulturarv och en våldtäkt på en kultur som inte kan stå emot.

Det finns ett ordspråk i Costa Rica som lyder, "för varje shaman som dör försvinner ett helt bibliotek". Samma gäller i den Blekingska skärgården, för varje gammal idealist som försvinner tappar vi ovärderlig kunskap.

HEBBE PÅ SKÄRET ANNO 2008

Herbert Eriksen slutade kämpa för en levande skärgård sommaren 2009 efter en tids sjukdom.

Ett Liv

Klockan är strax efter fem på morgonen. Gryningsljuset har sakta börjat komma i öster, luften är ljum och helt stilla när jag vandrar byvägen österut ner mot viken som så länge jag minns kallats *maren*, men egentligen heter Ryamad efter bynamnet Ryd.

När jag stannar på kullen ner mot viken börjar solen stiga upp bakom öarna i östra skärgården. Himlen skiftar från mörkt rödgult till rosa när det glödande klotets spegelbild ritar en spikrak autostrada över fjärdarna.

När jag närmar mig vattnet ökar det tidigare svaga ljudet av snattrande änder, sothönsens ihåliga trumpetstötar och måsarnas skrattekör. Även en kanadagås luftar gällt sin strupe ute på ett skär antingen för att varna eller bara tala om att den finns. Nere vid vattnet syns ringar av löjor som snappar upp flygfå som hamnat på vattnet under natten och tärnor gör lodräta dyk för att samla styrka till sin långa flytt söderöver.

Jag sätter mig på den grova bänken framför sjöboden och tankarna flyttar sig bakåt till alla stunder jag kommit till denna plats. Det måste vara nästan lika många gånger som dagarna jag levat. Tidiga mornar för att fiska och jaga, sena kvällar och nätter för att ljustra ål eller kanske bara för att åka ner och titta till båtarna när nordanvinden har ökat till storm och vattnet har stigit en hel meter.

Här har jag fiskat och jagat, här lärde jag mig simma med en tygpåse som var fylld med gräddflaskskorkar, jag seglade och körde moped på isen och var nära att drunkna flera gånger när isen knappast var värd att kallas is. Men det var att lära för livet.

Nu håller viken sakta på att växa igen av alla läckande avlopp, i de grävda båtkåsarna växer vassen tät på sensommaren och de konstnärligt stenskodda kanterna har rasat ut i vattnet.

Jaktkanoternas tid är förbi. De har bytts ut mot snabbgående plastbaljor med stinkande utombordare som lämnar en blåaktig oljehinna efter sig när de far i väg i 30 knop och skrämmer livet av både fågel och fisk.

Det har blivit kiv och ovänskap om vem som har rätt till vad för att kunna ha en båtplats. Mäklaren lovade stugköparen att det ingick båtplats i köpet men han nämnde inte att det var i en samfällighet som var åtta meter bred och där det redan fanns fler båtar än det fanns plats till.

Och gud nåde den nyinflyttade sommarstugeägaren som skall ändra på tvåhundra år gamla löften och skiften och uppdelningar på en åtta meter lång landremsa. Och om han nu orkade gå till botten i den härvan så visar det sig att det egentligen handlade om ett område för två-tre fastigheter och avsett som *garnabrea* för en eller två båtars fiskelag.

HEBBE PÅ SKÄRET

Fäbodskog och fäbodbruk

KELVIN EKELAND, GÄVLEBORGS FÄBODFÖRENING, NORRBO

Man har bett mig prata idag för att jag vet en hel del både om hur natur- och kulturmiljövården samarbetat, samarbetar och kan samarbeta och för att jag vet en hel del om fäbodskog och fäbodbruk.

Det finns också en hel del jag vill säga.

Jag har arbetat med landskap i hela mitt liv och en stor del av det med utmarkerna och därmed också med fäbodskogen. I går nämndes, här på Skansen, Kgl Domänstyrelsen som en historisk företeelse. Det var en av mina första arbetsgivare sedan jag som ung beslutat att jag skulle arbeta med skog. Det var på 1950-talet. Det som idag heter Skogsstyrelsen var min senaste och då på 1960-talet. Mest har jag arbetat på Naturvårdsverket, där jag började 1970, men en lång tid också inom Riksantikvarieämbetet.

Jag har haft kortare anställningar på länsstyrelser, kommuner och museer – även utomlands.

Jag arbetar ideellt, i Gävleborgs fäbodförening men också i Nordiska kulturlandskapsförbundet.

Jag har ett gott förhållande till fäbodbrukarna i Gävleborg och i hela landet. Det känns skönt och som en bekräftelse att efter ett liv som byråkrat också bli accepterad som samtalspart av en lokalbefolkning, som

förvaltar ett traditionellt sätt att bruka skogens biologiska mångfald.

För att visa det goda förhållandet har jag tagit med Anna Brodin från Hästbo i Torsåker i Gästrikland. Hon är en riktig fäbodbrukare på Lumshedens norra fäbod.

Fäbodskog och fäbodbruk

Inom verksamheten i Nordiska kulturlandskapsförbundet hade jag för ca tio år sedan ansvaret för att göra den lilla skrift som gett rubriken till mitt anförande. Skriften gjordes i samarbete med Hälsinglands museum – med kommun och landsting som huvudmän – och det statliga Jordbruksverket, som gav ut den i sin skriftserie ”Biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet”. Det var ett samarbetsprojekt.

Jag vet att det går bra att samarbeta inom natur- och kulturmiljövård på många sätt. Många har också gjort fina insatser för detta.

Min flytt från Naturvårdsverket till Riksantikvarieämbetet 1980 var exempelvis ett led i de strävandena. Min flytt tillbaka till Naturvårdsverket tio år senare är ett exempel på motsatsen. Då sa min tilltänkte nye chef efter en omorganisation: *Nu får det vara slut på att sitta i knäet på Naturvårdsverket, nu måste Ämbetet profilera sig i landskapet.*

Med sådan inskränkt och egoistisk inställning till sin verksamhet är samarbete – och faktiskt även meningsfullt arbete – otänkbart. Därför lämnade jag Riksantikvarieämbetet.

Ska myndigheterna lyckas med sin samhällsuppgift måste man se till de gemensamma målen och använda de resurser som finns på ett förnuftigt sätt.

Konkurrens kan förvisso stimulera men kan ha förödande effekter på både resurshushållning och kvalitet. Ett förtroendefullt samarbete är dessutom minst lika stimulerande och effektivt.

Nu ska jag rapsodiskt beröra fäbodbrukets förhållande till bevarandemyndigheter och näringsmyndig-

Under flera år har Jordbruksverket på ett föredömligt sätt försökt sprida kunskap om markernas mångfald. I kampanjen ingår en serie broschyrer där samarbete över kompetens- och organisationsgränser sker på ett föredömligt sätt.

heter. Framställningen är ett medvetet försök att bli lika förvirrande och osammanhängande och självgod, som jag vet att våra bönder med fåbodar uppfattar myndighetskontakterna.

230 – ett magiskt tal

Vi har 230 fjällnära kor (ursprungliga fjällkor) i ca 50 besättningar enligt Svensk fjällrasavel. Vi har 230 vargar i Sverige enligt Naturvårdsverket. Vi har 230 fåbodar i bruk i Sverige enligt Jordbruksverket.

Jordbruksverkets fåbodsiffra stämmer med antalet åtaganden för fåbod i bruk enligt verkets Miljöersättningsprogram. Den siffran har blivit, eller håller på att bli, en absolut sanning bland byråkrater. Det är så många fåbodar vi måste bevara.

Jag tror inte på antagandet. När vi i Gävleborgs län för ett par år sedan försökte få kontakt med alla med betesdjur på fåbod för att kartlägga rovdjursproblemen hittade vi 75 stycken och vi vet att vi missade ett par.

Samtidigt hade Länsstyrelsen bara ett tiotal i Miljöersättningsprogrammet.

Man kanske här kan tala om offer för en slags fåbodjakt eller fåbodslakt – är man inte med i systemet är man eliminerad. Det kanske finns mellan 1500 och 2000 fåbodar med djur på i landet. Ingen som vet? Men siffrorna från Gävleborg tyder på det. (Dessutom finns en massa fåbodar i "träda", som väntar på brukare.)

Detta exempel kan ge bakgrund till den snilleblixt man fick på Jordbruksverket för ett par år sedan; att baka in ersättning för rovdjursproblem i miljöersättningen.

Då hade ersättningsbehovet för rovdjursstörningar, på grund av mörkertalet, kanske kunnat minskas med ca $\frac{3}{4}$.

Nu godtogs detta inte av EU.

Jag sa att vi i Sverige har ett mål för hur många fåbodar som skall bevaras i bruk och att det är satt till minst 230 stycken.

Det verkar nu accepterat av Miljömålsrådet som ett lämpligt kvantitetsmål.

Målet hamnar dessutom under rubriken **"Byggnader och bebyggelsemiljöer"**.

Man ser inte längre vad bruket innebär; att fåbodens byggnader är den bas utanför gårdens brukningscentrum, som behövs för att kunna utnyttja det för jordbruket viktiga skogsbetet.

Nu vill man mot all tradition styra betet vid fåbodar till inägora vid själva vallen och inkludera ersättningen i gårdstödet. Man bygger medvetet in kulturhistoriska fel i stödsystemet.

Ersättningen för fritt skogsbetet nedvärderas och

Kelvin Ekeland reflekterade kring fåbodbrukets nytta och framtid!

skiljs från annat "riktigare" skogsbete", som egentligen är bete i hägnade barrskogshagar.

Vad säger Riksantikvarieämbetet när fåbodmiljöerna begränsas till **"Byggnader och bebyggelsemiljöer"**? Vad säger landskapskonventionen? Vad säger Naturvårdsverket om denna inställning till fåbodbruk och traditionellt bruk av utmarker, som är våra äldsta och en gång våra mest omfattande betesekosystem? Vad säger Skogsstyrelsen? Vad vågar man därifrån säga om skogsbetets vitaliserande effekter på produktionen i skogen? Hur ska någon någonsin förstå idén bakom fåbodbruket?

Jag tackar Stig-Åke Svensson från Länsstyrelsen i Dalarna, som i går förklarade att västlig taiga är ett kulturlandskap. Jag tackar Tommy Lennartsson som i dag på morgonen tydligt redogjorde för behovet av traditionell skötsel ifall vi vill bevara sådana biologiska värden, som nu finns i många skogsreservat.

När ersättningen till fåbodbruk infördes var det ett rent betessöd och syftet var att bevara och stärka de tidigare mycket omfattande skogsbetesekosystemens biologiska värden – både själva betesmarkens betesberoende och betesgynnade värden OCH betesdjurens egenvärden; fjällnära och vanliga fjällkor, rödkullor, skogsfår av olika slag och jämtgetter och lappgetter.

Och det är det stöd som gett bäst resultat och där intresset haft en obruten ökning under förra stödperioden.

Nu tolkar man det goda resultatet som att ersättningen varit för hög. Det sägs, utan att man ger konkreta exempel, att oseriösa brukare skott sig på en generös ersättning för det merarbete fåbodbruk ger i dagens konventionella jordbruk. Men man har på myndigheterna ingen faktisk uppfattning om det arbete som krävs när man har djur på fritt skogsbete.

Om någon är oseriös, så att det är fråga om bidragsbedrägeri eller vanskötsel av djur, finns andra styrmedel för att korrigera detta än att avveckla en framgångsrik verksamhet för att bevara värdefull biologisk mångfald.

Målet ska naturligtvis sättas från vad vi behöver för att säkra de värden vi vill bevara.

Det förefaller som man från myndigheterna i mycket strävar efter förenklingar av system vars syften man inte förstår.

Samtidigt verkar det som att man från myndigheternas sida också är väldigt prestigebundna och till varje pris vill bevara ett sken av kompetens inom sitt sektorsområde både mot kollegor inom andra samhällssektorer eller politikområden och utåt mot de medborgare med vars hjälp samhällsmålen ska uppnås.

Tyvärr är kompetensen mycket bristfällig och det är **ännu mer tyvärr** att bristfälligheten är så spridd att bristerna är svåra att upptäcka inom respektive myndighet. Det är bara i verksamhetens resultat som bristerna märks och då läggs skulden på verkställarna av bevarandearbetet – bönderna – som inte har rätt kunskap.

Ibland brukar jag citera den danske filosofen och satirikern Robert Storm Petersen – Storm P. Han har inte bara gjort reklam för Tuborg. En annan gång har hans vagabonder följande ordväxling:

— *Du Perikles, kan du säga mig vad en akademiker är?*

— *Det är en sådan som har läst sig till vad vi andra vet!*

Så är det inte längre. Akademiker kan inte läsa sig till folklig kunskap. Den finns inte på lärosätena. Och de som slipper ut därifrån är ofta rädda för den. Den förvirrar för mycket.

Och så tänker man bättre själv.

Göran Blom från Naturvårdsverket förde tidigare fram Lantmäteriverket som en positiv faktor, vilken genom förrättningar kan åstadkomma arronderingar, som underlättar skötseln. När historisk kunskap saknas kan ibland den goda viljan leda fel.

Lantmäteriet kan vid omarronderingar och andra förrättningar också tycka att en fåbod måste ligga nära brukningssentrum för att med dagens jordbruk kunna ingå i jordbruksfastigheten.

— 230 meter?

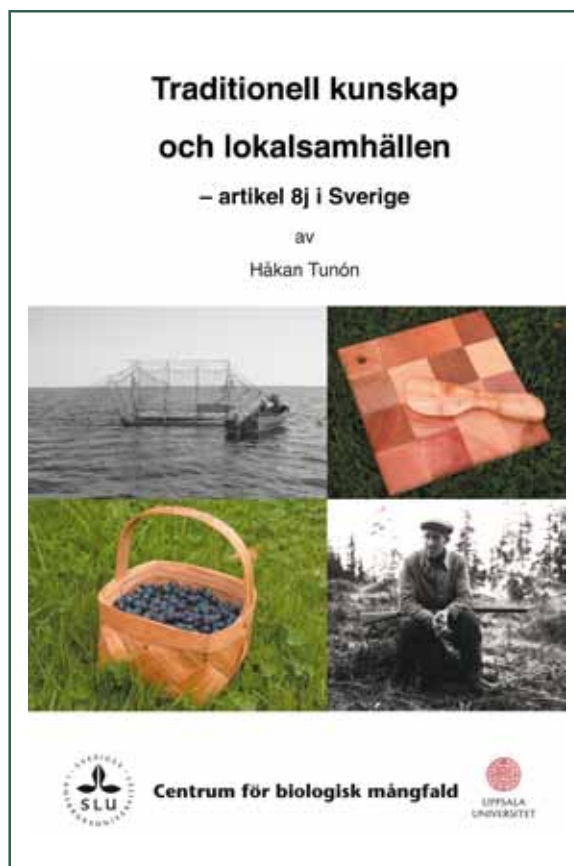
— Nej, men nära. Annars blir den fritidsbostad!

— Svårt att tro?

Mot bakgrund av mina erfarenheter tror jag ändå på uppgiften.

Gävleborgs fåbodförening/fåbodbrukarna

Håkan Tunón, och i viss mån jag, har ägnat en del tid åt att, med utgångspunkt från artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald, se hur traditionell kunskap

Rapport till Miljödepartementet om hur Sverige kan implementera artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald. Rapporten i sin helhet finns på CBM:s hemsida (www.cbm.slu.se/)

inom lokalsamhällen används av samhället i bevarandesammanhang.

Resultatet, som redovisades för fyra år sedan, var inte övervägande positivt.

Det mest tråkiga är ändå att man från myndigheternas sida så lite förändrat sina arbetsmetoder med anledning av vad rapporten redovisade.

Från centralt håll påpekas ibland att det är svårt att meddela sig med fåbodbrukare. De är så splittrade och säger olika saker.

Myndighetssverige är också splittrat – mer än Fåbodsverige.

Ingen fåbod är den andra lik – ändå finns tre regionala föreningar och en central. Två av de regionala föreningarna och riksföreningen är "företagarföreningar".

Så länge det finns regionala myndigheter som länsstyrelser, så länge krävs också regionala föreningar som samtalsparter.

Gävleborgs fåbodförening är inte en fåbodbrukarförening utan en förening för alla som vill ha kvar en fåbodkultur. Därför utesluts ingen och alla har full rösträtt. Föreningsformen gör det möjligt att samla bred kompetens, som kan ge förtroende i olika sammanhang

Bevarande bör alltid ske under så trovärdiga former som möjligt. Att forma fåbodemiljöer på museer kan ändå vara befogat. De kan ge förståelse och fungera som slussar till verkligheten. Med samarbete byggt på kunskap och förtroende kan detta lyckas. Dock finns nu en risk att fåbodbrukare lämnar sin verksamhet eftersom de uppfattar myndigheters agerande som motarbete. Långsiktigt kan exempelvis inte fåbodarnas lantraser bevara sina egenskaper på djurparker och museer. Här lantrasdjur på Skansen.

och som kan användas för att bilda opinion i för fåbodbruket viktiga frågor.

Jag tror att det är därför vi är 230 medlemmar i GFF, mot riksföreningens tiondel.

I stadgarna för GFF står bl.a. att föreningen ska

- arbeta för en sund och livskraftig utveckling av fåbodbruket
- ge råd och sprida information som är till nytta för fåbodbruket
- ta tillvara gammal kunskap
- verka för att fåbodbrukets gamla lantraser kan fortleva i sin typiska miljö
- främja och stödja nya lösningar inom fåbodbruket
- svara på remisser då de rör fåbodbrukets intressen

Detta tillsammans med vad artikel 8j, o.s.v. säger om att

respektera lokala samhällens kunskaper och låta deras representanter delta i bevarandearbetet

gör att föreningen och fåbodbrukarna i gemen förväntar sig större respekt, förtroende och delaktighet i förvaltningen av vår natur och kultur och då främst bruket av utmarkerna.

Fåbodbrukarna – inte bara i Gävleborgs län – kräver en positiv särbehandling med stöd av Konventionen om biologisk mångfald!

De erbjudanden vi lämnar om samarbete då frågor bereds, uppfattas inte eller glöms bort.

Däremot är det bättre med komihåget då det gäller remisser.

Men då verkar det som om synpunkter, hur konstruktiva de än är, mest är till besvär.

Man hinner inte bedöma och ta hänsyn till våra synpunkter före beslut.

— — —

Ett exempel på föredömligt samarbete är det som finns i vårt läns rådgivande grupp för rovdjursfrågor, och även i Naturvårdsverkets rovdjursråd respekteras fåbodbrukarnas representant. Det finns naturligtvis fler goda exempel. Ofta är det enskilda tjänstemäns förtjänst.

Konventionen om biologisk mångfald förutsätter att myndighetsarbete ska ske tillsammans med företrädare för sådana lokala grupper i samhället som fåbodbrukare. En sak att tänka på när det gäller sådan medverkan är att man då inte gör detta inom sin ordinarie verksamhet.

- När jag till exempel ber Anna Brodin följa med hit måste hon först avstå från sin ordinarie inkomst från sitt arbete och sedan sätta in en ersättare där, som ska ha lön för detta.
- Jag har tagit upp detta med departementsföreträdare, som glatt säger att det ska den myndighet som

Prinsessorna Madeleine och Victoria besökte sommren 2009 Svedbovallen utanför Järvsö i Hälsingland. I samband med besöket accepterade prinsessorna att bli faddrar till två kalvar Malin (en rödkulla) och Lisa (fjällko). Hos prinsessorna finns ett genuint engagemang för fåbodkulturen. Genom medias intresse kan medvetenhet och kunskap om en hotad verksamhet spridas på ett trivsamt sätt. Fåbodbrukaren Anders Henningsson hanterar kalvarna under poserlandet. Foto: Jocke Lagercrantz, Härjedalsbild.

är aktuell i sammanhanget betala, men ett uttalande eller någon anslagspost går inte att referera till.

Före valet var det ett ståhej om rätten att skjuta rovdjur som ofredar tamdjur.

Man ringde från miljödepartementet och ville att jag skulle komma till ett panikmöte.

— Jag sade att vi hade haft ett projekt där vi intervjuat alla fåbodbrukare med djur och frågade om inte det var bättre om den med den sakkunskapen kom? OK.

— Så sa jag att vi har ju en representant i Naturvårdsverkets rovdjursråd också, är inte det en bra person?

— OK, skicka den också.

— Men sa jag, det kostar pengar!

— OK, det löser sig, sa han på departementet.

— Inte löste det sig!

Man gav upp. Pappersarbete med fakturor, verifikat m.m. ansågs kosta mer än det smakade. Sådant försvarar samarbete. Och det är inte att visa respekt för lokalbefolkningar. Tiden har ett värde för alla!

230 kor och 230 vargar

Jag nämnde 230 fjällnära kor också och våra 230 vargar. Vilka är viktigast att bevara? Vargarna är utbytbara mot dem, som finns i övriga Europa och längre bort i Asien. Så utbytbara att man från experthåll vill stärka vår stam med importer därifrån.

Vargarna är således inte hotade, men de fjällnära korna utgör däremot hela världspopulationen.

De är inte utbytbara mot exempelvis en vanlig Charolais från Frankrike eller en kullig sådan från Kanada, även om båda är kor.

Inte ens en vanlig fjällko har samma egenskaper som en fjällnära ko. Den fjällnära är en utpräglad grovfoderomvandlare med mycket hög energieffektivitet.

Den kan hjälpa till att ta vara på gammal kunskap och medverka till att stödja nya lösningar inom jordbruket nu när den fossila energin tryter. Kanske genom att höja utmarkernas värde och bevara en dubbel produktion av både ved och virke OCH kött och mjölk. Och samtidigt ha en betydligt rikare mer traditionell biologisk mångfald än en satsning på rovdjur ger.

Så finns den spydiga fåbodhumorn som speglas i förslaget om att ta de 230 vargarna och koppla en varg till en koja vid var och en av de 230 fåbodarna.

Så är frågan om rovdjursturismen löst och då kan alla fåbodbesökare få klappa vargen och låta den slicka sina händer.

Det är inte oetiskt, för vargen är ju egentligen bara en ursprunglig hund. — den vet bara inte om det.

Risken är dock att någon myndighet tar satiren på allvar.

Berättelsen om fåboden, fåboddjuren och slaktbilen

KELVIN EKELAND, GÄVLEBORGS FÅBODFÖRENING, NORRBO

En del sagor är sanna. Denna har sin början en sen emen hänförande sommarmorgon 2008. Jag sitter på farstubron till Svedbovallens fåbodstuga på Järvsöskogen tillsammans med Gävleborgs behagligt, stimulerande landshövding. Hon har nyss morgonmockat hos getterna. Nu mjölkas korna i fåxet. Skällorna låter när djuren ett efter ett går ut i fågatan för samling inför en gemensam vandring ut i betesskogen.

Det är en tjänsteresa. Jag är ofin och bryter stämningen med att ta upp ett allvarligt spörsmål:

”— Varje år är det någon fåbodbrukare som tvingas upphöra med sin vistelse på vallen.”

Jag använder ”tvingas” för jag vet att det inte är frivilligt. Beslutet fattas på grund av tvingande yttre omständigheter. Man älskar sin vall och livet där och vill egentligen vara kvar.

Vandrare längs Kolarstigen förbi Dyrvallen har förlorat en upplevelse. Bevarande av lantraser är inte bara en fråga om deras gener. Det är även en fråga om trivsel och upplevelser. Rekreativsvärderna höjs och fåbodskogens betesberoende biologiska mångfald stärks. Foto: Kelvin Ekeland.

Landshövdingen förstår berättigandet i min fråga. Länets regionala miljömål är tydliga: 2010 ska bete bedrivas vid minst 70 fåbodar och vid minst tio av fåbodarna bör djuren beta fritt i skogen; dessutom ska fåbodbebyggelse med tillhörande miljöer ha bevarats så att landskapets karaktär inte går förlorad.

Hon antyder att jag bör ge ett förslag till lösning. Eftersom jag i många år har sysslat med förvaltningsfrågor på Naturvårdsverket är det naturligt att det är från de erfarenheterna jag letar idéer. Det är fråga om akuta insatser. Kontinuiteter får inte brytas, biologiska och materiella resurser får inte förödas. Med andra ord, verksamheten måste fortsätta.

Jag ser framför mig en slags bank där fåbodarnas utrotningshotade lantrasdjur kan sparas och ge ränta i form av avkommor och som betesdjur på lämpliga ställen tills en ny permanent brukare har hittats och kan överta djurkapitalet. Jag ser också några duktiga avbytare som under en övergångsperiod kan anställas för att svara för djurens och fåbodens skötsel tills en ny permanent brukare tar över driften av aktuell fåbod. Jag ser resurser för detta i naturvårdens anslag för skötsel av värdefull natur.

Det blev allvar.

Det kom att gälla Dyrvallen där Hans och Mirjami varit brukare. Den är en av de allra finaste vallarna i Gävleborgs län, från alla bedömningsgrunder.

”—Vi börjar bli för gamla för att binda oss för ett nytt åtagande”, säger Hans.

När Mirjami den 21 augusti förklarar att deras lant-rasbesättning är anmäld till slakt om en vecka skriver jag ett upprop. Det inleds med att samtalet med landshövdingen relateras och avslutas med bön om hjälp. Jag hoppas på en stimulerande tävling – eller samarbete – mellan förvaltande och bevarande myndigheter.

På sändlistan sätter jag landshövdingen först följd av hennes chefer för natur- och kulturmiljövård, sedan toppar i Naturvårdsverk, Riksantikvarieämbete, Kulturråd, Skogsstyrelse och Jordbruksverk samt Centrum för biologisk mångfald med flera mer perifera organ. Alldeles tyst

Sista sommaren på Dyrvallen

NORRBO

Fem somrar i rad har familjen Hjalmarsson spenderat på Dyrvallen tillsammans med sina djur, men efter den här sommaren packar familjen ihop för gott. Men helt och hållet kommer de inte kunna släppa taget om sin fåbodvall.

Rakt in i skogen bortanför Dyllens norra strand ligger Dyrvallen. Den sista kilometern är det inga vanliga bilar som tar sig fram på, där får man ta sig till fots eller med det lilla militärfordon som familjen Hjal-

marsson har skaffat för att kunna transportera sina saker genom skogen. Nu kommer både bilen och djuren att säljas.

– Vi vet känns det vemodigt, säger Hans Hjalmarsson och tittar ut över vallen.

Familjen Hjalmarsson bor vanligtvis på en gård utanför Ekeblomma men för fem år sedan annonserade de efter en fåbodvall där de kunde bo med sina djur under sommaren.

De fick då napp hos Norrbo Hjälpbyråförening som har tagit hand om Dyrvallen sedan 50-talet.

"Det är jätteroligt att vi kunnat ge det här till våra barn, en inblick i hur det var förr."

Familjen fick ett EU-stöd för att kunna ha sina djur på fåbodvallen, men det stödet innebar också att de var tvungna att binda upp sig för att vara på vallen i fem år. Vill de fortsätta komma till Dyrvallen måste de binda upp sig för ytterligare fem år vilket de inte är beredda att göra.

– Vi börjar bli lite för gamla för att orka sköta alla djuren, och det börjar bli svårare att avlätta hela sommaren till vallen, säger Hans Hjalmarsson.

De två yngsta sönerna i familjen, Karl-Oskar och Arvid, lever i sommar fortfarande vall-liv på Dyrvallen.

Med tre kilometer till närmsta gränne och utan el och rinnande vatten finns det inte mycket mer att geira än att ta hand om djuren, något de ser ut att trivas mycket bra med.

– Det är jätteroligt att vi

Adaption är en fråga om anpassning till en viss miljö. Ärva egenskaper kompletteras då genom urval eller selektion. Eftersom korna från Dyrvallen har tvingats flytta bryts urvalsprocessen genom bevarande in situ. Transporten till Tervola lantbruksskola kan dock ge andra värden där deras genetiska egenskaper tas tillvara. Och deras ättlingar blir väl anpassade finskor, medan svensk byråkrati får dra lärdomar av händelsen...

I väntan på slaktbilen

På söndag kväll den 31 augusti berättar Mirjami att slaktbilen kommer på tisdag morgon. Hon har absolut inget emot att någon köper dem så att de ännu en tid kan få beta skogen kring Dyrvallen. Hon vill kunna komma och hälsa på dem. Jag har talat med en god vän som är avbytare och ibland hjälpt Hans och Mirjami med djuren. Hon har inget emot att sommartid sköta djuren på vallen ytterligare en sommar.

Tidigt på måndagen lämnar Nordisk Genbank Husdjur ett optimistiskt besked men deras svenska kontakt, Svensk fjällrasavel, lyckas inte förmedla någon köpare. Att bilda en djurbank är inte tänkbart.

Länsstyrelsen och myndigheterna med ansvar för näringar och bevarande får besked om läget och en ny bön om aktion. Kvar att göra är att finna form för avlöning av personer som kan upprätthålla verksamhet på en fåbod tills en långsiktig lösning för bemanning finns. Fortfarande alldeles tyst

En privatperson i fåbodföreningen, utan möjlighet att hysa djur, går måndag kväll in och köper korna så återbud kan lämnas till slakten. Under tiden har man i Finland arbetat bland annat genom Utbildningsstyrelsen och på tisdagens morgon ger e-posten besked:

Hei! Jag är chef i Tervola lantbruksskola, den ligger i södra Lappland. Vi har tillsammans 70 kor, även några lapplandskor, ras är samma. Vi är intresserad av att ta de här korna.

Vilho Palosaari

Jag har försökt följa det elektroniska kontaktnätet och ge besked om utgången till dem som varit aktiva. Det är ett virrvarr av namn. Flera som jag inte har mött ti-

digare. Så är fallet med såväl Vilho, som den, som kontaktade honom. Hon svarar på mitt mail:

Hej! Jag är glad att vi kunde göra något som gynnar saken. Jag hoppas att allt går bra i framtiden med korna. Jag jobbade förut i Tervola, och vi hade där sådana kor i skolans ladugård. Nu jobbar jag i Rovaniemi och vi har ingen ladugård här, men jag är glad att jag ringde till Vilho och att Vilho kan ta korna. Jag hoppas också få höra hur det går med korna.

Hälsningar från Helena Ailunka

Korna får alltså leva och även reproducera sig och stärka lantrasen. Husdjur har alltid korsat landsgränser och nationella raser är sena påfund. Det tråkiga är att en ny brukare på Dyrvallen inte får dra nytta av de erfarenheter Hans och Mirjamis djur gjort i Hälsinglands fåbodskogar. Det tar sin tid att få en helt ny besättning att bli hemmastadd i en för dem okänd skog. Det kan ta tid att hitta de bästa lötarna.

Men Mirjami har möjligheter att hälsa på sina kor i samband med släktbesök i närstående Rovaniemi. Cirkeln sluts på något sätt.

Nu återstår att i Sverige lägga fast former för hur kontinuiteten ska bibehållas under den tid som krävs mellan det att en brukare tvingas lämna en fåbod och en ny permanent brukare kan ta över.

Jag tycker naturligtvis min idé är värd att pröva. Men den är ett förslag. Finns något annat som kan fungera så välj gärna det. Det viktiga är resultatet. Och det kommer säkert.

Frågan är hur det presenteras och av vem – eller vilka – och i vilket sammanhang?

Vad stort sker – sker tyst!

Politik och plats

Om platsrelaterade föreställningar och deras betydelse i den svenska skogspolitiken

KARIN BELAND LINDAHL, INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER, STOCKHOLM

Se bilderna här bredvid. De illustrerar tre olika typer av aktiviteter i skogen. En renskötare leder sin hjord till bra betesmarker, en skogsarbetare skördar en avverkningsmogen skog och en naturvårdare inventerar skogen på naturvärden. Bilderna visar tre olika människors sätt att se, förstå och använda skogen. De visar också olika verksamheter som påverkar skogen och förutsättningarna för hur den kan användas i framtiden. Sett med renskötarens ögon gör kalhygget efter avverkningen skogen mindre användbar som vinterbetesmarker. Från naturvårdarens perspektiv är den avverkade och intensivt brukade skogen utarmad eftersom den saknar gammelskogens variation och artrikedom. I skogsarbetarens ögon är skogen välskött när den avkastar en hög volym virke av önskad kvalitet. Skogen betyder alltså väldigt olika saker för olika människor. Den mening som skogen tillskrivs skiljer sig åt. Människors föreställningar om hur skogen ska brukas för att behålla sina kvaliteter varierar likaså. Skilda sätt att se och använda skogen kan alltså vara en anledning till konflikter. Då är det vanligtvis inte bara föreställningarna om skogen som går isär. Själva konflikten och dess orsaker uppfattas också ofta på olika sätt. Ett initiativ som välkomnas av en grupp aktörer, ses av andra som ett hot. Ett möte som vissa beskriver som lugnt, välorganiserat och försonande, upplevs av andra som odemokratiskt, auktoritärt och förtryckande. Där en grupp av aktörer anser sig ha blivit desinformerade, förda bakom ljuset och utnyttjade, kan andra se feghet och eftergifter för gruppträck.

Den här artikeln baseras på en avhandling som handlar om föreställningar om platser och deras roll i naturresurspolitiken¹. I det här sammanhanget är platsen Jokkmokks kommun och de skogar som finns där. Naturresurspolitiken exemplifieras av ett regeringsuppdrag som initierades 2002. Det syftade till att naturvärdesbedöma all skogsmark samt identifiera s.k. urskogslignande skogar i behov av skydd. Avhandlingen handlar om hur uppdraget kom att genomföras i relation till en specifik plats, dvs. Jokkmokks kommun.

En utgångspunkt är att aktörernas olika sätt att förstå platsen, dess skogar och politiken kring dem, har betydelse för deras sätt att agera i policyprocessen. Ett syfte är alltså att utforska aktörernas föreställningar och deras roll i den policykonflikt som uppstod. Hur påverkar aktörernas föreställningar om platsen deras politiska ställningstagande och agerande? Vems önskemål och föreställningar avspeglas i de beslut och policies som kom ut ur policyprocessen? Med hjälp av begreppet "förståelseramar"² studeras relationen mellan aktörernas föreställningar, deras politiska ställningstaganden och agerande samt policyutfallet. I det följande kommer några av de viktigaste slutsatserna att presenteras.

Föreställningar om platsen och skogen

En analys av förståelseramar³ är ett sätt att studera hur det kommer sig att människor uppfattar världen på skilda sätt och hur det i sin tur ger upphov till olika typer av handling⁴. I studien av det aktuella regeringsuppdraget kunde sex olika grupper av sinsemellan likartade förståelseramar identifieras. Sedd genom dessa förståelseramar, framstår frågan om ytterligare skogsskydd i Jokkmokks kommun i mycket olika ljus. Två grupper av förståelseramar understödjer aktiviteter mot ytterligare skogsskydd. I avhandlingen kallas de "skogsbbruk för jobb och välfärd" samt "nog med skydd". De förra är vanliga hos aktörer som har en koppling till skogsbruket och de senare återfinns hos lokala aktörer som tycker att det redan finns mer än nog av skyddade områden och som lierat sig med skogsbruket. Tre grupper av förståelseramar understödjer däremot aktiviteter för ett utökat skydd: "skogsskydd för biologisk mångfald", "skogsskydd för rennäringens överlevnad" samt "skogsskydd för lokal nytta". De första återfinns bland aktörer som arbetar med naturvård, de andra hos samer med koppling till renskötsel och de tredje är vanliga till exempel bland naturintresserade Jokkmokksbor. De tre grupperna är alla för ett utökat skogsskydd men skiljer sig när det gäller synen på vilka skogar som ska skyddas, var och varför.

En renskötare ser skogen från skotern bakom sin renhjord. En skogsarbetare ser skogen genom vindrutan på sin skördare. En naturvårdare undersöker lavfloran på en gammal gran.

Foto: Renskötaren, Lena Kuoljok Lind/Åjtte; skogsarbetaren, Sveaskog; naturvårdaren, Karin Beland Lindahl.

En analys av aktörernas förståelseramar visar alltså vad som skiljer dem åt. Olika föreställningar om platsen, dvs. lokalsamhället Jokkmokk och dess skogar, utgör en viktig skiljelinje. Två typer av platsrelaterade föreställningar visade sig vara särskilt betydelsefulla för aktörernas förståelse av policyproblemet. Den första hänger samman med synen på skogslandskapet och dess föränderlighet. Den kan illustreras av föreställningen om "gammelskog" som, å ena sidan, förnyelsebar, möjligt att återskapa och därmed rimlig att bruka, eller, å andra sidan, icke förnyelsebar, omöjlig att inom rimliga tidsramar återskapa, på väg att ta slut och därmed inte alls lämplig att bruka. Den andra typen av platsrelaterade föreställningar har att göra med det lokala samhällets ekonomi. Det gäller till exempel synen på lokalsamhället som helt, delvis eller inte alls beroende av skogsbruket för sin framtida överlevnad och utveckling. En analys av aktörernas förståelseramar visar alltså tydligt vad eventuella konflikter består i. Men den visar också vad som förenar. Studien av regeringsuppdraget visar till exempel hur frågan om lokalsamhällets utveckling och synen på skogen som en del av en högt värderad lokal livsstil förenar lokalt placerade aktörer på olika sidor om de övergripande skiljelinjerna.

Plats och politik

Många aktörer som intervjuades i studien har personliga och djupt känslomässiga relationer till vissa typer av skogar, eller platser i skogen. Rädsla att dessa skogar och platser ska förändras så att den eftersträlvade upplevelsen – meningen med platsen eller skogen – går förlorad, verkar vara det som motiverat många att agera. En önskan att även i framtiden kunna uppleva ro, lycka, tidlöshet eller samhörighet med andra levande varelser var alltså en viktig drivkraft för de aktörer som handlade för att skydda skog. Det är därför något av en paradox att den offentliga debatten kring det aktuella regeringsuppdraget till så stor del tog sin utgångspunkt i ett strikt naturvetenskapligt eller tekniskt perspektiv på frågor om biologisk mångfald och ekonomi. Skogens

sociala, kulturella eller rent av andliga och känslomässiga betydelse diskuterades knappast. Den mening som tillskrivs en skog, eller en plats, kan anpassas till vad som upplevs som ett vetenskapligt trovärdigt och politiskt framgångsrikt sätt att argumentera. Den "bild" av platsen eller skogen som på så vis konstrueras kan alltså användas som ett politiskt redskap. Studien av regeringsuppdraget visar till exempel hur lokalsamhället Jokkmokk och dess skogar namnges och etiketteras, de fylls med mening, på ett sätt som föreskriver en viss typ av handling. Genom att utnämna en skog till en ovärderlig "naturskog" hävdar till exempel Greenpeace att dess mening och värden bara kan bibehållas om den skyddas från skogsbruk. När Sveaskog utmålar lokalsamhället Jokkmokk som ekonomiskt beroende av skogsbruk argumenterar de samtidigt för nödvändigheten av ett fortsatt effektivt brukande av skogen, dvs. av framtida tillgång till skogsråvara. Genom att manipulera och marknadsföra platserns namn och mening, försöker aktörerna att påverka policyprocessen och dess utfall.

Det sociala sammanhanget

Olika föreställningar om platsen och skogen spelade roll för hur aktörerna uppfattade policyproblemet och dess lösningar. Men aktörernas förståelseramar är inte för evigt givna och oföränderliga. De förhandlas och omkonstrueras beroende på de politiska förutsättningarna och det sociala sammanhanget. Särskilt på den lokala nivån verkar aktörernas sociala relationer vara viktiga för en förståelse av hur deras förståelseramar kommer till uttryck och omsätts i handling. Sociala lojaliteter, grupptryck, rädsla för konflikter och, ibland, hot, bojkotter och utfrysning påverkade de aktörer som var inblandade i det studerade regeringsuppdraget. Ibland avstod därför aktörer från att handla på ett sätt som är logiskt i förhållande till deras föreställningar om platsen och skogen. De valde att inte uttrycka sina åsikter eller bytte till andra förståelseramar som var förenliga med deras sociala lojaliteter. Studien visar alltså hur aktörernas relationer till, och föreställningar om, platser och deras skogar är betydelsefulla för en förståelse av deras politiska drivkrafter, ställningstaganden och handlingar. Men den visar också att förståelsen blir ofullständig om aktörernas sociala och institutionella sammanhang inte tas i beaktande.

Vem kommer till tals?

En analys av aktörernas förståelseramar som sådana säger ingenting om hur de kommer till uttryck i politiken: vilka föreställningar som undertrycks och vilka som blir

dominerande och avspeglas i de politiska besluten. För att förstå vem som kommer till tals, vilka aktörer som är inflytelserika, behövs en analys av de olika förståelseramarnas roll i den policyskapande processen. Hur aktörer lierar sig med andra likasinnade och bestämmer sig för att agera tillsammans blir då en central fråga⁵.

I det undersökta regeringsuppdraget finns två dominerande grupperingar. En består av organisationer som har intressen i skogsbruket och delar de förståelseramar som kallats "skogsbruk för jobb och välfärd". En annan är olika typer av naturvårdsinriktade organisationer som delar förståelseramarna "skogsskydd för biologisk mångfald". Båda grupperingarna omfattar lokalt och centralt lokaliserade aktörer som i princip har kunskap och resurser att påverka policyprocessen inifrån såväl som utifrån. På den lokala nivån finns ytterligare grupperingar som organiserar aktörer med förståelseramarna "skogsskydd för rennäringens överlevnad", "skogsskydd för lokal nytta" samt "nog med skydd". Dessa aktörer var delvis i konflikt med varandra. De saknar nätverk, kunskaper och resurser att nå ut med sina perspektiv och de kunde därför inte påverka policyprocessen på ett effektivt sätt. Detta ledde till att endast två av fem förståelseramar fanns representerade i den formella processen och att flera lokalt representerade förståelseramar underordnades eller undertrycktes. I förlängningen innebär det att lokala perspektiv och föreställningar homogeniserades. Lokalt utbredda föreställningar om skogen och dess betydelse för den lokala utvecklingen var inte representerade. De fanns alltså inte med i det som kom att bli den dominerande konstruktionen av vad som var "problemet". Inte heller var de en del av de föreslagna "lösningarna". Istället skapades ett utrymme där de dominerande grupperingarna, skogsbruk-för-jobb och skogsskydd-för-biologisk-mångfald, kunde tillskriva de lokala aktörerna föreställningar och ståndpunkter som stärkte deras egna möjligheter att påverka policyutfallet. På det här sättet kunde till exempel föreställningar om lokalsamhället som skogsbruksberoende och generellt negativt till ytterligare skogsskydd stå relativt oemotsagda i debatten trots att motstående perspektiv existerade lokalt.

I det studerade fallet var de stora, ekonomiskt starka, centralt placerade och korporativt välorganiserade aktörerna, såsom Sveaskog, mest inflytelserika. Men alla lokala aktörer var inte marginaliserade. Den lokala SNF-kretsen och det lokala skogsbruket kunde utöva inflytande via väl fungerande nätverk. Problemet är alltså att de aktörer som inte har tillgång till nätverk, kunskap och resurser saknar möjligheter att göra sin röst hörd. Det aktuella regeringsuppdraget lider därför

av ett underskott på lokalt deltagande, lokala perspektiv och, därmed, lokal legitimitet. Det faktum att de berörda samebyarna inte formellt involverades ger också anledning till frågor om de samiska rättigheterna och huruvida de respekterats. Jokkmokks kommun, som teoretiskt skulle vara lämpad att representera ett brett spektrum av lokala perspektiv, hade ingen klar roll i policyprocessen.

Många av de här problemen verkar inte enbart vara begränsade till det studerade fallet⁶. Att förbättra möjligheterna för lokalt deltagande och inflytande är alltså nödvändigt om Sverige ska kunna möta såväl egna som internationella ambitioner och åtaganden. Men studien av det aktuella regeringsuppdragets effekter i Jokkmokks kommun visar också att ett verkligt lokalt deltagande kräver mer än tekniska förvaltningslösningar. Det måste involvera fler än de mest lättidentifierade intressegrupperna. En öppen och ärlig dialog förutsätter deltagare som känner sig trygga att uttrycka en avvikande åsikt utan rädsla för sociala sanktioner och konflikter. En demokratisk process kräver också kuniga och välinformerade aktörer som deltar på någorlunda jämbördiga villkor. Utan detta riskerar försök till ökat lokalt deltagande att återskapa traditionella sociala strukturer inom vilka vissa grupper och förståelseramar redan från början är marginaliserade och undertryckta.

Ett sätt att förstå olika perspektiv och konflikter

En analys av förståelseramar erbjuder möjligheter att förstå och konstruktivt hantera situationer där aktörer med olika perspektiv möts, till exempel konflikter om naturresursanvändning. Analysen gör det möjligt att beskriva och analysera aktörernas föreställningar och ställningstaganden. Den gör det också möjligt att analysera dessa föreställningars betydelse för hur aktörerna väljer att handla, till exempel i en policykonflikt. I kombination med en analys av själva policyprocessen kan frågor om politiskt inflytande och makt belysas. Metoden erbjuder även redskap för att studera hur aktörernas förståelseramar varierar och vad det kan bero

på⁷. En analys av förståelseramar kan alltså bidra till att ge forskaren eller beslutsfattaren en djupare förståelse av en policykonflikt och dess underliggande mekanismer. Men den kan också vara användbar för aktörerna själva. Den kan underlätta en reflektion över egna perspektiv och handlingsalternativ. Dessutom, kan den utgöra ett underlag för en konstruktiv dialog där aktörerna får möjlighet att reflektera över andras förståelseramar och handlingslogik⁸. En analys av förståelseramar kan alltså vara en del i en strategi att hantera svårlösbare naturresurskonflikter.

Slutnoter

1. Beland Lindahl, K. 2008. *Frame Analysis, Place Perceptions and the Politics of Natural Resource Management: Exploring a forest policy controversy in Sweden*. Doctoral Thesis. Acta Universitatis agriculturae Sueciae 2008:60. Department of Urban and Rural Development, Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.
2. "Frames", se till exempel:
 - 6, P. 2005. What's in a frame? Social organisation, risk perception and the sociology of knowledge. *Journal of Risk Research* 8 (2), 91-118.
 - Schön, D. & Rein, M. 1994. *Frame reflection: Toward the resolution of intractable policy controversies*. Basic Books, New York.
3. S.k. *frame analysis*.
4. 6, P. 2005 och Schön & Rein, 1994, som ovan.
5. Se till exempel:
 - Fischer, F. 2003. *Reframing public policy: discursive politics and deliberative practices*. Oxford University Press, Oxford.
 - Yanow, D. 2000. *Conducting Interpretive Policy Analysis: Qualitative Research Methods*. Series 47. Sage Publications, London.
6. Se: Sundström, G. 2005. *Målstyrningen drar åt skogen: Om government och governance i svensk skogspolitik*. SCORE Rapportserie 2005:6. Stockholms Centrum för Forskning om Offentlig Sektor, Stockholm.
- Sandström, C., Hovik, S. & Falleth, E. 2008. *Omstridd Natur: Trender och utmaningar i Nordisk naturförvaltning*. Boréa bokförlag, Umeå.
- Baker, S. & Eckerberg, K (eds.). 2008. *In Pursuit of Sustainable Development: New governance practices at the sub-national level in Europe*. Routledge, London and New York.
7. Se 6, P. 2005, som ovan.
8. S.k. *frame reflection*, se Schön & Rein, 1994, som ovan.

Öppet forum

Tema: Hur effektiviserar vi dialogen mellan olika myndigheter och mellan myndigheter och landskapets användare?

Under eftermiddagen den andra dagen av symposiet genomfördes ett Öppet forum. Detta leddes av Anders Tivell och Marie Byström (Naptek, CBM).

Mål:

Bidra till hållbart brukande av landskapet som stärker samhällets förmåga att stå emot förändringar.

Given förutsättning:

Vi ansvarar för att sammanställa en rapport.

Ni ansvara för att ta med slutsatser efter eget behov!

Framkomna frågeställningar:

Session 1

Grupp 1 – Underlättande av spridning av ”goda exempel”

Grupp 2 – Hur kan vi ta hand om hela landskapets värden?

Grupp 3 – Hur får vi barn och ungdomar intresserade av naturen?

Grupp 4 – Behövs en ny myndighet som knyter ihop befintliga myndigheter?

Grupp 5 – Kan myndigheter göra rätt?

Grupp 6 – Hur kan man sätta ett värde på natur-kultur-miljöer?

Grupp 7 – Hur sammanfaller myndigheternas och brukarnas mål och syfte med landskapet?

Grupp 8 – Varför ska ”myndigheter” när man vill hjälpa till byråkratisera hjälpen så ingen kan ta den till sig? Låt myndigheterna hos brukarna!

Session 2

Grupp 1 – Friluftsmuseernas roll och hur nå målet som formulerats – hållbar brukande / utveckling?

Grupp 2 – Kunskap – samordning – uppbyggnad – förmedling – processer – *det blev aldrig någon diskussionsgrupp*

Grupp 3 – Andra aktörer? – *det blev aldrig någon diskussionsgrupp*

Grupp 4a – Varför behövs traditionell kunskap om naturen?

Grupp 4b – Varför behövs traditionell kunskap om naturen?

Grupp 5 – Museerna som resurs, men var är visionärerna? – *det blev aldrig någon diskussionsgrupp*

Grupp 6 – Hur kan vi skapa nya arenor/mötesplatser där alla får mötas och komma till tals i dessa frågor, ”förnya demokratin”

Grupp 7 – Kan det biologiska kulturarvet förena myndigheter?

Grupp 8 – Hur skapar vi ett effektivt deltagande? – *En personers grupp.*

Underlättande av spridning av "goda exempel"

Förslagsställare: Anders Arnell (Centrum för naturvägledning)

Sekreterare: Anna Andréasson (CBM)

Deltagare: Anna-Vera Nylund (Skansen), Mattias Iwarsson (CBM), Marie Odenbring-Widmark (Västarvet)

Viktiga saker som diskuterats:

Inledande exempel "Skyddad natur som motor för regional utveckling" (Naturvårdsverkets rapport, avsnittet om goda exempel.

Men hur sprider man att sådana rapporter finns?

Det behövs tid och ett forum för publicering och att man inte lägger "ribban" för högt när det gäller vad är ett gott exempel.

Men det är svårt att hitta och få en *överblick* även när det gäller det som är publicerat. Kanske är lösningen någon form av gemensam portal?

Ett gemensamt forum skulle kunna vara en publikationsserie, men kanske ännu bättre internet? Databas? Nättidskrift? Med bilder och lättillgänglig!

Kanske även ett sätt att locka yngre? En informationsbank som leder vidare till publikationerna.

Det handlar kanske också främst om spridning av exempel mellan olika sektorer. Ett gemensamt sätt att finna varandras material.

Museerna är också ett forum för samverkan. Man är bra på att förmedla hur det var förr men behöver kanske bli bättre på samtid och framtid? Nästa år är Naturvårdens år! Det kanske är en möjlighet!

Västra Götalands län (och f.d. Älvsborgs län) har givit ut små publikationer, som *Bondens hus*. Det har man upplevt som ett bra sätt att kommunicera på regional nivå mellan länsstyrelse och brukare.

Reflektion – det handlar om kommunikation av goda exempel på många nivåer och olika sätt!

Var kan entreprenörer hitta sin information, för att skapa den levande landsbygden etc?

Centrumbildningarna har spridning inom sina uppdrag intressant att arbeta inom sina områden, kanske även "på tvären".

Att nå skolorna kan vara svårt, t ex lärarutbildningen. Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik vid Uppsala universitet är ett gott exempel i det sammanhanget. Gratis tidskrift – upplaga om 30 000 exemplar – ett sätt att nå ut och informera om vad som sker.

Olika resurscentra för spridning av kunskap finns.

Kan man ta efter? För att sprida information om "goda exempel" mellan sektorer och organisationer inom olika områden.

Spridning när det gäller kulturarv är svårare, men det finns nätverk.

Ett problem är att projekt tar slut – man får igång ett nätverk och sedan rinner allt ut i sanden ganska lätt.

Nätverk finns för naturreservat, kulturresevat och "museigårdar" och kunskapsspridning genom dessa borde också vara en bra möjlighet.

Personlig kontakt, att träffas och ta del av varandras erfarenheter är viktigt.

Idag finns många "informationscentra", mindre grupperingar, men hur ska man få till tvärkontakten?

Nätverk som är gränsöverskridande är viktiga. Utbyten mellan olika nätverk, t ex NAMSA (Naturhistoriska museer i samverkan) och Fri (Friluftsmuseerna).

Kanske skulle det vara med i regeringsuppdraget till de stora myndigheterna att de också ska samordna och tillgängliggöra sina exempel, såväl goda som mindre lyckade?

Det är också viktigt med spridning av kunskap på den egna arbetsplatsen, åtminstone ska ju alla veta att man har varit på symposium och vad det har handlat om. Redovisa!

Andre tvär-nätverk skulle kunna vara nätverk för alla som sköter "landskapsvårdande aktiviteter" /ängsbrukare.

Kanske kunde bidrag knytas till krav på samverkan och spridning av de erfarenheter som gjorts?

Personlige möten bör arrangeras även på lokal nivå, t ex mellan personer som renoverat överloppsbyggnader med bidrag i ett projekt.

Ett bra exempel att lyfta fram är Lona (Lokal naturvård) och publikationen "Naturvård Sverige runt – exempel på lokala naturvårdsprojekt 2004–05 (Naturvårdsverket, Lokala naturvårdssatsningen).

Det projektet har tagit slut, men kanske kan man lära sig av det – fortsätta med något liknande?

Skansen har ju kontakter med hela landet, kan friluftsmuseet fungera som "nav", förmedlande kring verksamheten idag.

Engagemang även i "levande landsbygd idag" – vi borde alla vara "landskapsutvecklare"!

Slutsatser och rekommendationer:

- En överblick skulle behövas för hur man finner publicerad information om de goda exemplen! En hemsida? En tidskrift? Hur sprider vi var rapporterna finns?
- Det personliga mötet är viktigt, nätverk på olika nivåer liksom på tvären.

Session 1 grupp 2

Hur kan vi ta hand om hela landskapets värden?

Förslagsställare: Olof Stroh

Sekreterare: Anna Dahlström

Deltagare: Sara Bergendorff, Göran Blom, Jan Gustafsson, Cecilia Wänge, Lotta Johansson, Lena Bergils

Viktiga saker som diskuterades

- Risk att prioritering (ex Riksområden) ställer vissa andra områden utan hänsyn.
- Vissa områden kräver skydd, men i det övriga landskapet ska hänsyn gälla.
- Hur kan man jobba med vardagslandskapet?
- Igenväxningsmarker riskerar att förloras eftersom deras värden är relativt okända. Samtidigt hanteras de varken av Jordbruksverkets eller Skogsstyrelsens verktyg
- Vi måste se till näringsstrukturer (dvs hela jordbrukssystemet) för att förstå sammanhanget.
- Europeiska landskapskonventionens roll är att ta in hela landskapet.
- Ska besökande användare vara med och värdera landskapets värden?
- Hur ska vi få samförstånd mellan näringarna och de lokala aktörerna?
- Lokala aktörer behöver se egenvärdet av ett hållbart nyttjande.
- "Fattigare bygger" verkar ha en större förståelse för kulturmiljöer och andra värden
- Det bör finnas en långsiktig förvaltningstanke – även barnbarnen ska kunna njuta av landskapet.

- Det måste finnas en enhetlighet mellan mål och ekonomiska incitament
- Prioriteringar kommunicerar att vissa områden har värden, andra inte. Det måste vara tydligt att värden finns överallt, fast de är olika.
- Behöver vi en ny demokrati? Det finns en motsättning mellan förtroendet att välja personer och sedan misstro dessa. Politiker ska delta i samtalet

Slutsatser och rekommendationer

Samarbete mellan myndigheter: Det behövs en samlad bild mellan myndigheterna vad ett hållbart brukande/nyttjande är, där olika mål vägs in. Man har aldrig värderat lika myndigheters mål mot varandra. Kanske länsstyrelsen kan vara samordnande för detta? Det behövs också en mer samordnad information utåt.

Det behövs regional planering som inbegriper de olika värdena. Många frågor hamnar mellan lokal/kommunal nivå och riksnivå.

Det måste vara ägaren/brukaren som driver på, inte myndigheten, dvs det behövs en egen drivkraft för långsiktigheten

Det behövs spridning av framgångsrika samverkansmetoder till andra områden och samtalsmodeller för det goda offentliga samtalet. Satsa på goda instrument för samtal. Kör med öppna kort om vad samtalet kan ge, dvs vem som har rätt att besluta.

Ge myndigheter tid och resurser att bredda sin kunskap utanför sitt kompetensområde samt tid att prata med folk. Kartera värderingar hos de som bor och lever i området. Nya svenskar tar med sig nya värderingar.

Satsa på skolprojekt där eleverna "inventerar" lokalmiljön. Det kan både dokumentera, skapa samhörighet och föra kunskaper vidare

Session 1 grupp 3

Hur får vi barn och ungdomar intresserade av naturen?

Förslagsställare: Boel Récen

Sekreterare: Ebba Lisberg Jensen

Deltagare: Karin Bernodt, Eva Kron, Torkel Hagström, Karin Holmberg, Lis-Marie Hjortfors, Hans-Ove Larsson, Elisabet Wallsten, Anders Esselin, Yasmine Kristiansen, Anna Brodin.

Eva: Det borde vara gynnsamt läge eftersom ungdomar är engagerade i miljöfrågor. Eget intresse och framför allt allmänintresse.

Yasmine: Trend centralt för ungdomar. Duktiga pedagoger lockar till museet. Söka upp ungdomarna i skolan – intresse kan väckas.

Hans-Ove: Paketeringen viktig. Budskapet säljer inte till ungdomar. Hjärtat måste träffas.

Torkel: Göteborgs naturhistoriska museum: Barn och ungdomar viktigaste besökargruppen. Stort genomslag från barn och ungdomar. Internationella vetenskapsfestivalen. Tyvärr mycket domedagsperspektiv.

Elisabet: Inte bara intresse, utan dialog. På möten kommer mest äldre män. Hur lockar man andra grupper?

Yasmine: Vi pumpar ungdomen med färdiga koncept.

Karin: En upplevelse räcker inte. Måste förankras hos barnen. Vi måste också nå lärarna.

Eva: Vi på museer är mycket trovärdiga. Skillnad på förmedlare och lärare.

Torkel: Händer inget, läraren kan ingenting!

Anders: Många vägar istället för få. Uppsökande. Spelar ingen roll vad de gör, bara de kommer ut i vilken verksamhet som helst. Utgå från deras grej. Status: Buzz-marketing! De balla på skolan drar folk.

Anna: Vi har inte ekonomiska möjligheter att göra det. Vill dela med sig. En ideell förening: Kunskapen finns men inte pengarna.

Lis-Marie: Röda tråden: Eu-projekt i Gällivare ville föra in samisk kultur i skolan.

Michael Teilus: Jag kan inget om vad som händer just nu. Under Agenda 21-arbetet handlade det om att använda barn och ungdomars sinnen.

Eva: Måste vi frälsa ungdomarna för historia?

Hans-Ove: Förut fanns en naturlig inlärningsprocess.

Anders: Människor med koppling till landet blir färre och färre.

Yasmine: Möjligen att ta emot skolklasser.

Anna: Jag kan inte ta ut en avgift! Då kommer inte skolor.

Yasmine: Vi utgick från sex och samlevnad på 1700-talet. Då blev ungdomarna intresserade Började scouterna i miniorerna, men fick bara sitta inne, inte vara ute i naturen. Då tröttnade jag.

Elisabet: Skolan har introducerat knivar och olika sorters trä. I Karlskrona kommun är de på naturskolan fyra gånger per termin.

Michael: Känslan för naturen är en framgångsfaktor.

Torkel: I Göteborg propagerar man för biltullar.

Boel: Knyttet till myndigheter: 35 miljarder, varav lite kunde gå till känslan för naturen.

Hans-Ove: Ge några miljarder! Bland annat till lärare för de kan inte ämnet (naturkunskap)!

Eva: Varför ska det vara så svårt att lyfta detta till ett riksperspektiv.

Anders: Lokalbefolkningen vet mer om vad som händer på riksnivå än vad folk i Stockholm vet om landsorten...

Hans-Ove: Jämför med Sida – nu måste man redovisa i detalj vad man gör.

Karin: Kunskap om naturen måste ingå i läroplanen. Läraren ska kunna träd och arter.

Anders: Verksamheten som veterinär kan locka barn!

Karin: Smådjur lockar på skolor! Grodor och sorkar är mycket spännande.

Eva: Friluftsliv har blivit en klassfråga!

Boel: Ungdomar ser inte upp till äldre. Traditionell kunskap kan bli en brygga bakåt i historien. Man är rotlös.

Slutsatser:

Det behövs pengar till natur- och kulturskolor. Barn måste komma ut i naturen, även stadsbarn behöver uppleva naturen. Utbilda lärare i naturkunskap! Försök hitta barnens *häftiga grejor*! Variera formerna, glädje och lust och utifrån ungdomars perspektiv. Arbeta mer med naturmaterial.

Session 1 grupp 4

Behövs det en ny myndighet som knyter ihop befintliga myndigheter?

Förslagsställare: Tobias Strömdahl

Sekreterare: Anna Maria Wremp

Deltagare: Leif Gren

Många vill mycket, men varför fungerar det inte? Ingen vet hur många myndigheter som finns. Kanske behövs någon som driver på och har mandat att tvinga övriga parter att komma till beslut, så att man kommer till resultat?

Länsstyrelsens uppgift är att samla ihop åsikter, framför allt från kommunerna. Länsstyrelsen ska kunna tolka och göra avväganden mellan direktiv från olika myndigheter, gentemot kommunerna. Så den efterlysta myndigheten finns egentligen redan, i form av länsstyrelsen. (I skogsfrågor Skogsstyrelsen.) En stor del av beslutsnivån har i själva verket flyttat från de högre verken till länsstyrelsenivå.

I vilka forum träffas myndigheterna? Miljömålen knyter ihop.

Ju fler myndigheter och ju fler myndighetspersoner desto svårare, men en sammanslagning av myndigheter skulle bara göra att problemet flyttar in under samma tak. Tanken tangerar förslaget i Ansvarsutredningen som föreslår storregioner istället för län.

Uppdelningen i olika intressen börjar redan i regeringskansliet, kulturdepartementet mycket mindre än de flesta andra departement.

Nej, ny myndighet behövs inte, men hur kan man förbättra processen? Det finns goda förutsättningar, kan formerna förbättras ytterligare? Staten är medveten om att det finns problem och försöker möta dem på olika sätt, bl a i miljömålsarbetet. Har haft många möten under arbetets gång. Europeiska Landskapskonventionen (Europarådet) handlar mycket om samverkansformer och en effektiv process.

Små län kan inte hålla sig med tillräckligt mycket kompetens. Sammanslagning kan vara nödvändig. Åter till Ansvarsutredningen!

Miljömålsarbetet är det som knyter samman myndigheterna och där man jobbar parallellt på olika myndigheter.

Var tas besluten? "Organiserad flykt från ansvar" – vanligt i Sverige. Ingen vill ta ansvar för beslut i svåra frågor utan försöker lägga det på andra myndigheter.

Samhällsfenomen i vår tid.

Eventuellt utreda på nytt vilka myndigheter som bör jobba med landskapet? Nuvarande uppdelning går tillbaka till -67 då Naturvårdsverket inrättades. Idag är det över fyrtio år sedan och många av förutsättningarna har förändrats. En översikt över olika myndigheters uppdrag och ansvarsfördelningen kan vara på sin plats.

Kan myndigheter göra rätt?

Förslagsställare: Ulrika Bergman

Sekreterare: Håkan Tunón

Deltagare: Ulf Lindberg, Carina Green, Uno Lundback

Ulrika: Hur mycket ska myndigheterna egentligen kommunicera? Huvudvägen för information är via webben och det produceras mycket, men man känner ändå att man inte når ut. Hur ska myndigheterna göra för att nå ut till intresseföreningen som känner sig trampade på och allmänheten?

Uno: Riksorganisationen Hela Sverige ska leva och har bygdegrupper som verkar för landskapet. Har mycket kontakter med landsbygdsprogrammet och så vidare!

Carina: Jag är antropolog vid Uppsala universitet. Jag forskar på urbefolkningar och har studerat Laponia-processen. Tycker att det förefaller som om myndigheter får klä skott för allt. Om det är en etnisk minoritet så förekommer det ofta en gammal misstro? Man missförstår varandra, ibland avsiktligt. Det finns en ingrodd misstro mot myndigheter. Hur når ni som myndigheter ut till allmänheten / brukarna?

Ulf: Riksantikvarieämbetet. Det kommer ständigt upp polarisering mellan myndigheten och medborgare. Fast även centralbyråkrater är medborgare och ibland händer det att man som hävdar sina medborgerliga rättigheter. Man bär ju med sig sin roll som medborgare även i sitt myndighetsutövande. Stundom händer att man som byråkrat känner sig fyrkantig utifrån regelverket och ens mandat. Samtidigt får man kontakt med människor på gott och ont. Yngre byråkrater har svårt att vara människa i sin yrkesroll. Gör man fel så märks det...

Håkan: En reflektion från min sida är att det är väldigt ofta som jag får höra folk klaga på kontakterna med myndigheter och den oförståelse som myndigheterna visar. Detta gäller särskilt människors kontakter med Jordbruksverket. I vårt arbete samarbetar vi med Riksorganisationen Hela Sverige ska leva i projektet Hållbara bygder 2, som har fått stöd från landsbygdsprogrammet. Centrum för biologisk mångfald (Naptek) är medfinansierare av projektet och ska som sådana rapportera till Jordbruksverket. Detaljnivån på denna redovisning förefaller på en nivå så att våra ekonomer har blivit alldeles tagna på sängen. En sådan byråkrati är kanske inte anpassad till brukarna. Glad att jag inte är brukare och är beroende av detta.

Ulrika: Det kan kanske hända att SJV tolkar saker här-

dare än andra länder, men samtidigt har EU-revisionen kommit med hot om sanktioner för att man kanske inte har tolkat det rätt. Konsekvenserna kan bli stora när man gör fel. Därför vill man försöka att vara bäst. Mycket av SJV:s arbete handlar om EU-kommissionens påbud. En hel del saker kan vara enklare, men än är det inte helt lätt.

Ulf: Alla har olika förutsättningar och man kan inte ha standardblankett för alla. Det är lättare att deklarerat idag än förr och möjligen blir det lättare när man är inne i systemet.

Uno: Man kan knappt rekommendera folk att söka EU-projekt för att hanteringen är för krångligt. Har man gjort det ett par gånger så får man mer rutin och gör det lättare. De Leader-projekt som har anlitat folk för att administrera EU-anslag har klarat sig bäst.

Ulrika: På Irland har de statliga konsulter som hjälper till att fylla i blanketter.

Ulf: Det finns privata konsulter för sådant men de som söker är ännu inte tillräckligt rutinerade. Man behöver ta med kostnader för sådant redan i början. I början av EU-deltagande förekom en del konsulter som verkade utan att ha kompetensen.

Dialogen mellan olika myndigheter där ansvaret fördelas centralt och regionalt. Man ska få igång samverkansprojekt där man vill använda medel från olika håll för att få till en mer långsiktig lösning. Under de knappt tio år som jag har varit på RAÄ så har det utvecklats mycket. Ändå förekommer det fall där man inte kan använda sådant efter som stöd krockar.

Carina: Hur mycket är tolkning från en enskild handläggare?

Ulf: En del är tolkningar, men det händer också att förutsättningarna ändras.

Carina: Vad är det som ligger bakom gruppens frågor?

Ulf: Vad gäller fåbodbruket så är målet uppställt till minst 230. Det var antalet fåbodstöd som betalades ut under perioden innan. Det är helt enkelt det som man har att förhålla sig. Om det förekommer ännu fler fåbodar så är det bara bra! Problem är att en del har missbrukat stöden, vilket har lett till ett ändrat regelverk och i vissa fall noggrann kontroll.

Uno: Det kan vara på regional nivå som man behöver förändring. Det finns risker med ett administrativt system som är för detaljerat och krångligt. Folk har ofta en inneboende lathet och är det inte tillräckligt lätt så blir det inte gjort. Där tror jag att regionkontoren kan göra mer. Att hjälpa och förklara.

Ulf: Länsstyrelserna är som miniatyr-RAÄ, -SNV och SJV och dessutom med egna direktiv. Man behöver skapa förutsättningar för samverkan mellan enheterna.

Det bör komma något direktiv uppifrån för att bjuda in till att öppna upp de olika korridorerna.

Håkan: Hur är det med lokala varianter och olika tolkningar hos olika länsstyrelser?

Ulf: Rådgivare och kontrollanter har olika roller och det är nyttigt att känna bägge rollerna. Ofta är det unga som börjar som kontrollanter och blir fast i föreskrifterna. Man borde ha en förståelse för helheten och flexibiliteten i systemet innan man börjar som kontrollant. Erfarenhet är viktigt och kontrollanterna borde ha mycket högre status!

Uno: Man borde fundera kring samförvaltning när myndigheterna ska interagera med lokalbefolkning!

Carina: Mötet med folk är viktigt för myndigheterna för att skapa förståelse för verksamheten.

Ulf: Kultursektorn har mindre pengar än natursektorn så man är tvungna att föra en dialog och kan inte köra över folk på samma sätt. Detta har skapat ett intresse för förankring och en långsiktighet i arbetet.

Uno: En god relation med det lokala ger mycket gratis till myndigheterna! Samråd och förankring kan spara mycket tid då man slipper överklagande och liknande.

Carina: Jag har arbetat på Nya Zeeland och där har man på maoriernas områden både miljökonsekvensbedömningar och socialkonsekvensbedömningar.

Håkan: Det är analogt med Akwé: kon-riktlinjerna inom Konventionen om biologisk mångfald som omfattar såväl miljö-, social- som kulturkonsekvens...

Ulf: Detta borde redan omfattas av dagens MKB:er! – Det är en sak att förankra lokalt, men brukandet är ett kulturhistoriskt värde som man ofta förlorar. Metoderna kan ha ett värde i sig!

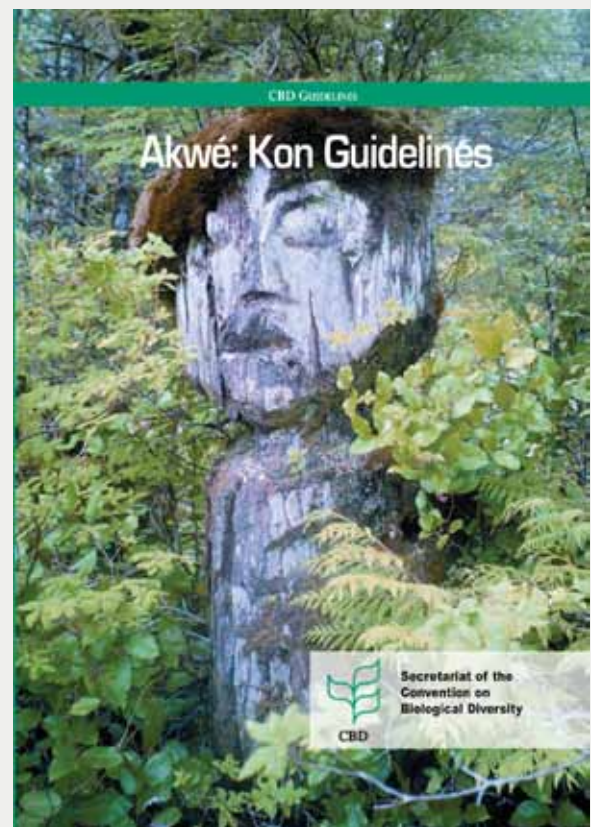
Uno: Vi borde rekommendera myndigheterna att utveckla förankringsprocesserna!

Viktiga saker som har diskuterats och slutsatser:

- Formerna för samråd både mellan myndigheter och med allmänheten
- Kunskaperna om att kommunicera
- Att förankring kan spara tid från
- Krävs det en attitydförskjutning? Politikerna och myndighetssfären menar ofta att: –Vi har blivit valda alltså är det så här ni vill ha det!
- Det är lättare att påverka myndighetsvärlden än hela allmänheten: De är färre!
- Jfr. Privata sektorn och behovet av god kundrelation!
- Myndighetsföraktet kan ha en social funktion att bryta ner hierarkierna, men ibland kan det också vara berättigat och riktigt
- Dialogen är en process som aldrig tar slut

Rekommendationer:

- Eftersträva en ömsesidig respekt, men ställ inte för höga krav!
- Staten bör avsätta medel för att minska avståndet mellan myndigheterna – allmänheten
- Det är ojämlika villkor: allmänhetens villkor till deltagande (=fritid och egen kostnad) medan myndighetens sker på arbetstid och på myndighetens bekostnad
- Myndigheter på alla nivåer bör utveckla samrådsförfaranden och förankringsprocesser

Akwé: Kon-riktlinjerna är frivilliga riktlinjer rörande konsekvensbedömning av påverkan mark- och vattenområden av stor traditionell betydelse för urfolk- och lokalsamhällen. Betydelsen kan vara såväl religiös som för den traditionella näringen. Riktlinjerna föreskriver utredning av olika projekts konsekvenser för såväl miljön som lokalbefolkningens kultur och sociala välbefinnande. Riktlinjerna är antagna av partsmötet det högsta beslutande organet inom Konventionen om biologisk mångfald.

Hur kan man sätta ett värde på natur-kultur-miljöer?

Deltagare:

Förslagsställare: Rebecka Henriksson, Systemekologiska inst, Stockholms univ)

Sekreterare: J-O Helldin, CBM/SLU

Deltagare: Leif Lithander, Göteborgs naturhistoriska museum

Karin Gustavsson, Helsingborgs museer

Lars-Erik Larsson, Skansen

Mia Geijer, KTH och Länsstyrelsen Örebro

Maria Levin, Viltskadecenter/SLU

Viktiga punkter från diskussionen:

Värdering är nödvändigt

- En värdering av NoK-miljöer är ett nödvändigt beslutsunderlag i förvaltningen av ekosystemtjänster (EST), och särskilt då "de gemensamma nyttigheterna" (=som inte ägs av någon enskild).
- Värderingen är viktig för att kunna kommunicera EST till politiker och opinion, och för att kunna prioritera inbördes mellan dessa mjuka värden;
- Värdering kan bl a underlätta vid reservatsbildning, genom att visa vad man får för de pengar som reservatet kostar.

Våga värdera!

- Vi måste våga sätta en prislapp på NoK, för annars sätter vi implicit värdet till 0 kr (eftersom de då inte alls räknas med i de viktiga samhällsekonomiska modellerna).
- Exploateringsintressena och markägarna har ofta ekonomiska argument, medan försvararna/bevararna av NoK-miljöer ofta använder etiska argument eller gömmer sig bakom lagar – med en tydlig värdering av NoK kan vi "prata samma språk".
- Flera andra yrkeskategorier lär sig att uttala sig själv-säkert utifrån egentligen ganska svaga bedömningar (ex.vis inom börsvärlden) – det måste vi göra också inom NoK-miljövärden. Och kanske kan man bilda en "börs" för NoK-värden.
- Värdering kan och måste göras från lokal till internationell nivå.

Argumentera mera!

- Vi behöver bli bättre på argumentation: inte bara säga att något har t ex ett kulturhistoriskt värde, utan också *varför* det har ett sådant värde.
- Vi måste kunna svara på frågan: "Vad spelar det för roll?"

- Ge kontinuerligt exempel på EST för allmänheten – beskriv tjänsterna som "En tillgång för alla!", "Gratis!" och "Vad händer om de försvinner?"
- Utveckla kompetens på förhandling och presentation. Tänk på att kompromisser kan vara en väg framåt.

Värdering för internationalisering

- Värderingen kan uppvärdera Sverige internationellt, tydliggöra att vi har både attraktiv "vildmark" och kultur, och därmed vara betydelsefullt för t ex turism.
- Det kan också sätta fingret på skevheter i miljöengagemanget, där vi har en tendens att reagera starkare på exploatering "på andra sidan jorden". Värderingen kan sätta världens miljöfrågor i relation till varandra.

Problem

- Kulturella, spirituella och etiska värden är potentiellt betydelsefulla, men svåra att konkretisera.
- Det finns ingen gängse metod för monetär värdering, istället flera olika metoder, var och en med sina begränsningar, och som ger ganska olika resultat. T ex "betalningsvilja" (hur mycket vill man betala för något som man inte har) ger genomgående väsentligt lägre värden än "acceptansvilja" (hur mycket man kräver för att avstå från något man har).
- Det saknas utbildningar i miljöekonomi och miljöekonomiskt tänkande (särskilt på Handelshögskolan!). (Utbildning i kulturekonomi finns dock t ex på Växjö univ.)
- Det behövs en gemensam terminologi för att kunna gå vidare i diskussionerna om värdering. Hur värderar vi det vi tar för givet?

Slutsatser och rekommendationer:

1. Värdering är svårt, men
2. Vi måste våga detta! och
3. Det hjälper oss att argumentera och prioritera.

Session 1, grupp 7

Hur sammanfaller brukarnas och myndigheters mål med landskapet?

Förslagsställare: Ylva Nilsson, medeltidsarkeolog, r.a antikvarie, Västergötlands museum.

Sekreterare: Charlotta Warmark, NAPTEK, Centrum för biologisk mångfald

Övriga deltagare:

Daniel Tedenlind, Fornminnesvård, Länsstyrelsen i Kalmar

Katarina Bodin, Inventerare av kulturresevat, Länsstyrelsen Jämtland

Kelvin Ekeland, Gävleborgs Fäbodförening (kom in i gruppen en bit in i diskussionen)

r:a Rundan

Ylva: Ylva är utöver sin tjänst på Västergötlands museum även erfarenheter som brukare. Varje gång, varje år, när man som brukare söker stöd från länsstyrelsen, miljöstöd etc., ska man lära sig något nytt, reglerna är svåra att förstå. Ibland ändras reglerna, och det är därför svårt att hålla reda på vad som gäller, och det är svårt att orka med. Ofta blir brukarna trötta på kontrollanterna från länsstyrelsen, men kontrollanterna har ju i sin tur sina regler som de måste följa (från länsstyrelsen och jordbruksverket.) I nuläget verkar det som att man tror att myndigheter och brukare har samma syften och mål med "stöden", men i själva verket har de ofta inte det. Myndigheterna har t.ex. som mål öppna landskap och ökad biologisk mångfald, medan bonden gör det för pengarna. Hur får vi en dialog kring detta? I jordbruket fluktuerar förutsättningarna ofta, hur mycket lamm man får etc., men stöden tar inte hänsyn till detta.

Katarina:

Katarina arbetar med inventeringar av kulturresevatet i Jämtlands län, kulturresevatet (Lillhärjåbygget, gård i sydvästra Härjedalen (sekr. kommentar)). På kulturresevatets gård slår man t.ex. med lie. Där görs det för att man vill det, man gjorde det även innan man fick pengar. Man gjorde det inte för pengarna utan för att det var ett sätt att leva. När myndigheterna utformar strategier och stöd tittar man inte på människan, kunskapsbärarna, utan man tittar bara på det som produceras, omgivningarna, landskapet etc. Användarna/brukarna har inte samma status som de som tänker ut stöden och strategier på myndigheterna. Hur skulle man kunna höja statusen på brukarnas kunskap? Man har delat

upp det i två delar, modern livsmedelsproduktion där och kulturvarvet där. Först kommer myndigheterna på stöden sen åker de ut och tittar hur det ser ut.

Ylva: De första stöden som fanns till brukare innan EU fanns, fungerade mer så att man först kunde åka ut till en brukare för att titta, och sen bestämde man om man skulle dela ut pengar. Då fanns det inte lika mycket pengar att dela ut totalt. Nu är det tvärtom, nu är det massor av pengar totalt som kan delas ut.

Daniel: Daniel berättar om sitt arbete med fornminnesvård på länsstyrelsen i Kalmar. Vi har en mer passiv roll, vi har inte så mycket pengar. Fornminnesvärden är också beroende av brukare, för att bland annat få betande djur eller någon som slår, för att få bort vegetation så att fornminnena inte förstörs eller blir övervuxna. Idag har man inte råd och tid att bruka det på gamla sättet även om man är intresserade. Ligger fornminnena på privat mark så handlar det ofta om vård och att söka pengar men inte så mycket om turism, man kanske inte vill ha turister på sina marker. På t.ex. kommunens marker handlar det mer om att få det dit turism som tittar på fornminnena.

De som jobbar med fornminnesbevarande blir ofta goda förhandlare eftersom kulturmiljövärden har väldigt lite pengar jämfört med naturvärden. Nuförtiden är det svårare, förut kunde man t.ex. anlita arbetsmarknads lag (via arbetsförmedlingen) men nu går inte det eftersom man måste upphandla. Ofta handlar det om väldigt små ytor per gård.

Charlotta: Charlotta arbetar med NAPTEK (Nationellt program för bevarandet av lokal och traditionell kunskap) på CBM. Hon är intresserad av hur man kan arbeta mer tvärvetenskapligt inom natur- och kulturmiljövård, och hur man kan arbeta med att förbättra kommunikation mellan de olika aktörerna, brukarna och de olika myndigheterna, eftersom bristande kommunikation verkar vara ett av huvudproblemen inom denna fråga liksom inom många andra frågor.

Diskussion:

I och med att vi gick med i EU och att t.ex. våra miljöstöd och jordbruksstöd följer EU:s regelverk har det också blivit större krav på att alla ska ha demokratisk rätt/möjlighet att söka. Detta innebär att man behöver mer kontrollanter, och att det blir färre rådgivare. Tidigare var det tvärtom. Kontrollanterna kan också göra fel.

Hur ska vi då göra? Gör t.ex. alla inom EU på samma sätt som vi? Har alla länder samma rigida regler och försöker de följa dem lika pliktstroget som Sverige inom resten av EU? Hur gör de andra länderna ifall de

inte gör likadant som vi och har de samma problem? Är det så att vi har en "svensk modell"? Har vi ett för hårt nationellt regelverk för att det ska fungera i praktiken? Går det att få ihop alla bitar samtidigt, konventionellt jordbruk, ekosystemtjänster, Östersjöns miljö och hållbar utveckling etc.?

Slutsatser, rekommendationer och slutrunda:

- Man måste se till att målet är det samma för myndigheter och brukare
- Man måste kommunicera målet. (målet med det man gör, stöden, etc.)
- Man måste kommunicera helheten. (brukaren, miljön, natur- och kulturmiljövärdena, landskapet man vill uppnå etc.)
- Myndigheter måste samordna sina beslut till individen. (Myndigheterna borde ge brukaren ett gemensamt beslut i överlappande frågor, så att den enskilde brukaren inte måste vända sig till flera olika myndigheter och invänta separata beslut från olika myndigheter i frågor som är överlappande)

Myndigheterna ska tydligare förmedla och diskutera målet med arbetet, stödet etc. med brukaren. Att verkligen få till ett möte med brukaren. Det måste bli en större tydlighet från myndigheternas sida.

Man bör få en större tydlighet i politiken, hur Sverige ska nå det här hållbara samhället. Alla myndigheter kommer in i landskapskonventionen.

Vi bör kräva av myndigheterna att de når en konsensus inom natur- och kulturmiljövårdsfrågor ut mot brukarna och att de bör redovisa vad de har samarbetat om. Om man t.ex. på länsstyrelsen säger att man samarbetar kring "dessa frågor", så bör man redovisa vad man konkret har samarbetat kring.

Skogsstyrelsen bör också kunna verka över flera län.

Stöden bör kunna anpassas till lantbrukarna.

Systemet för stöd borde kunna vara mer flexibelt, pengarna borde kunna fördelas på olika sätt på olika nivåer.

Enligt Kelvin har det vid samtal med personer som arbetar med dessa frågor i andra EU-länder (i detta fall norra Tyskland) framkommit att vi har samma regelverka för stöden som de, men felet är hur vi tillämpar reglerna.

Svenska tjänstemän inom natur- och kulturmiljövård borde därför även se på hur andra EU-länders byråkrati och tillämpningar kring EU-jordbruksstöd m.m. ser ut, och göra studiebesök i andra EU-länder, t.ex. norra Tyskland.

Dörrar bör vara lätta att öppna så att den som vill kan komma in! Åtminstone om de leder till offentliga arenor och offentliga myndigheter!

Session 1 grupp 8

Varför byråkratiserar myndigheter så att ingen kan få den hjälp som man vill ge?

Förslagställare: Herbert Eriksen

Sekreterare: Kelvin Ekeland

Deltagare: Leif Wicksell

Slutsatser och rekommendationer:

- Värdet av praktisk praktik måste implementeras hos myndigheterna
- Låt de som har traditionell kunskap levande skapa utbildningar för myndigheternas handläggare för att bredda den gemensamma plattformen för samhällsarbetet

Jfr citatet från Storm P:

- *Du Perikles, kan du säga mig vad en akademiker är?*
- *Det är en sådan som har läst sig till vad vi andra vet!*

Session 2 grupp 1

Friluftsmuseernas roll och hur nå målet som formulerats om hållbart brukande/utveckling

Förslagsställare: Anna-Vera Nylund

Sekreterare: Anna Andréasson

Deltagare: Anna Maria Bergius, Kelvin Ekeland, Boel Récen, Karin Bernodt, Lotta Johansson och Tommy Lambrell

Friluftsmuseets roll vilken ska den vara?

Friluftsmuseerna har hamnat lite vid sidan idag, jämfört med för 10–15 år sedan. Ekomuseer är en annan bra form. Styrning genom stiftelser vanligast. Friluftsmuseernas uppdrag är tydligare och klarare, som samlingsplatser.

I mitten av 1990-talet: Utredning om pedagogiska möjligheter och bevarande – grunden för Biodom¹. Internationellt ingår faktiskt även naturreservat, kulturreservat och liknande skyddade områden i begreppet friluftsmuseer. Kanske finns det där en möjlighet till samarbete genom breddande av vad man räknar som friluftsmuseum?

Skansen – ex information och förmedling av kunskap kring lantraserna, avelsprogram, skapa ett mer allmänt intresse för djuren.

Visa – vårda – värna: Lotta Johansson gav en kort presentation av Centrum för naturvägledning. Inventering av alla som arbetar med någon form av naturvägledning.

Friluftsmuseet – den historiska aspekten visas, men hur ser det ut idag? T ex hur drivs och brukas de få fåbodar som finns kvar idag?

Bjuda in personer! Skansens fåbod kan vara vägen ut till verkligheten. Vägledning ut till levande fåbodar etc. Ex som i samevistet.

Skansens miljöer tar personer tillbaka i tiden. Kan vara svårt att få in dagens förhållanden etc.

Friluftsmuseet som kunskapsbank när det gäller traditionell kunskap. Och hur den kan användas på nytt. Aktiv insamling av kunskap sker på Nordiska museet! Dit förlades forskning etc.

Dokumentation av erfarenheter? Som görs i verksamheten t ex med djuren. Delvis, men framförallt i journalsystem på individnivå. Ingen forskning, t ex om produktion eftersom korna inte mjölkas.

¹ (BIODOM = Nationell nätverksplan för hur museer, botaniska trädgårdar och vissa djurparker skall arbeta med att bevara, levandegöra och sprida kunskap om biologisk, domesticerad mångfald, 1997)

Tillbaka till diskussionen om kopplingen mellan det som visas om gårdagen och hur det är (och kan bli) idag:

Skansen saknar ett besökscentrum!

Fri – Friluftsmuseernas samverkansorganisation börjar bli bättre på att ge överblick om vem som gör vad. Skansen har t ex fått i uppdrag att ta hand om hantverket. En bra början.

Natur- och kulturreservaten betraktade som friluftsmuseer ger möjligheter, t ex bredare verksamhet om man knöt samman bevarande av lantraser och naturmiljö-/kulturmiljövärd.

Genom samarbete mellan natur-/kulturreservat och friluftsmuseer finns mycket att vinna. Informationsutbyte, besökare, praktiskt arbete! Visa upp gamla metoder? Går Skansenvärdarna ut och visar? Vill men har ännu inte blivit mycket! Miljöerna och att vistas i dem ger också mycket,

Fåbodbrukarna i Gävleborg vill föra ut kunskap om fåbodbruket i skolorna. Hur?

Sommarkollon, kanske? Svårigheter att få kontakt? Kanske kan Centrum för naturvägledning göra något?

Slutsatser och rekommendationer:

- Friluftsmuseerna har så mycket kunskap som man bevarar, vilket är en viktig uppgift. Att förmedla denna är också mycket viktigt!
- Kommunikationen ut och anknytningen till samtiden är viktig.
- Skansen är fantastiskt
- Nätverkens vikt – dels förbättring av redan befintligt (Fri), dels utveckling av nytt nätverk/samarbete med kultur- och naturreservaten. Inspiration från tanken att man internationellt sammanhang även definierar detta som friluftsmuseer också!
- Vi ser fram emot att se resultaten av Centrum för naturväglednings arbete.

Varför behövs traditionell kunskap (TK)?

Förslagsställare: Ebba Lisberg Jensen

Sekreterare: Anna Maria Wrempe

Deltagare: Carina Green, antropolog Uppsala universitet, Ebba Lisberg Jensen, Anders Esselin, Anders Arnell, Jan Gustafsson, Anna Maria Wrempe

Inledning: Reflektioner kring temat.

CG: Vad är traditionell kunskap, vad är inte traditionell? Vad ligger bakom viljan att lyfta frågorna, vilken traditionell kunskap får ta plats inom naturvården och vem bestämmer det? T ex på Nya Zeeland finns maorisk kunskap som påverkar naturvården på ett annat sätt vad traditionell kunskap gör det hos oss.

AE: Traditionell kunskap på samma och lika villkor som vetenskaplig kunskap.

Varför väger inte traditionell kunskap lika tungt? Fråga på konferens om rovdjursfrågan. När man jobbar med urbefolkningar dyker ständigt frågan om traditionell kunskap upp.

Stort värde i att förstå hur urbefolkningen betraktar landskapet. Men man kan också dra lärdom från vetenskap om hur man ska jobba när man tar tillvara på traditionell kunskap.

AA: Jag är intresserad av traditionell kunskap som kulturarv. Tangerar också demokratifrågor.

JG: Jordbruksområdet. Traditionella metoder för att bevara biologisk mångfald. Viktigt att förstå markanvändningen för att förstå hur vi ska bevara biologisk mångfald. (Markbearbetning, träda, etc.)

ELB: TK i betydelsen nyttokunskap. Vilka material och växter är bäst att använda till vad? Det är kunskap som tagit lång tid att bygga upp, men som vi släppt väldigt fort då den ersatts av ny kunskap (som dessutom är likadan världen över). Har vi idag nytta av att bevara de gamla metoderna? Kan vi komma att behöva dem igen eller är de bara kuriosa?

Diskussion:

Delvis samma argumentation som varför vi ska bevara biologisk mångfald – kan behövas för framtiden.

Nej, det är skillnad. Biologisk mångfald avser att rädda så mycket som går. Traditionell kunskap innebär att prioritera: vad ska bevaras?

Inget självändamål att bevara en metod.

Traditionell kunskap har en tendens att bli exklusivt. En liten grupp i samhället har kännedom om det.

En ”nördig” specialkunskap som inte kommer att bli folklig igen. Lite lyxigt att känna till det.

Det är synd att kunskapen försvinner (känslomässigt), men har vi någon argumentation om varför den inte ska försvinna? Vem äger kunskapen? Finns sådana diskussioner? Går det att betala för den typen av kunskap? Värdering av kunskap om läkemedelsväxter görs men är svårt nog.

Litar man på att det moderna samhället kommer att fungera för evinnerlig tid att vi kan släppa det gamla?

Beskriv, bevara, arkivera! Alla har sina intressen. Intresset och engagemanget kan vara tillräckligt argument.

Man behöver ha kul! Det kan vara tillräckligt argument.

”I min värld finns inget brott mellan dåtid och nutid”. En renskötare har kunskande om yrket som är traditionell kunskap, oavsett om han använder gamla redskap eller modern utrustning. Traditionell kunskap behöver inte vara historisk, den kan också vara modern.

Sammanhanget med naturen – miljöintresse – förståelse för naturvård.

Medel eller mål? Hellre medel.

Vårt samhälle är inte särskilt resiliellt. Är för stort och för likartat.

Sverige modernt och rationellt land, om något nytt verkar bra införs det fort, på bekostnad av gammal kunskap.

Konflikten mellan traditionell (TK) och vetenskaplig kunskap (VK). Begreppet TK används av alla möjliga personer i en mängd olika sammanhang och betydelser. Jag är inte säker på att skillnaden är så stor mellan TK och VK. VK bygger ju också på en månghundraårig process och är kulturellt betonad. Moderniseringen har gått väldigt fort och det finns massor med lokal och traditionell kunskap som vi skulle kunna ha nytta av. Den globala människan är så viktlös att vi behöver små öar av traditionell kunskap som kulturarv.

Slutsatser: Vad kan det finnas för argument / skäl till att bevara traditionell kunskap?

- Säkerhet (vi vet inte vad vi kan komma att behöva)
- Nostalgi
- Kul och intressant
- Ansvar för kommande generationer
- Resiliens (ett systems förmåga att återhämta sig efter en störning)
- Samhörighetskänsla med och intresse för naturen bidrar till att skapa ett miljöintresse och förståelse för naturvård.

Session 2 grupp 4b (delades i två!)

Har traditionell kunskap någonting värde i framtiden?

(Förslagsställare: Ebba Lisberg Jensen – grupp 4a)

Sekreterare: Mattias Iwarsson

Deltagare: Eva Kron ordf., Sara Bergendorff, Torkel Hagström, Olof Stroh & Tobias Strömdahl

Naturen har ett egenvärde särskilt den domesticerade. Andra i gruppen tyckte även den vilda mångfalden i naturen har ett eget värde. Hela naturen är en väv av energi som hänger ihop. Alla organismer har en uppgift, till och med fåstingar äts av fåglar. Det finns en flytande skala av hur naturen har använts och det traditionella nyttjandet är mycket mer hållbart än vår nuvarande konsumtion och produktion. Falu koppargruva kan inte räknas till det traditionella bruket. Där förgiftades miljön redan på 1600-talet. Även de stora kulturerna ute i världen som Mesopotamien och Egypten, har förstört naturen med jordflykt och andra bestående skador. Vad skall vi bevara av traditionell kunskap? Och har naturen ett egenvärde i sig? Kanske endast i förhållande till oss människor?

Visst har säljakt varit ett hållbart utnyttjande flera tusen år men kan vi idag acceptera hur de avlivades? Nej! Det är oacceptabelt att döda djur på detta sätt med klubbning, och fällor som dränker djuren.

Hur skall kunskaperna dokumenteras? Mycket av våra källor och arkiv är ofullständiga. Det går inte att tända eld med beskrivningen av fnöskframställningen.

Resurserna är ändliga och vi har nu nått en topp för både olja och konstgödningsmedel. Från och med 1999 kommer produktionen hela tiden att minska. Den traditionella kunskapen om dynga kommer att behövas snart, då energin och konstgödseln minskar.

Skall man bevara all traditionell kunskap? Nej varje del måste testas och värderas. Sedan kan man välja ut det värdefulla och strunta i det som av olika anledning är oetiskt, olämpligt och olönsamt.

Kunskaperna kan inte bara dokumenteras utan de måste överföras från person till person genom lärlingsförfarande till exempel hur man timrar en stuga. Ett mycket bra och positivt exempel är Ostindienfararen Göteborg. Man tvingades där att sätta sig in i mängder av hantverk till exempel repslageri.

Egentligen är dessa traditionella kunskaper kärnan i vår nationella identitet. Hur vi gör kläder, hus och bedriver bruk av vår natur.

Hur bra är vi på att förmedla/kommunicera dessa kunskaper. Skansen, och andra museer, botaniska trädgårdar och friluftsmuseer, är publikattraktioner, där väldigt mycket av detta kan visas. Det är verkligen ekonomiskt försvarbart att ha dessa utåtriktade anläggningar även om de inte går att göra ekonomiskt lönsamma, är det immateriella kunskapsöverföringen ovärderlig.

Men finns det en tröghet i systemet, kommer bra idéer fram? Ja ibland som med de mykorrhiza-bildande svamparna. Det går nu att plantera mycel av kantareller och de stora tryfflarna går att odla på Gotland. Kanske inte med stor ekonomisk vinst ännu men allt kan inte gå på med vinst. Det är inte bättre med konkurrens, samarbete har alltid visat sig vara med kreativt och ge bättre resultat. Det finns enskilda entreprenörer som lyckas driva fram nya produkter som Erik Danell. Viktigast är idéspredningen, ta en risk och våga göra något utan egen vinning.

Det var en chock att det fanns 35 miljarder i bidrag att söka. Av dessa måste en del gå till kommunikering av de goda resultaten. Vi bör publicera alla goda projekt och ett förslag från gruppen är att stärka de populärvetenskapliga publikationerna. En regeländring bör göras i Universitetens regelsamlingar där den tredje uppgiften värderas lika högt som den vetenskapliga. Nu är det få forskare som bryr sig om att göra resultaten av sin forskning tillgänglig för allmänheten. Det behövs fler populärvetenskapliga tidskrifter som vill berätta om traditionell kunskap, fler kanaler för spridning: radio, tv mm. Publik-servicekanalerna har en mycket viktig uppgift att täcka dessa goda exempel, där man lyckats med projekt och där bidragen gjort god nytta för landsbygdsutvecklingen.

Kanske kunde en del resultat spridas via bloggar till en ung generation som söker sin kunskap på nätet, gärna med bilder och pedagogiska beskrivningar. Ett förslag var också att ordna studiedagar för myndigheter och för lärare. Viktigt är också samtalet med medborgarna där man liksom här på Skansen får nya fakta tillbaks, från allmänheten. Naptek har haft workshop med slöjdinriktning. Konsulenter med olika slöjdinriktningar för vidare massor av traditionell kunskap.

Tidningen Bi-lagan sprids till många skolor och lärare, ett sätt att få ut intresset för dessa frågor. Ett förslag var att en myndighet för framtidsstudier bör göra seriösa framtidsstudier om de traditionella kunskapernas betydelse när oljan och andra resurser tar slut. Då kommer det att behövas mycket omfattande förändringar i hela samhället.

Session 2, grupp 6

Hur skapar vi nya mötesplatser/arenor där alla kan mötas och komma till tals, hur förnyar vi demokratin?

Förslagsställare: Charlotta Warmark, Naptek, Centrum för biologisk mångfald

Sekreterare: Charlotta Warmark, Naptek, Centrum för biologisk mångfald

Övriga deltagare:

Karin Holmberg, Skansen

Elisabet Wallsten, Biosfärkandidatområdet Blekinge Skärgård

Anna Brodin, fåbodbrukare Norra Lumshedens fåbod

Katarina Bodin, inventerare av kulturresevat, Länsstyrelsen Jämtland

Maria Levin, Viltskadecenter

Lis-Marie Hjortfors, samevistet, Skansen

1:a rundan

Charlotta: När man åker på sådana här symposier, eller på andra konferenser och möten, känner många ofta att det är någon grupp som saknas bland deltagarna, som borde ha varit där för att förmedla sina erfarenheter och ståndpunkter. Det är svårt att skapa mötesplatser där man kan få med alla grupper som man skulle vilja fick mötas och diskutera en fråga. Hur kan vi tänka nytt när det gäller att skapa arenor och mötesplatser där alla kan mötas och komma till tals när vi vill diskutera en fråga, hur kan vi förnya demokratin? På detta symposium var det bl.a. flera som saknade fler brukare bland deltagarna. Vilka nya mötesformer och sätt att kommunicera från gräsrotsperspektiv kan vi hitta? Jag vet att man på vissa ställen har försökt skapa nya mötesformer där grupper som annars inte träffas har kunnat mötas, t.ex. politiker och ungdomar, företagare etc. Inom näringslivet använder man sig av så kallade "matchmaking-evenemang" för att t.ex. företag ska komma i kontakt med nya leverantörer, kunder etc. Detta är något som man även testat i andra sammanhang för forskare ska kunna komma i kontakt med varandra eller att politiker och olika intressegrupper och allmänhet ska komma i kontakt med varandra. Många kommuner har också valt att inrätta så kallade medborgarkontor¹ för att underlätta

¹ Syftet med medborgarkontor är att under ett tak samla samhällsinformation och service på ett för medborgarna lättillgängligt sätt. Om man tar medborgarkontoren i Malmö som ett exempel så får du där den information och vägledning du behöver i dina kontakter med förvaltningar, myndigheter och organisationer. Via medborgarkontoren i Malmö kan du också få kontakt med dina lokala politiker

medborgarnas kontakt med myndigheter och politiker. Är dessa metoder något man skulle kunna utveckla och vilka andra sätt skulle man kunna jobba på för att få bättre kommunikation mellan olika aktörer t.ex. myndigheter och allmänhet?

Karin: Man skulle behöva mötas på olika arenor för att fånga upp olika åsikter och aktörer. Man bör vara lyhörd för hur man kan träffas. Som exemplet som togs upp av en av föreläsarna (Tommy Lennartsson) tidigare idag, om vilka olika gemenskaper som fanns etablerade i hans hemby, såsom älgjakt t.ex.

Elisabet: Biosfärområdet kan vara en mötesplats för alla. Man behöver lokal delaktighet för att ett arbete ska drivas framåt.

Mötesformen bestämmer vilka som kommer.

Anna: Fåbodbrukares möjlighet att delta i möten begränsas av att man har svårt att ta sig hemifrån och även av de ekonomiska förutsättningarna. I fåbodbrukarföreningen är det ofta en lite klick som deltar i många möten och som förstår att man måste höras, på fåbodringsdagar etc.

Katarina: Att man lyssnar på andra gör att man själv blir lyssnad på. Det kan man träna på t.ex. i skolan. Vi är ofta otränade att höras och blir nervösa. Vad är det som gör att förtroende uppstår när vi kommunicerar och kan man kartlägga det?

Maria: Det finns möten på så många nivåer, regionala och lokala grupper och stora grupper i nationella frågor. Nationellt och regionalt är det ofta bara en representant

(källa: Malmö stad, www.malmo.se). (sekr. anm.)

från varje intresseföreningen. Det kan vara svårt att veta om representanten driver en representativ åsikt för sin grupp. Vilka ska vara med vid intern kommunikation och kommunikation mellan organisationer och intressegrupper? Hur många ska man prata med? Alla kan ju inte vara med.

Lis-Marie: Om man i ett projekt skaffar en referensgrupp är det viktigt att gruppen i förväg vet vilka möjligheter den har att påverka. Om den som sätter ihop referensgruppen redan har ett färdigt koncept kan ju referensgruppen inte påverka fullt ut. Samebyar får ofta representeras av en eller få personer i olika sammanhang. Vilka sitter som representanter i olika grupper, vem för talan och taktpinnen? Som t.ex. nu när Kiruna och Malmberget ska flyttas, frågar man då ungdomarna vad de tycker?

Diskussion:

Det är viktigt att man respekterar de man arbetar med. Tidigare arbetade man med reservat från ett väldigt ovanifrån perspektiv. Om alla är med från början och man lyssnar och har respekt för dem som är där har man bättre förutsättningar att lyckas. I ett projekt som Elisabet arbetade med arbetade man så och av 100-deltagare och berörda var det sedan ingen som överklagade. Det är väldigt bra.

Elisabet berättar att under en process för att bilda reservat i Blekinge hade man byamöten. Efteråt erbjöd man sig att göra hembesök och prata enskilt med alla som ville. Av 100 personer gjorde man hembesök till 15. Det arbetet tog mindre än 6 månader. Det var väldigt lätt för länsstyrelsen att ringa till brukarna efteråt och det var lätt för brukarna att ringa till tjänstemännen som de visste vilka de var om de hade fler eller andra frågor. En del brukare erbjöd till och med mer mark än de behövde göra. Det tog ca 5 år att göra reservatet.

Anna som är fåbodbrukare och har sin gård i ett län och sin fåbod i ett annat, berättar att besluten och bedömningarna kan kännas godtyckliga från länsstyrelserna, när olika länsstyrelser gör på olika sätt och bedömer olika.

Slutsatser, rekommendationer och slutrunda

Man bör:

- ha möten som är mindre till storleken
- erbjuda sig att komma hem till folk och prata
- skapa ordnade mötesformer där alla får komma till tals
- möjliggöra kommunikation och dialog
- lyssna av dem som är på arenan
- ha olika sätt att mötas och träffas beroende på syftet
- som myndighet få personlig kontakt med de grupper man arbetar med, brukare och andra, det underlättar arbetet även för myndigheten
- som tjänsteman försöka vara på samma nivå som brukaren, att erkänna att man inte har alla kunskaper. När man väl har fått ett förtroende då brukar det vara så att det bara "ramlar på".
- undvika "skendemokrati".
- höja kompetensen på länsstyrelserna
- som brukare försöka bli bättre på att våga tala om vad man tycker

Session 2 grupp 7

Kan det biologiska kulturarvet föra samman olika myndigheter?

Förslagsställare och sekreterare: Anna Dahlström

Deltagare: Leif Gren, Ulf Lindberg, Göran Blom, Rebecca Henriksson, Daniel Tedelind

Viktiga saker som diskuterades

- Eftersom det biologiska kulturarvet (BK) finns både i jordbruks- och skogssektorn skulle det kunna överbrygga sektorsuppdelningarna och stuprörsprincipen
- 16e miljömålet har en potential för detta om biologiskt kulturarv görs till delmål
- Vi är ändå styrda av regelverk och samhällsstrukturer. Hur kan vi komma vidare i det som finns idag?
- Man kan ändå fundera i nya banor: Vad hade hänt om RAÄ fått ansvar för naturvården på 50-talet? Kanske hade då landskapskonventionen varit ratificerad och implementerad?
- Användningen av begreppet biologiskt kulturarv visar att vi ändå har närmat oss varandra mera. Det finns en stor potential i begreppet.
- Implementeringen av begreppet BK i regelverket – måste någon myndighet få tolkningsföreträde?

- Det finns ingen paketlösning som kommer att lösa allt. Det är ett ständigt pågående samtal.
- Är igenväxningsmark jordbruksmark eller skogsmark?
- CBD är inte skrivet för svenska förhållanden, men det måste användas för våra villkor. Begrepp som "vild natur" finns kvar i många skrivelser men i medvetandet hos de flesta är naturen brukad.
- Kontinuitetsskogar
-

Slutsatser och rekommendationer

- Den övergripande definitionen av BK skulle alla myndigheter kunna enas om. Sedan kan olika myndigheter implementera de delar av detta som är relevant. De kan ha olika tolkningar beroende på sitt perspektiv. Det är nödvändigt att begreppet också fortsätter att tolkas och diskuteras.
- På regional nivå finns kompetens att överbrygga behoven och ordna samman myndigheterna så att man går ut åt ett håll. Ex använda medel på ett sätt som gagnar flera intressen. Men även om tjänstemän är överens kan det stupa på formella grunder, att man inte får använda pengarna hur man vill.
- I natur- och kulturresevat finns möjlighet att använda både natur- och kulturmiljömedel

Session 2 grupp 8:

Hur skapar vi ett effektivt deltagande?

Förslagsställare/sekreterare: Håkan Tunón

Deltagare: Håkan Tunón – *gruppdiskussionen som aldrig blev av.*

Lokal förankring och internationella intentioner

Sedan 2006 har Centrum för biologisk mångfald genom NAPTEK en uppgift att bidra till att nationellt uppfylla intentionerna inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD). En mycket ofta upprepad och värderad princip i de internationella skrivningarna handlar om ”fullt och effektivt deltagande av ursprungs- och lokalsamhällen” (”full and effective participation of indigenous and local communities”). Denna fras upprepas i snart sagt alla arbetsprogram som förekommer inom CBD, men också i en mängd andra internationella konventioner och överenskommelser.

Frågan är hur uppnår vi ett ”fullt och effektivt deltagande” från de grupper i Sverige som idag kan anses ha lokal och traditionell kunskap av relevans för bevarandet och det hållbara nyttjandet av såväl biologisk mångfald och kulturlandskapet; både natur och kultur för en framtida hållbart samhälle? Vi kan förmodligen också ställa oss frågan har vi ett samhälle som idag *vill* att dessa grupper ska få yttra sig?

I de flesta sammanhang, även på detta symposium, deltar inte alla på lika villkor! Myndighetspersoner och akademiker kan i de allra flesta fall verka inom sin egen tjänst, dvs man får lön för att delta i diskussionen. Man behöver i stort sett aldrig betala sitt deltagande i ur egen ficka. Vill man förbereda sig och fördjupa sin kunskap om någon fråga inför ett möte så gör man detta på arbetstid. Samtidigt deltar andra helt på egen bekostnad, eller kanske oftast deltar inte alls. Många gånger måste de avstå från sin inkomst för att delta eller till och med betala någon annan för att göra ens jobb under frånvaron. Eller kanske snarare de kommer inte att delta överhuvudtaget. Är detta en god demokratisk ordning? Ger det förutsättning för ett ”fullt och effektivt deltagande”? Kan detta vara en av anledningarna till det som ibland kallas myndighetsförakt?

Till detta symposium söktes medel från Landsbygdsnätverket för att möjliggöra en lägre deltagaravgift för att kunna få fler representanter för ideella organisationer och andra mindre penningstarka grupper, men vi fick avslag eftersom ”det finns andra aktiviteter som på ett mer effektivt sätt kan förbättra genomförandet av

det svenska landsbygdsprogrammet”. Man skulle elakt kunna tolka det såsom att mötet mellan myndigheter och lokalbefolkning inte är en prioriterad fråga.

I en samverkansprocess eller förankringsprocessen krävs det lika, eller åtminstone goda, villkor och möjligheter för samtliga intressenter att delta effektivt i processen. Vikten av lokal delaktighet framhålls ofta inom både natur- och kulturmiljövården. Exempelvis omnämns i miljömålet *Ett rikt växt och djurliv:*

Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionell markanvändning” (Prop. 2004/05:150 Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag).

För att lokalsamhällets representanter ska delta effektivt och kunna yttra sig sakkunnigt i olika frågor måste inte sällan använda sin fritid läsa för att läsa in sig på nödvändigt bakgrundsmaterial.

En viktig fråga är hur och på vilka premisser representanter från ”ursprungs- och lokalsamhällen” blir inbjudna att delta i den offentliga diskussionen? Vill man från myndigheter och akademier de facto ha dessas synpunkter? När man lägger grunden till faktaunderlag, föreskrifter, regler, ersättningssystem, etc har vi då ett ”fullt och effektivt deltagande” från brukaren? Hur inkluderas ”ursprungs- och lokalsamhällena” i olika remiss- eller samrådsförfaranden?

Det är dock inte bara den pekuniära frågan som kan sätta hinder i vägen för ett effektivt deltagande. I skrivelser rörande artikel 8j inom CBD framhålls att ett långsiktigt, effektivt deltagande förutsätter kapacitetshöjande insatser inom lokalsamhället, dvs relevant utbildning eller administrativt/juridiskt stöd. I samband med den viktiga princip kan sägas återfinnas i frasen ”frivilligt i förväg avgivet informerat medgivande” (prior informed approval/prior informed consent [PIA/PIC]) framhålls även ofta vikten av att man som projekterare, exploatör, forskare, etc vinnlägger sig om ett verkligt ”informerat medgivande”, dvs att den andra parten har fått fullständig och relevant information om projektet och dess eventuella följder på ett för mottagaren förståeligt sätt. Det räcker inte med att informera. Det måste ske på ett sätt att mottagaren verkligen tar till sig innebörden av informationen. Jag tänker alltför ofta att jag som högt utbildad forskare borde ha tämligen goda förutsättningar att klara mig bland informationsmaterial och blanketter av administrativt slag, men ändå missförstår jag av och

till avsändaren budskap. Jag borde väl utbildningsmässigt stå tämligen nära myndigheternas informatörer och blankettmakare. Varför är det så? Och hur tillgängliga är de då för en mer praktiskt lagd brukare?

Hur kan vi lösa situationen? Ska vi lösa situationen? Handlar det om ...? (Skr. kommentar: Här blev jag oense med mig själv och kom inte till några slutsatser!)

Viktiga saker som diskuterats:

- har vi verkligen ett demokratiskt samhälle?
- är brukarna till för myndigheterna eller är myndigheterna till för brukarna?
- är regelverken och stödsystemen till för målen eller är målen till för regelverken och stödsystemen?
- vilka finansieringsvägar kan det tänkas finnas för att involvera "gräsrotterna" (ev. med lokal och traditionell kunskap relevant för bevarande av biologisk mångfald?
- alltför ofta har vi akademiker och myndighetspersoner svårt att sätta oss in i andra människors situation
- vill akademiker och myndighetspersoner verkligen få synpunkter och kommentarer från andra grupper i samhället?

Rekommendationer:

Fundera på om detta faktiskt inte i allra högsta grad är ett reellt problem och i så fall hur ska man i så fall finna en lösning!

Avslutande runda

Vad har jag fått med mig?

Anders Arnell (Centrum för naturvägledning): Jag har fått en massa goda idéer och kontakter för utveckling av Centrum för naturvägledning.

Torkel Hagström (Göteborgs naturhistoriska museum): Jag har stärkts i övertygelsen att vi i Sverige är på rätt väg vad gäller kommunikation. Detta hoppas jag ska komma att framgå i publika aktiviteter hos oss under verksamhetsåret.

Tommy Lambrell (Skansen): Det känns bra att skapa mötesplatser.

Leif Gren (Riksantikvarieämbetet): Man kan konstatera att allt är kulturmiljö och kulturhistoria.

Rebecka Henriksson (Systemekologiska institutionen, Stockholms universitet): Jag har fått kunskaper som jag ska översätta till min forskning om ekosystemtjänster.

Mia Geijer (Länsstyrelsen i Örebro län): Jag har fått inspiration.

Anna Andréasson (Centrum för biologisk mångfald, Programmet för odlad mångfald): Mycket bra som måste sorteras.

Sara Bergendorff (Student inom landskapskonventionen): Jag är fylld av idéer och visionära tankar. Det är en skön känsla.

Göran Blom (Naturvårdsverket): Jag känner mig nöjd. Det har varit bra med mycket diskussion, information och möten.

Lena Bergils (Sveriges hembygdsförbund): Jag när en försiktig förhoppning att detta möte äntligen kommer att leda till något. (Jag har under min karriär varit på tre möten som har diskuterat mötet mellan natur- och kultursektorn) Vi har också skapat ett nytt nätverk med friluftsmuseerna!

Anna Dahlström (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Trevliga människor och känslan att vi är tämligen överens.

Kelvin Ekeland (Gävleborgs fåbodförening): Jag kommer att fortsätta som jag alltid har gjort!

Anna Maria Wremp (Centrum för biologisk mångfald): Det har varit en spännande mötesplats. Kommunikation är inte lösningen på allt, men tar oss en bit på väg.

Elisabet Wallsten (Biosfärkandidatområdet Blekinge Skärgård): Mänskliga möten, men jag ska se vad som kommer att utkristallisera.

Anna Brodin (Lumshedens norra fåbod): Jag har haft känslan av att jag kanske inte passar in här och jag har inte förstått allt. [medhåll från flera håll i auditoriet: fler hade känslan av att inte förstå allt] Jag skulle vilja se fler brukare i dessa sammanhang i framtiden.

Tobias Strömdahl (Skansen): Givande att ha fått vara med i ett sådant sammanhang. Det är skönt att finna att andra har liknande tankar som jag har haft för mig själv. Trevligt att det finns så spännande institutioner, myndigheter, föreningar som redan jobbar med dessa frågor som jag tycker är så viktiga.

Carina Gren (Uppsala universitet, Kulturanthropologiska avdelningen): Det har varit intressant, spännande och med en bra bredd på presentationerna, allt från myndighets perspektiv och åsikter från lokala institutioner och brukare. Det har varit en hel del klagomål på samarbetsproblem, men också många positiva ord.

Olof Stroh (Nordiska kulturlandskapsförbundet): Jag har fått en fortsatt tro på Nordiska kulturlandskapsförbundet och att det kan ha en viktig roll att överbrygga gapet.

Hans-Ove Larsson (Skansen): Jag har varit med på förra etnobiologisymposiet på Skansen och jag hoppas innerligt att det inte är sista gång vi möts så här. Det överbryggande mötet är viktigt.

J-O Helldin (Centrum för biologisk mångfald): Jag tror inte någon av de närvarande har förstått allt som har sagts... – Nu något mer konkret: Från den första diskussionen idag bär jag med mig vikten av goda argument och att ekosystemtjänster kan vara en mycket bra metod.

Maria Levin (Viltskadecenter): Jätteglad över att det är så många som är tvärvetenskapliga. Jag är biolog, men med ett sådant kulturintresse att jag inte riktigt vet vad jag ska göra! Många bra diskussioner!

Boel Récen (Skansen): Jag har blivit påmind om att natur och kultur är väldigt nära varandra!

Anders Esselin (Länsstyrelsen i Västerbotten): Jag tar med en ekorre... [en anekdot om barns fascination för det tillsynes trivial] Vi har diskuterat stora systemförändringar, men jag tror ändå att det är de små stegen [ekorrarna] som förändrar världen.

Ulf Lindberg (Riksantikvarieämbetet): Som det har konstaterats så har brister i samverkan mellan natur och kultur diskuterats förr. Och faktum är att den ju

faktiskt hela tiden pågår. Ibland intensifieras den och ibland extensifieras den. Det handlar om det ständiga samtalet mellan olika myndigheter och mellan myndigheter och medborgare.

Kararina Bodin (Länsstyrelsen i Jämtland): Den fantastiska helheten och trevliga pratstunder.

Lis-Marie Hjortfors (Skansen): Det är viktigt att jobba i små grupper och att diskutera både stort och smått
Charlotta Warmark (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Det är så viktigt att omväxlande lyssna på föreläsningar samt diskutera i små grupper.

Carin Dahlberg (Skansen): Det är hoppfullt med natur och kultur och att man faktiskt kan samarbeta!

Mattias Iwarsson (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Tre sidor kladdiga anteckningar från öppet forum! Jag bär med mig vikten att fortsätta arbeta med att sprida kunskap genom populärvetenskap.

Ewa Kron (Skansen): Härligt med möten som sker. Nu följer en lustfylld avsalu för vi är ambassadörer för det positiva klimat som har bildats här och slutsatserna om att vi ska samverka och att vi bör samverka.

Anna Vera Nylund (Skansen): Jag ska på Fri-möte inom kort och ska då ta med mig att även kultur- och naturreservat ingår i friluftsmuseer enligt ICOM:s (International Council of Museums) definition. Det är trevligt att vidga familjen.

Anders Tivell (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Tack för mötet och att vi har fått vara på Skansen. Det är inte lätt att komma igång med en kreativ process efter en och en halv dags lyssnande, men det har gått bra. Ni är kreativa människor. Jag tycker också att det borde ha vara fler vanliga människor!

Marie Byström (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Jag är mindre deprimerad nu. Fast vi kunde ha varit lite elakare och inte så hövliga! Men vi har visat att vi vill ha samverkan!

Avslutande ord:

Olof T. Johansson (Sametinget) När Lars-Anders Baer bad mig ersätta honom i paneldiskussionen var det lätt att säga "ja". Detta är ett ämne som intresserar mig. Men jag framhöll dock att jag ville vara här bägge dagarna. För det är de som stannar hela tiden som får överblicken av mötet och som ser helheten som arrangörerna har tänkt sig. Jag trodde jag skulle komma till ett seminarium om natur och kultur, men det visade sig istället vara ett seminarium om kommunikation. Det är nog så viktigt. Man måste ha bra kommunikation och infrastruktur så att man kan kommunicera både rakt fram och åt alla håll. Efter första dagen gjorde jag reflektionen att naturen är så vist inrättad att spindelnätet

inte skulle fungera om det bara bestod av bärlinor utan det krävs även tvärlänkarna.

Det viktigaste är att nå målen. Inte nödvändigtvis att skriva våra namn på något pergament. Några saker som jag har noterat och som jag kommer att komma ihåg: När vi pratar om lokalsamhälle handlar det inte om en homogen grupp. Och på samma vis är det när vi pratar om myndigheterna. Myndigheter består av individer, vilket också gäller en sameby. Det måste få vara konflikter! Alla kan inte prata med en röst. Vi måste dock bryta revirtänkandet på alla plan för att lyckas. Vi måste sluta tänka i termer av *vi* och *de*. Vi måste skapa förutsättning att mötas på samma villkor i diskussionen. För framtiden måste vi också värdera livskvalitet minst lika högt som levnadsstandard. Jag skulle gärna ha sett en gemensam Skansen-deklaration som skulle kunna fungera som bärare av de visa ord som sagts här och som vi skulle kunnat ta med oss tillbaka till våra medarbetare. Någon sade att samarbete är mer befrämjande än konkurrens. Det är sant!

Det är jättekul att det har varit så många från Skansen som deltagit. Jag har inte sett Skansen sedan jag var barn. Men jag skolkade lite nu på eftermiddagen för att titta lite och det är verkligen en fantastisk plats. Skansen är en pärla. Tack!

Anna Brodin (Lumshedens norra fåbod): Det snurrar i huvudet men det är nog inte bara hos mig. Det har kommit upp väldigt många verktyglådor, men de borde nog moderniseras och förtydligas om brukare och myndigheter ska kunna mötas på samma nivå. De sista diskussionerna i grupperna var väldigt bra. Vi kommunicerar alla på olika vis! Många brukare talar inte gärna i stora församlingar utan tar till orda först utanför salen. Det är inte bra. Små grupper ger oftare en effektivare diskussion. Fåbodbrukarna är inte heller någon homogen grupp och vi talar också med olika röster. Det är viktigt med fler brukare till nästa gång! ¹ Tackar!

Håkan Tunón (Centrum för biologisk mångfald, Naptek): Vi på Centrum för biologisk mångfald och Naptek är tacksamma för att så många har slutit upp och deltagit. Vi tackar också Skansen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet för ett nära samarbete kring arrangemanget och programmet; en fruktbar samverkan mellan natur- och kultursektorn.

1. Red:s anm.: Till symposiet söktes bidrag från Landsbygdsnätverket för ett billigare deltagande för bl a brukare och ideella organisationer. Ansökan fick dock avslag då ämnet inte var prioriterat för Landsbygdsprogrammet.

A photograph of a forest scene with trees reflected in a calm lake. The trees have some autumn-colored foliage. The water is very still, creating a clear reflection of the forest. A small, dark object, possibly a person or a small boat, is visible on the water in the lower right. The overall atmosphere is misty and serene.

Natursyn

Texterna i detta avsnitt är föreläsarnas egna artiklar eller referat från föreläsningarna under workshopen. Bildmaterialet är i huvudsak hämtade ur föreläsarnas eget power-point-material.

Natursyn och hållbar utveckling

HÅKAN TUNÓN, NAPTEK, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD, UPPSALA

Internationellt sett har man i många sammanhang framhållit att samhällen befolkade av urfolk eller lokalbefolkningar med traditionella livssätt ofta har bättre förutsättning att långsiktigt bevara och nyttja den lokala biologiska mångfalden än vi generellt har i det västerländska samhället. Främst lyfts detta fram i Konventionen om biologisk mångfalds paragraf 8j:

med förbehåll för dess nationella lagstiftning respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor

Det handlar om den lokala och traditionella kunskap som människor som lever nära naturen besitter, dvs den kunskap om hur man långsiktigt överlever på lokala resurser och under lokala klimatförhållanden. Ofta framhålls detta som något synnerligen exotiskt och som främst omfattar kunskapen hos isolerade urfolk, men det kan också vara betydligt mer jordnära. Frågan om traditionell kunskap anses också ofta främst beröra länder i Syd med väldefinierade lokalsamhällen, men det finns också all anledning att också inkludera lokal kunskap bland folk i Västvärlden. I ett land som Sverige har industrialiseringen kommit fort (under de senaste 50–100 åren) och det finns därför fortfarande många personer som besitter relevant kunskap vilka biologiska resurser som finns tillgängliga lokalt och även en känsla hur man kan utnyttja dem på ett långsiktigt sätt.

Traditionell kunskap

Själv begreppet, *traditionell kunskap*, signalerar för många en oföränderlighet, men det handlar om ett anpassningsbart kunskapssystem med en sammanhållande och bärande natursyn. Kunskapen baseras på praktiska erfarenheter utifrån ett naturbruk och överförs från generation till generation; den *traderas*, därav termen traditionell. Den brukar beskrivas med en mängd olika termer, såsom *traditionell kunskap*, *traditionell ekologisk*

kunskap, *tyst kunskap*, *erfarenhetsbaserad kunskap* eller *handlingsburen kunskap*. Så länge som kunskapen används i enlighet med natursynen så betraktas den som traditionell. Den är därmed ständigt stadd i förändring och anpassning till nya förhållanden. Varje ny generation gör nya erfarenheter och förändrar kunskapen utifrån dessa. En del av den äldre kunskapen är inte längre tillämplig och kommer därför succesivt att föras över till avdelningen kuriosa eller glömmas bort helt. Nya erfarenheter kräver ett nytt handlingsätt och kan kräva att man inkluderar annan kunskap, men så länge som grundsynen är bevarad sker det inom det traditionella kunskapssystemet.

Vad som är förenligt med den traditionella kunskapssynen är upp till traditionsbärarna, lokalsamhället med traditionellt livssätt, att avgöra. Därför har man exempelvis i arbetsdokumenten inom Konventionen om biologisk mångfald framhållit att det är upp till traditionsbärarna att avgöra vilka nya vetenskapliga lärdomar eller teknologiska landvinningar som kan anses vara förenliga med den traditionella natursynen. Därför kan och har gevär, snöskotrar, GPS:er och mycket annat inkluderats i de traditionella näringarna. Den stora frågan är: Hur mycket förändringar tål ett lokalsamhälle utan att kompromissa bort natursynen?

Här har vi en fundamental skillnad mellan det västerländska samhället och de s k traditionella lokalsamhällena. I Väst har vi sedan länge lämnat idén om att naturen sätter gränser för vad som kan produceras. Med hjälp av fossil energi har vi ökat produktionen inom jord- och skogsbruk, ökat fångsterna inom fiskerinäring och gjort det möjligt att bosätta oss på olämpliga platser. Är detta verkligen hållbart i längden? Har vi en natursyn som är bärig i längden?

Kunskapssamhällen

I länder i Syd eller andra områden med klart separerade ursprungs- eller lokalsamhällen kan det vara tämligen enkelt att peka ut vilka grupper som anses ha traditionella livssätt, men i i-länderna är det svårare. Exempelvis i Sverige finns inga uttalade lokalsamhällen med traditionella livssätt. Vi lever i ett blandsamhälle med

ordentlig påverkan från *civilisationen*. Våra samhällen är fyllda av människor som är verksamma inom vanliga yrken av alla slag, men också enstaka personer med mer eller mindre traditionella kunskaper. Dessa kan återfinnas bland människor som är beroende av naturbruk. Den kan finnas hos fiskare, jägare, lantbrukare, renskötare, slöjdare, trädgårdsodlare etc. Olika individer har emellertid olika mycket *traditionellt* tänkande i sin näring. Det handlar om kunskapen att läsa sin omgivning och den del av den biologiska mångfalden som man är beroende av i näringen.

Exempelvis har en småskalig skärgårdsfiskare som fiskar med fasta fångstredskap ett stort behov av kunskap om fiskarnas beteende under olika årstider och undervattenstopografin i fiskevattnen för att kunna optimera sin fångst. Samtidigt har en lokal fiskare ett större behov av att bedöma vilket uttag som är rimligt för att inte långsiktigt förstöra sina egna möjligheter att bedriva sin näring. De stora trålfiskarna är utrustade med GPS, ekolod och en kraftig motor som kan dra trålen dit man behagar. Ett sådant fiske ställer ringa krav på fiskaren att kunna något om fiskarnas beteende eller hur det står till med fiskpopulationerna. Tar fiskebestånden slut på en plats kan man lätt flytta sig till en annan längre bort och fortsätta fisket där. Detta fiske är till stor del beroende av billig fossil energi och energibalansen mellan insatt energi och den energi som fångsten ger talar inte till detta fiskets fördel.

Hållbart nyttjande och hållbar utveckling!

Under de senaste decennierna har ett bärande koncept varit *hållbar utveckling* och ett mantra har varit *hållbar framtid*, men vad innebär det. Man brukar framhålla att för att uppnå hållbar utveckling eller hållbart nyttjande krävs att nyttjandet är hållbart *ekologiskt*, hållbart *ekonomiskt* och hållbart *socialt*. Det äger sin riktighet, men man kan inte kompromissa mellan dessa tre ben och välja den som passar ens önskningar bäst. Är nyttjandet av naturresursen inte hållbart ekologiskt så kommer resursen inte vara långsiktigt tillgänglig och därmed faller naturligtvis också möjligheten till att det ska vara långsiktigt hållbart ekonomiskt. Ekologisk hållbarhet omfattar rimligen inte enbart resursen som man nyttjar utan hela dess ekologiska system annars påver-

Det går att lyfta fram ett antal olika bevekelsegrunder för att bevara lokal och traditionell kunskap. Det handlar då om såväl lokal särart, naturvård, landsbygdsutveckling som möjliga vägar till en hållbar framtid. Man kan beskriva utifrån termer som kulturell/social hållbarhet, ekologisk hållbarhet, ekonomisk hållbarhet samt avslutningsvis strävan mot ett hållbart samhälle.

kas ekosystemtjänsterna och resultatet blir inte hållbart långsiktigt. Även aspekter som handlar om *social* och *kulturell hållbarhet*. Ett lokalsamhälle som inte fungerar socialt för människorna har inte heller någon större förutsättning att bli långsiktigt hållbart. Den lokala kulturella identiteten är också viktigt för att skapa en social hållbarhet. Frågan om hållbar utveckling är således en otroligt komplicerad fråga som inte inskränker sig till bara biologi, men som ändå förutsätter en långtgående biologisk förståelse.

Man menar som nämnts tidigare att urfolks- och lokalsamhällen med traditionella livssätt har en bättre förståelse för vad som är hållbart och vad som inte är det. Att även vi i Väst skulle ha haft en ett hållbarare förhållande till vår omgivning förr i tiden brukar avslås med att det finns så många historiska exempel på omdömeslöst resursanvändande. Man framhåller också att anledningen att man inte ödade fler naturresurser förr i tiden främst har att göra med att man inte hade tillräckligt effektiva hjälpmedel och att befolkningstätheten var lägre förr. Man menar att det inte skulle vara någon skillnad på vårt sätt att se på världen nu och förr i tiden och att man inte kände något särskilt ansvar för naturen. Den var helt enkelt bara en resurs som väntade på att bli utnyttjad av människan. Men då som nu fanns/finns det människor som hade/har ett annat synsätt på våra rättigheter gentemot naturen och de biologiska resurserna. Vissa har varit kortsiktiga och andra långsiktiga i sin planering, men så länge som de traditionella byalagen och andra gemensamma kontrollfunktioner har fungerat så har oftast den gemensamma långsiktigheten också gjort det.

Lokal förvaltning utifrån traditioner

I flera av de ofta använda historiska exempel på när befolkningen i traditionella lokalsamhällen har missbrukat sina naturresurser så har olika externa krafter påverkat lokalsamhället och satt de traditionella reglerna ur spel. Detta har gjorts med hjälp av skatter, lagar och andra styrmedel eller direkta hot om represalier. Möjligen skulle detta kunna vara en del av förklaringen till kraschade lokala bestånd av djur och växter?

Teoretiskt finns det en god tanke i att låta lokalsamhället förvalta lokala resurser eftersom det borde finnas ett uttalat intresse att värna om långsiktigheten. Samtidigt så ska man inte heller glömma bort att det inte alltid är säkert att lokalsamhället faktiskt besitter en tillräcklig och relevant kunskap för att faktiskt kunna fullföra uppgiften på ett korrekt sätt. Bara viljan är inte alltid tillräckligt för att uppnå ett önskat resultat!

Jag tror att för att uppnå en fungerande lokalförvaltning krävs det att det också finns aktiva lokala kontroll-

system som gör att missbruk och egennytta inte får fritt spelrum. Dessa må baseras på traditionell natursyn eller inte, men något system krävs för att hålla tillbaka den mänskliga naturens egoism!

Naptek – ett nationellt program

I det särskilda arbetsprogrammet för artikel 8j som har framtagits inom Konventionen om biologisk mångfald poängteras att en av grundteserna ska vara att man ska värdera ”folklig kunskap” lika som ”vetenskaplig kunskap”, dvs man ska vara lika förutsättningslöst skeptisk inför båda. Mycket tyder på att vi fortfarande har långt kvar i Sverige till detta. Det förefaller som om vi generellt värderar ”kunskap” levererad av forskare eller andra akademiker mycket mer okritiskt än ”påståenden” levererade av lokalbefolkning. Hur ska vi lära oss att värdesätta kunskap oavsett vem som levererar den?

År 2005 beslöt den dåvarande regeringen att ge Centrum för biologisk mångfald (CBM) i uppdrag att inrätta och driva ett *nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Detta beslut baserades på en utredning genomförd av CBM under 2002–2004 (Tunón 2004). Redan tidigare hade vi på CBM i samarbete med en mängd museer drivit ett etnobiologiprojekt med avsikten att publicera bokverket *Etnobiologi i Sverige (Människan och naturen, Människan och florin och Människan och naturen)*.

Syftet med detta bokverk har varit att visa det mångfasetterade förhållande till den biologiska mångfalden vi har haft genom historien och fram till våra dagar. Den biologiska mångfalden är fortfarande en viktig förnyelsebar resurs om man förvaltar den väl. Därmed har bokverket också en uttalad uppgift att poängtera vikten av att bevara biologisk mångfald, inte enbart utifrån ett naturvårdsperspektiv utan också utifrån perspektivet mänsklighetens överlevnad. Sedan 1 januari 2006 arbetar programet som vi har valt att kalla Naptek med frågor som rör dokumentering, bibehållande och spridande av lokal och traditionell kunskap. Syftet är att under sex år utveckla metoder och idéer för hur vi i Sverige ska ta vara på den kompetens som faktiskt finns runt om på landsbygden. Det är ur detta perspektiv man ska betrakta vårt arbete med att arrangera de två evenemangen som utgör grunden till hela denna skrift.

Att skapa en natursyn

En viktig del i Napteks arbete är att höja samhällets syn på lokala och traditionell kunskap i syfte att skapa ett allmänt incitament att bibehålla kunskapen och att också öka överföringen mellan generationer. Etnobio-

En ögonblicksbild av en gata i Stockholm en dag i slutet av april 2009. Morgonljuset lyfte texten i fönstret och kontrasterna av sten och betong förstärkte intrycket om att dagens samhälle ligger långt från tanken på ett framtida hållbart samhälle. Budskapet blev än tydligare när grabben med mobilen gled in som en silhuet i kamerans sökare.

Hur lever vi i det västerländska samhället och hur vill vi att vår framtid ska utvecklas?

logiska uppgifter/traditionell kunskap i sig är viktigt för att pedagogiskt kunna visa på kopplingen mellan natur och kultur och samtidigt motivera naturvård och hållbart nyttjande av våra biologiska resurser. En ökad förståelse för vårt historiska (och framtida) beroende av den biologiska mångfalden skulle kunna vara första steget mot att skapa en natursyn i samhället som tar hänsyn till naturgivna förutsättningar. Vi har därför genomfört två pedagogiska seminarier i syfte att samla aktörer från olika sektorer för att diskutera kopplingen traditionell kunskap och pedagogisk verksamhet (Warmark & Byström, 2008). Förhoppningen har varit att därmed också väcka tanken rörande generationsöverföring av natursyn och traditionell kunskap samt reflektera över hur detta kan bidra till utvecklingen av ett hållbart samhälle.

Litteratur

Pettersson, B., Svanberg, I. & H. Tunón (2001) *Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Tunón, H., Pettersson, B. & M. Iwarsson (2005) *Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 2*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Tunón, H. (2004) *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. CBM, Uppsala.

Tunón, H., Iwarsson, M. & S. Manktelow (2007) *Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 3*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

Warmark, C. & M. Byström (2008) *Natur, kultur och traditionell kunskap i lärandet: att inspirera och nå ut*. Naptek, CBM, Uppsala.

Westman, A. & H. Tunón (2009) *Ju förr desto bättre: kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. CBM, Uppsala.

Naptek (Centrum för biologisk mångfald) och Sveriges Hembygdsförbund har gemensamt tagit fram en inspirationsbok till hur man verkar för att fånga upp det lokala kulturarvet utifrån perspektivet hållbar utveckling. Denna är avsedd att kunna fungera som kurslitteratur inom studiecirklar eller som egenläsning. Det lokala kulturarvet kan omfatta inte bara information om äldre och nutida nyttjande av landskapet och de biologiska resurserna utan även kunskap om hur man ansåg att själva systemet fungerade och vilka tecken som tyder på ett överutnyttjande.

Vikten av en gemensam värdegrund utifrån ett dekoloniserat synsätt

GUDRUN KUHMUNEN & OL-JOHÁN SIKKU, REFERENSGRUPPEN FÖR ARBETET MED SAMETINGETS LIVSMILJÖPROGRAM

GuGdrun inledde med att berätta om sitt arbete inom den samiska förskolan i Gällivare och hur de har försökt revidera sin egen verksamhet utifrån samiska värderingar. Därefter skildrade hon sin delaktighet i Laponia-processen och de tankar som har vuxit fram inom den. Traditionell kunskap om handlar om det man faktiskt gör precis som Håkan Tunón berättade om, men det finns också en andlig dimension som styr hur man tänker och varför man agerar på ett visst sätt. Detta perspektiv har varit en viktig del i utarbetandet av ett samiskt livsmiljöprogram. Den stora frågan har varit om man (=samerna) faktiskt kan dekolonisera [eller avkolonisera] sig under processen och skapa ett traditionellt samiskt sätt att förhålla sig till sin livsmiljö. Jag kommer nu att reflektera en del rörande detta.

I arbete inom Laponia-processen så har vi under snart femton år reflekterat rörande mötet mellan olika synsätt. Laponia-området är ett stort område, nästan 10 000 kvadratkilometer, och omfattar fyra nationalparker (Muttos [*Muddus*], Sarek, Badjelánnda [*Padjelanta*] och Stuor Muorke [*Stora Sjöfallet*]) och två naturreservat (Sjávnja [*Sjaunja*] och Stubbá [*Stubba*]). Det berör två kommuner (Jiellevárre [*Gällivare*] och Johkamohkki [*Jokkmokk*]). Totalt verkar nio samebyar inom Laponia.

Världsarvet har tillkommit på grund av samisk kultur, områdets natur och påverkan från dagens renskötsel och processen står på dessa tre ben. Kriterierna för världsarvet är enligt beslutet:

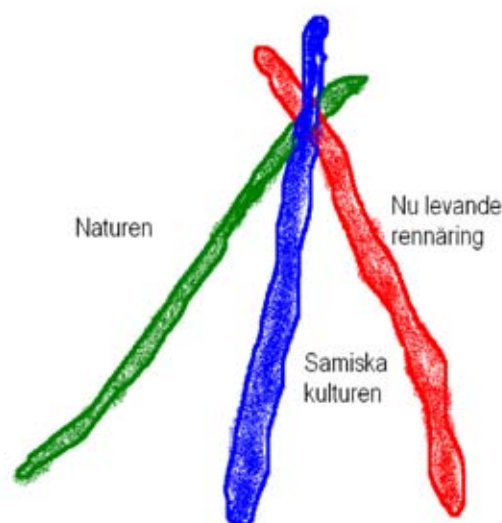
Området är ett framstående exempel på hur jorden har utvecklats framförallt geologiskt, och hur ekologiska och biologiska förändringar sker idag. Här finns även enastående naturfenomen med exceptionell naturskönhet liksom betydelsefulla naturliga lokaler för att skydda biologisk mångfald.

(---)

Lapplands världsarv i norra Sverige, som alltsedan förhistorisk tid varit befolkat av samerna är ett av de bäst bevarade exemplen på ett nomadområde i norra Skandinavien. Det innehåller bosättningar och betesmarker för stora renhjordar, en sed som en gång i tiden

I processen att skapa en egen stark etnisk identitet har vi vid den samiska förskolan i Gällivare utvecklat en särskild ceremoni i anslutning till hissandet av den samiska flaggan.

De tre ben som världsarvet Laponia står på!

var mycket vanlig och går tillbaka till ett tidigt stadium i människans ekonomiska och sociala utveckling.

Arbetet att utveckla en förvaltningsplan för världsarvet har pågått under snart två decennier. Redan från början har de varit konflikter, missförstånd och motgångar. Den 30 juni 2006 inleddes den nuvarande fasen av processen. Samebyarna genom föreningen Mijá ednam, Naturvårdsverket, Gällivare och Jokkmokks kommuner och länsstyrelsen skrev under överenskommelse som styr dagens process med att utarbeta en förvaltningsmodell och en förslag på förvaltningsplan. Nu är vi inne i slutfasen av arbetet att ta fram en modell för förvaltning för området. Processen är känslig och kan när som helst haverera. Det samiska målet för medverkan är att skapa en dekoloniserad syn på området och dess förvaltning. Därför har samebyarna först gemensamt tagit fram ett eget förslag till förvaltningsplan *Mijá ednam – Samebyarnas Laponia program*.

Vi behöver emellertid först reflektera kring fenomenet *kolonisering* och dess påverkan på lokalbefolkningar och särskilt ursprungsfolk. Kolonialmakterna har utöver de mer påtagliga sätten att med vapen kuva befolkningen i de koloniserade områdena även använt andra former av påverkan. Detta sker exempelvis på det ideologiska planet. Subtila former av kolonialism har genom historien gjort att många urfolk fortfarande idag nedvärderar sin egen kultur och allt som har med den att göra. Statsmakter över hela världen har konsekvent placerat ursprungsfolken i en marginell position (Kuokkanen, 2000). Den största faran mot ursprungsfolkens kultur och överlevnad är enligt Linda Smith (1999) det senaste århundradets vetenskapliga och teknologiska framsteg. Man har pekat ut den mest påtagliga kollisionen uppkommer i mötet mellan det västerländska tankesättet och ursprungsfolks föreställning att naturen är ett levande väsen (jfr. Moder Jord).

Koloniseringen av det samiska samhället i Norden har skett genom:

- Litteraturen
- Skolan
- Kyrkan
- Staten
- Lagen
- Forskningen
- Politiken
- Historiebeskrivningen

Sedan dess har både kyrkan (år 2000) och svenska staten genom dåvarande jordbruksminister Annika Åhnberg (1998) bitt samerna om ursäkt för den behandling som staten har åsamkat samerna som folk. Men sedan dess har mycket lite hänt från statens sida.

Människor har olika sätt att interagera, vilket skapar möjligheter för eller förhindrar kommunikation. Övan: förhandlingar i Sametinget och överläggningar på fjället (nedan).

Med Sametinget och ett ökat självbestämmande så kan man tycka att detta är en del av det historiska, men faktum kvarstår att vi samer är koloniserade i vårt tankesätt. Inom politiken så agerar man, fattar beslut och skapar program utifrån antingen ett koloniserat eller ett dekoloniserat sätt. I Sametinget så sitter man som i kyrkan lydigt vänd framåt mot podiet. Man talar till podiet och inte till de samlade människorna. När beslut fattas inom samebyarna eller andra mer traditionella arenor så ställer man sig i cirkel och man pratar med varenda en samtidigt. Så umgås samer och samtalar i naturen, men inte i politiken. Andra tecken på kolonisering är hur man underordnar sina beslut inom statsmaktens regelverk och inte enligt egna traditioner. Exempelvis inleds skrivelsen *Betänkande av det svenska Sametingets kommitté med uppgift att ta fram ett förslag till strategi för en implementering av det samiska folkets rätt till självbestämmande på den svenska sidan av Sápmi* (2004):

Det svenska Sametinget beslutade den [] att tillsätta en särskild kommitté för att ta fram ett utkast till strategi för det samiska folkets rätt till självbestämmande samt kartlägga och redovisa frågan om samiskt självbestämmande i förhållande till den svenska folkstyrelsen enligt grundlagen, lagstiftningen i övrigt, nordisk samelag-

Renskötseln som kulturbärare, men för vem?

stiftning och andra former för autonomi i Norden och internationell folkrätt.

Sådana skrivningar innebär att man helt och hållet anpassar sig till en påtvingad verklighet. Vem är det egentligen som bestämmer villkoren?

Man kan också betrakta Sametinget och hur arbetet idag bedrivs. Politiken drivs och de olika besluten fattas inte genom en samisk tradition utan vanlig konventionell partipolitik. Man bildar allianser, man fattar majoritetsbeslut, man har en styrande arbetsordning, i debatterna har man reglerad taltid, besluten har vinnare och förlorare och skulle det behövas används votering. I arbetet med

I Laponiaprocessen försöker vi utgå från en holistisk syn på området och fatta konsensusbeslut. Inget beslut är färdigt att verkställas förrän alla parter är överens om det. Naturligtvis tar den demokratiska processen längre tid, men besluten blir mer hållbara. Laponiaprocessen har även tagit fram horisontella kriterier som ett

redskap att stärka Laponias värden, kriterierna utgår bl.a. från den samiska kulturen, rennäringen och miljön. Ett annat exempel där förebilden tagits från den samisk traditionell kunskap är att i det kontrakt mellan Naturvårdsverket och länsstyrelsen angående placering och uppbyggnad av Laponias Naturum finns en paragraf som reglerar hur man ska göra med byggnaden om verksamheten ändras. Samerna har traditionellt inte lämnat kvar några synliga spår i naturen efter sig, man har när man inte behöver platsen återlämnat den till Moder Jord. Nämnas kan att i arkitekttävlingen om bygget av detta Naturum så har även arkitekterna i sina förslag utgått från detta. Alla förslag (utom ett) saknade källardel så att det lätt ska gå att ta bort bygget utan att förstöra naturen.

Linda Smith (1999) har i sitt arbete med maorier noterat att forskningen i huvudsak har bedrivits av människor utanför den maoriska kulturen och man har beskrivit ursprungsfolken med främmande ögon. Mao-

rierna har därför utvecklat en tiopunktslista för att visa exempel på hur forskningen har varit en del av koloniseringen:

1. Having your genealogy and identity (cell-lines) stolen, patented, copied

The Human Genome Diversity Project (HUGO) är det största och mest kända försöket att kartlägga genetiska olikheter i isolerade och hotade ursprungssamhällen. I Sverige har etnologer och antropologer kartlagt samer och andra minoriteter, genom att bl.a. samla in kranier, mäta och fotografera dem i forskningens namn.

2. Having the umbilical cord blood of aborted babies "farmed"

Sjukhusen lagrar blodet från navelsträngar och moderkakor eftersom det kan vara viktigt för framtida behandlingar av vissa sjukdomar. Maorierna har dock en egen tradition för att hur man tar hand om dessa.

3. Having your cultural institutions and their rituals patented either by a nonindigenous person or by another indigenous individual

Att besätta kulturella institutioner och ritualer, antingen med en icke urfolk eller ett annat urfolk

4. Scientific and political reconstruction of a previously extinct indigenous people

Så länge det finns vävnadsprov tillgängliga t.ex. i kroppar eller mumifierade kvarlevor kan vetenskapen teoretiskt kopiera den genetiska strukturen hos folkslag som inte längre existerar. Det handlar om att göra om historien.

5. Dying and then coming back to life as a flock of sheep or a variety of tomatoes

Detta har att göra med de möjligheter som vetenskapen och genetiken nu har att förändra eller skapa nya arter.

6. Commodifying indigenous spiritually

Den spirituella industrin fortsätter att expandera. New Age rörelsen gör anspråk på att vara bärare av traditionell andlighet. Författare och poeter har också skapat mystik med sina arbeten.

7. Creating virtual culture as authentic culture

Skapa påhittad kultur och presentera den som autentisk. Man visar stereotypa bilder av ursprungsfolkens kultur, vilka accepteras av icke-urfolk. Ex. falska "Sameland" i Finland.

8. Feeding consumption, tuberculosis of the marketplaces

Genom media tar främmande kulturer över och blir normen, t.ex. idoler, matkultur klädstil sätt att prata och umgås. Faran är att man tror att man gör självständiga val på en kulturellt neutral arena.

9. Creating sovereign reservations for the elite

Urfolk har kämpat för att få självstyre och upprätta suveräna nationer i sina territorier. Majoritetsbefolkningen tar i anspråk allt större områden som de kallar sina egna eller som i Sverige, "statens" mark.

10. Denial of global citizenship

Ursprungsfolk har erfarenhet av att bli förnekade och många folk har kämpat för att bli erkända i staterna som har koloniserat dem. GATT och liknande zoner för frihandel gör deltagande i dessa komplicerade med t ex. att man inte tar hänsyn till eller skyddar den lokala ekonomin och kulturen. Att vägra betala eller att dra sig ur stoppar effektivt nationalstater och deras medborgare att få medlemsstatus. Det kostar att tillhöra.

En del av världens ursprungsfolk har börjat ta tillbaka makten över sin egen kultur. De genomför en dekolonisering av sin kultur. Dekolonisering innebär att ursprungsfolk:

- söker egna alternativ och bygger upp sin egen förmåga
- söker kunskaper och lösningar i sin egen kultur
- ser sin kultur i ett större perspektiv
- gör nya övervägningar av historien
- utgår från den egna normen och inte "de andras"

Linda Smith framhåller i sitt arbete modellen *Kaupapa Maori Research* (ett forskningsprogram utgående från maorisk filosofi) i arbetet med dekolonisering. Rauna Kuokkanen (2000) framhåller vad gäller den samiska dekoloniseringen att det handlar om att hitta och börja använda sin egen filosofi. Det är viktigt att normen för samerna är att vara same och det handlar inte på något sätt om att vara bättre eller sämre. Kaupapa Maori Research handlar i en samisk tappning om följande tjugofem steg:

- Kräva/gaibidit (Claiming)
- Vittnesmål/vihtanussat (Testimonies)
- Berättelser/muitalusa (Storytelling)
- Firande/ceavcima avvudeamit (Celebrating survival)
- Minnas/muittasit (Remembering)
- Urfolkisering/eamiduhttin (Indigenizing)
- Inblandning/seaguhit iezas (Intervention)
- Revitalisering/ealaskahttin (Revitalization)
- Förbinda/oktiicadnat (Connecting)
- Läsa/lohkat (Reading)
- Skriva/callit (Writing)
- Representera/ovddastit (Representing)
- Genus/sohkabealasteapmi (Gendering)
- Visionera/"niegadit" (Envision)

- Rekontextualisera/sajaidahttit (Reframing)
- Återupprätta/cegget (Restoring)
- Återföra/mahcaheapmi (Returning)
- Demokratisering
- Nätverk/ferbmadat (Networking)
- Namngivning/nammadit (Naming)
- Beskydda/suodjalit (Protect)
- Skapa/habmet (Creating)
- Förhandla/siehtadallat (Negotiating)
- Uppdaga/fuobmat (Discovering)
- Vara delaktig/juogadeapmi (Sharing)

Traditionell kunskap i Laponia

Hur lyckas man då både dekolonisera befolkningen och lyfta in den traditionella kunskapen och de traditionella värderingarna i en förvaltningsprocess som den som idag pågår i Laponia. Vi har valt att lyfta fram följande delmoment för att försäkra oss om en samisk värdegrund:

- Samiskt språk
- Searvelatnja
- Specialkunskap
- Lokalkunskap
- Interaktion med naturen
- Samisk majoritet och konsensus

Detta kan dock behöva exemplifieras och förklaras för att bli mer lättbegripligt.

Med *samiskt språk* innebär att man lyfter det samisk terminologi i dessa sammanhang. Man kanske väljer att skriva "Mötet i Jiellevárre beslutade" i protokollen i stället för Gällivare. Det är små insatser som har stor betydelse i längden.

Termen *Searvelatnja* syftar på en gemensam arena för deltagande och lärande. Där alla kan delta på egna villkor oavsett ålder, kultur, språk och etnicitet.

Specialkunskap omfattar den kunskap som särskilda aktörer besitter. Den är ofta näringsbaserad och/eller

Sedan 1999 har Sverige fem erkända minoritetsspråk och sedan dess förekommer också bland annat samiska namn på vägschildarna. Det är bland annat ett led i ett accepterande av den samiska kulturen. Fråga är när övriga delar av samhället kommer att synliggöra det samiska arvet? Och varför kallar nyhetsuppläsarna exempelvis Peking för Beijing när man inte kallar Kiruna för Giron eller Gällivare för Jiellevárre?

knuten till särskilda situationer och arenor. Därför inkluderas exempelvis renskötare i varje nivå av beslutande inom Laponia-processen för att därigenom kunna bidra med sin praktiska specialkunskap.

Lokal kunskap om landskapet, människorna, historien och berättelserna är också viktig för att skapa förutsättningar för en långsiktig förvaltning och bör därför föras in i förvaltningsplanen.

Interaktion med naturen innefattar det samiska perspektivet att man vill garantera ett landskap, ett naturarv att lämna över till kommande generationer. Exempelvis handlar det om att valet av plats för bygget av Laponias naturum görs utifrån en samisk natursyn och, som nämnts tidigare, ska byggnaden tas bort om verksamheten ändras. Spåren ska röjas undan! Så har vi alltid levt inom den samiska kulturen.

Målet är en samisk majoritet i förvaltning och att besluten fattas i *konsensus*. Även om debatterna är högljudda och tidskrävande så försöker vi undvika att polarisera i diskussionerna utan att nå en samsyn.

Dessa delmoment utgör horisontella kriterier för arbetet, vilket innebär att dessa ska inkluderas på alla nivåer och alla delar av utvecklandet av förvaltningsplanen.

Referenser:

Kuhmunen, Gudrun & Carina Sarri, 2008. *Kan samisk traditionell kunskap överföras till en ny tid i den samiska förskolan, och i så fall hur?* D-uppsats. Luleå tekniska universitet, Pedagogik, Institutionen för Pedagogik och lärande. 2008:032.

Kuokkanen, Rauna, 2000. "Towards an 'Indigenous Paradigm' from a Sámi Perspective". *Canadian Journal of Native Studies* 20(2):411–436.

Smith, Tuhiwai Linda, 1999. *Decolonizing Methodologies, Research and Indigenous Peoples*. London & New York, Zed Books Ltd. & Dunedin, University of Otago Press.

Foto: Nils-Erik Poidnakk

Dekolonisera Sápmi

OL-JOHÁN SIKKU, LUVLIELUSPIE [ÖSTERSUND]

Jag har tidigare arbetat med samisk traditionell ekologisk kunskap och rovdjur, men just nu jobbar jag med någonting annat. Det har jag alltid gjort! Jag är för närvarande involverad i projektet *Renlycka* – ett kvalitetssigill för samisk rennäring. Jag har även varit involverad i framtagningen av ett samiskt livsmiljöprogram *Eallinbiras* och i det arbetet insåg vi vikten av en gemensam samisk värdegrund. Men en mycket viktig fråga är hur vi kan se vad som är koloniserat och vad som inte är det?

Man brukar för att lyckas med något sådant först försöka bestämma graden av självstyre. Då har man kommit fram till fem nivåer:

- 1. rätten till självbestämmande

- 2. rätten till att bli konsulterad
- 3. rätten till att delta
- 4. rätten till att komma med uttalande
- 5. osynliggörande

Dessa fem nivåer ger en ganska god bild på det faktiska självstyret och vilka intentioner de olika aktörerna har. Den första nivån ”rätt till självbestämmande” är ett mycket långtgående självstyre. Man bestämmer det mesta själv och staten lägger inte ens budgetramarna. Andra nivån ”rätten till att bli konsulterad” innebär att före beslut förs förhandlingar på lika villkor för att komma fram till en gemensam lösning. Med den tredje nivån ”rätten till att delta” menar man rätten att just delta. Det innebär inte att den beslutande faktiskt tar hänsyn till ens vilja. Fjärde nivån ”rätten till att komma med uttalande” omfattar exempelvis de frågor som man får lämna ett remissyttrande på. Det inkluderas i beslutsunderlaget, men är naturligtvis ingenting som man faktiskt måste ta hänsyn till. Den lägsta nivån, femte

nivån, ”osynliggörande”, innebär att staten inte skapar reella förutsättningar för att man ska kunna delta. Vi kan exemplifiera detta med om staten bestämmer sig för att göra en utredning om något samerelaterat ämne, men man väljer att inte informera Sametinget i förväg. Staten skapar därigenom avsiktligt eller oavsiktligt inte några förutsättningar för det samiska samhället att bidra till beslutsprocessen.

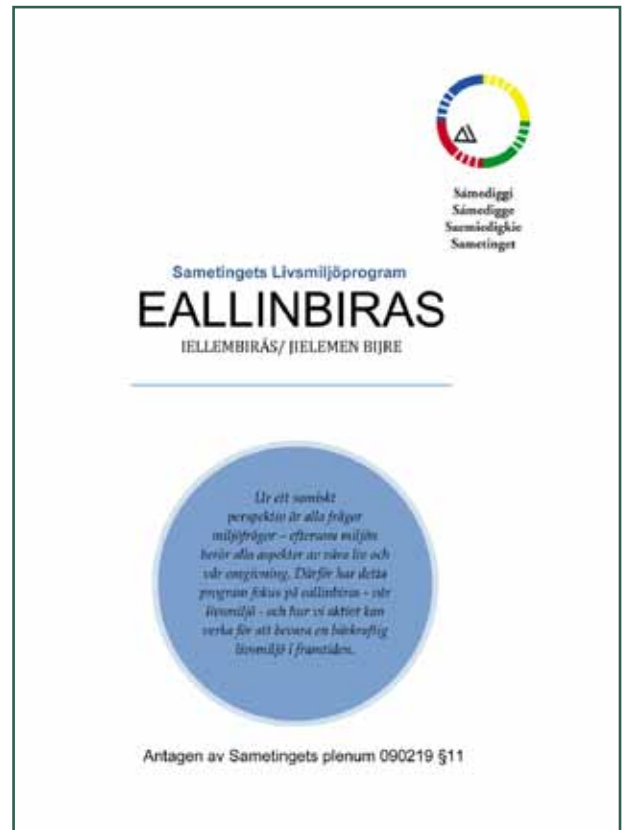
Jag tänker exemplifiera detta utifrån två olika samiska dokument, dels Sametingets delbetänkande *Iesjmierredimjuogos* (SáOU 2008:1) till Sveriges grundlagsanpassning till gällande folkrätt och dels *Sametingets Livsmiljöprogram Eallinbiras* (2008). Bägge dessa dokument är framtagna av Sametinget men visar två helt olika nivåer på önskat självstyre och kan ses som exempel på ett dekoloniserat och ett koloniserat tänkande.

Vi kan inleda med ett citat ur *Iesjmierredimjuogos*:
Sveriges riksdag uttalade 1977 att samerna är en etnisk minoritet i Sverige, som i egenskap av ursprunglig befolkning i sitt eget land intar en särskild ställning. Samerna utgör därmed ett urfolk i landet med rätt till självbestämmande.

Samernas särställning i Sverige har stärkts genom tillskapandet av Sametinget. Det är, dels ett folkvalt organ för samerna i Sverige, dels en myndighet med ansvar för en rad frågor som rör samerna. Sametinget har getts en rad specifika lagstadgade uppgifter som bl.a. innefattar värnandet av den samiska kulturen och det samiska språket. I dessa frågor har samerna därmed givits en partiell kulturell autonomi. Sametingets uppgifter framgår av 2. Kap. 1 § Sametingslagen (1992:1433): Sametinget skall verka för en levande samisk kultur och därvid ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur.

Man kan utifrån denna text konstatera att staten framhåller samernas särställning i det svenska samhället, men att intentionen inte har varit reellt självbestämmande. Man får nog uppskatta att nivån på självstyre ligger på 3 ”rätt att delta”. Det är statens beslut som gäller både vad gäller inriktning och tilldelad budget. Vad gäller frågor rörande språk och kultur har man en högre grad av självbestämmande, men vad gäller frågor rörande mark och vatten har man inget självbestämmande alls. Internationellt sett bör det framhållas att det finns ett antal mycket långtgående fördrag och man bör väl lyfta fram FN:s urfolksdeklaration och ILO 169 ”urfolkskonventionen”. Dessa förespråkar nivå 1 ”rätten till självbestämmande”.

Det är emellertid intressant att å ena sidan studera hur ursprungsfolket själva ser på sin roll och å andra sidan hur staten ser det såväl nationellt som internationellt. Betraktar man förslaget från Sametingets självbestämmandekommitté:

Sametingets livsmiljöprogram är ett miljöpolicydokument som utgick från tankarna kring miljö, men som alltmer kom att handla om den samiska identiteten, traditionell samisk natursyn och samisk traditionell kunskap. Hur har samerna historiskt förhållit sig till sin livsmiljö och hur bör vi idag agera för att den samiska livsmiljön ska finnas kvar även för framtiden?

Överväganden

Sametinget är en myndighet under regeringen eller, som vi föreslår, ett folkvalt organ som i likhet med kommunerna har självstyrelse. Omfattningen av självstyrelsen för Sametinget kan givetvis inte jämföras med kommunernas. Utvecklingen får visa inom vilka områden staten är beredd att överföra beslutskompetens till Sametinget. Sedan 1993 har vissa myndighetsuppgifter överförts från andra myndigheter till Sametinget.

Kostnad för Självstyre

Det går inte att i dag bedöma om och i vilken utsträckning ett självbestämmande för samerna kommer att medföra i merkostnader för Sverige på sikt. Vi bedömer dock att det inte kommer att bli några alltför betydande kostnadshöjningar. I detta fall faller kostnaderna oftast å sådant sätt att de redan finns i samhället. Det måste enbart till en omfördelning. För att få en uppfattning om storleken för kostnaderna för staten kan det nämnas att vi bedömer kostnaderna som inga alls i initialskedet och som ringa i det långa perspektivet. Exakta summor är av förståeliga skäl omöjliga att här ange.

Förslaget kan anses som vara långtgående, men man intar en mycket underdånig position gentemot staten.

Man inleder med en önskan om självstyre, dvs nivå 1-2, och fortsätter med att förringa sin position och slutar på nivå 3 eller till och med 4. Det finns inga krav utan det handlar om en önskan om att staten ska vilja överföra myndighetsuppgifter och man inväntar när staten känner sig mogen. Man har därigenom helt accepterat det statliga systemet och nationalstaten. Sápmi är med andra ord en del av Sverige och man har helt valt att bortse från det traditionella Sápmi, som sträcker sig över nationsgränser. Det handlar om samer som tänker som svenskar. Detta är därmed inte samernas strategi för framtiden utan ett resultat av en långtgående kolonisering.

Det samiska livsmiljöprogrammet *Eallinbiras* däremot är väsentligt mer aktivt. Det är skapat utifrån ett helt annat synsätt och samerna tar ett initiativ utifrån sina egna traditioner:

Vi anser det som ytterst viktigt att vi stannar upp och tar ansvar inom de områden där vi själva kan påverka. Vi är en viktig del av lösningen till denna utmaning. Vårt bidrag är att visa vägen framåt.

Perspektivet utgår från dels att samerna som ursprungsfolk och som sådant är experter på hållbarhet och dels att omvärlden upplever naturen och kulturen i Sápmi som värdefulla.

I detta dokument formulerar vi våra mål och vår vision för en hållbar och livskraftig samisk livsmiljö – framtiden för vårt land och vårt folk. Vi söker svaret på frågorna: Vilken värld vill vi leva i? Vilka livsförutsättningar vill vi ge i arv till våra barn och barnbarn? Hur kan vi skapa en utveckling som passar vår kultur, en utveckling som värnar om naturen och främjar att människan mår bra och kan utvecklas?

Detta är således en vision som inte lyder under utifrån påtvingade regler och begränsningar. Det är en vision som ligger på nivå 1 i fråga om självstyre och omfattar de närmaste tio åren. Frågan är hur staten bedömer livsmiljöprogrammet? I den internationella diskussionen har betydelsen av ursprungsfolkens kunskaper kommit att värderas allt mer. Det är troligt att staten kan anse att programmet är rimligt, delvis eftersom miljöfrågan är väsentligt mindre kontroversiell än exempelvis frågan om rätten till mark och vatten. Min bedömning är att man kanske då hamnar på en självbestämmandenivå på mellan 1 och 2. Fast man ska inte sticka under stol att miljöfrågan också i förlängningen även omfattar markrättighetsfrågor. Man kan konstatera att i stort sett alla utredningar hittills har gjorts utifrån koloniserade hjärnor! Livsmiljöprogrammet har däremot skapats utifrån medvetna tankar rörande dekolonisering! Eftersom det

lanserar ett nytt (gammalt) sätt att tänka har dokumentet bemötts med viss tveksamhet inom det samiska samhället! Men Laponiaprocessen som har drivits under en relativt lång tid har banat vägen och skapat förutsättningar för skapandet av livsmiljöprogrammet. *Eallinbiras* antogs av Sametingets plenum i februari 2009.

Om vi istället väljer att begrunda hur man i dessa två dokument behandlar språket så kan man göra en intressant iakttagelse. Om vi inleder med vad självbestämmandekommittén säger om språket:

lesjmierridimjuogus har konkret inte kunnat peka på språkets roll och funktion i naturresursförvaltningen, utan enbart peka på dess vikt i sammanhanget. Här visar vi Sametingets handlingsplan för det samiska språket, "Start för en offensiv samisk språkpolitik". Det råder ingen brist på samepolitiska mål och förslag vad gäller det samiska språket. Vi kan här nämna det förslagsbatteri som Sametingets handlingsplan "Start för en offensiv samisk språkpolitik" innehåller. Risken med alltför höga mål är att det i allmänhet leder till en passivitet, därför att målen är alltför högt ställda i förhållande till vad som anses genomförbart inom överskådlig framtid. Vi anser att vi måste ta den risken med beaktande i att det samiska språket är i den sats som beskrivs i härvarande rapport. Vi dristar oss till att – även vi – lägga fram konkreta förslag med ett av förslagen siktnade långt fram i tiden.

Personerna förmedlar därmed att man inte ens själva tror på samiskans möjlighet att fungera inom förvaltningen. Man väljer ändå *mot bättre vetande* att "drista" sig att lägga fram några förslag.

Ol-Johán Sikku i föreläsningstagen.

Livsmiljöprogrammet å andra sidan lyfter fram en tilltro på språkets vikt som bärare av kunskap och värderingar:

Vårt språk är ett uttryck för vårt förhållningssätt till naturen och till varandra. Det är ett nödvändigt redskap vid överföringen av kunskaper från generation till generation. Språket bibehåller kontinuitet vid kulturella förändringar. Att bryta språkstrukturen gör det svårare, ibland omöjligt, att föra vidare den så viktiga kunskapen om hur vi bevarar vår miljö. Språket är den främsta förutsättningen för att uttrycka allas vårt ansvar i upprätthållandet av den ekologiska balansen i naturen.

Utifrån detta kan man framhålla att livsmiljöprogrammet signalerar en önskan om ett självstyrande på nivå 1 medan Självbestämmandekommittén kanske snarare ligger på nivå 2–3. Statens egna skrivningar när det gäller samernas självstyre när det gäller språket hamnar på nivå 1. Vi samer är således så koloniserade att vi inte ens själva tror på det vi gör!

Slutsatsen blir att vi har att göra med ett motsatsförhållande mellan samiska och statens intressen. Är dessa båda grupperingar av intressen alltför långt ifrån varandra så kommer de aldrig att mötas. Det är därför viktigt

för samerna att synliggöra sin kultur så att staten förstår samernas perspektiv. Samtidigt är det nödvändigt att staten strävar efter att faktiskt sätta sig in i samernas natursyn och världsbild. Man bör inse att olika kulturer är lika mycket värda och att det aldrig är fel att försöka förstå andra människors kultur!

Referenser:

Gáldu Cála, Tidskrift för urfolks rättigheter Nr.2/2008

Sikku, O. J. 2000. "Det traditionella förhållandet till rovdjuren", s. 204–212 i *Samisk etnobiologi: Människor, djur och växter i norr*. Svanberg, I. & H. Tunón (red.), Nya Doxa, Nora.

Sikku, O. J. & E. Torp, 2004. *Vargen är värst. Traditionell samisk kunskap om rovdjur*. Jamtli förlag, Östersund.

lesjmierredimjuogos (SáOU 2008:1)

Sametingets Livsmiljöprogram Eallinbiras (2008). (nedladdningsbart: <http://www.sametinget.se/7366>)

Urfolksdeklarationen (FN:s deklaration om urfolkens rättigheter (http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf eller <http://sametinget.se/2836>)

ILO nr 169 (International Labour Organization:s konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>)

Gudrun Kuhmunen begrundar
åhörarnas frågor och reflektioner!

Efterföljande diskussion

Peter Westman: Hur långt tror du att det kommer att ta innan Laponia-processen är färdig?

Gudrun: Den 31 december 2009 ska vi rapportera till regeringen och vi kommer då att vara sams. Idag är vi ungefär 85 % färdiga. Vissa delar finns kvar att lösa, men eftersom vi eftersträvar en konsensus kan dessa resultera att hela processen kraschar. Exempelvis har vi inte löst frågan om tillämpningen av renskötsellagen inom skyddade områden. Processen att nå konsensus är nödvändig för att vi ska nå konsensus. Eventuella personbyten på båda sidor kan innebära att man flyttar processen långt tillbaka.

Gloria: Du pratar mycket om att vara samer. Man får ett *vi-* och *dem-*perspektiv. Ni har exempelvis sex partier till Sametinget. Är ni verkligen ett "vi"?

Ol-Johán: En kultur måste få vara levande och förändras. Vi har dock ett gemensamt bakomliggande tankesätt och detta gör att vi är annorlunda. En bred debatt inom det samiska samhället gör det snarare starkare.

Gudrun: Man ska inte heller glömma att det finns samer med koloniserade hjärnor och samer med dekoloniserade hjärnor. En del saker och handlingar är mer samiska och annat är mindre samiskt. Rennäringen lyfts fram som det som har högst status inom den samiska kulturen, vilket beror på att såväl den svenska som den norska lagen markerar denna som den viktigaste delen. Även språket lyfts fram av staten. Detta skapar frågan om vem som är mest samiskt? Detta är kolonialismens spår och vi har svårt att själva se dem. Man är en del av

ett koloniserat system. Man ska inte rangordna olika sidor av kulturen utan snarare respektera dem. Den klassiska prioriteringsordningen har varit rennäring, samisk binäring och sedan språk!

David Kronlid: Jag arbetar med utbildning om hållbar utveckling och miljöetisk forskning. Det handlar om transsektionella lärandeprocesser och alla som deltar förändras under processen! En förutsättning är att skapa tillit och respekt. Jag förutsätter att man måste göra formella val för att nå målen?

Gudrun: Mycket under processen har skett på en mycket omedveten nivå. Vi försöker beskriva något som vi inte har ord för! Man skulle kunna formulera förvaltningsplanen utifrån det klassiska sättet att skriva förvaltningsplaner, men resultatet skulle bli ganska "traditionellt" koloniserat! I och med *Eallibiras* har man skapat något helt nytt.

Vi försöker formulera vad som har hänt under processen med Laponia för att lyfta fram det speciella i arbetsgången. Exempelvis hur vi gör för att fatta beslut. Det är något vi kan beskriva. Detsamma hur vi har gått tillväga för att föra in samiska kunskap i processen. Vi har dock sparat allt material för att man i efterhand ska kunna värdera och analysera hur processen har gått till.

Ol-Johán: Det är helt klart att Sametinget i sig fortfarande är oerhört koloniserat. Men det utgör fortfarande samernas viktigaste beslutande organ. Jag menar att livsmiljöprogrammet är början på en förändring och ett gott exempel på hur man kan sträva mot en mer samisk förvaltningsform.

To "redream" the world – local knowledge, local culture and biodiversity

COLIN CAMPBELL, TRADITIONELL BOTARE, BOTSWANA & SYDAFRIKA

This is a time when the great power of the human mind is displaying itself in the most spectacular and awe-inspiring ways. The dazzling glitter of technology entrances, enraptures and brings comfort and relief from the hardships of living in a world of unpredictable temperament. Truly it would seem that the mind conquers and nature retreats in the face of its power and majesty.

But what is really happening? What are we really doing and why do we do the things we do? What drives us to conquer and control, to harness and capture, to annihilate and destroy and most importantly of all, where is this path leading us? These are questions that growing numbers of people are asking as the realization dawns that modern science and its resultant technology has a price, the cost of which is only now beginning to emerge into full view.

As Fritjof Capra points out in his book *The Tao of Physics*, "modern physics has fundamentally changed the conditions of life on this planet both in beneficial and detrimental ways". These changes have dramatically accelerated over the last quarter of a century. The speed of this change seems so rapid and relentless as though it were driven by some deep and uncontrollable compulsion or perhaps it is fear which is so often identified in modern psychology as the root of compulsion. It seems that as an industrialized culture we seek to conquer fear by vanquishing what appears to be its external causes. We fear the unpredictability of nature, conquering nature therefore makes us feel less vulnerable and fragile, at least temporarily.

I often hear it said that the great failing of modern medicine is the tendency of its practitioners to treat symptoms rather than search out and try to understand the deeper causes of illness. Where a symptom emerges it is suppressed or cut out; no symptom - no illness! This is the way we have come to relate to our bodies and more generally it is the way we have come to relate to our environment. If some aspect of the environment causes discomfort, irritation or fear it must be eliminated. If survival is our primary instinct then the powers of the natural universe have come to represent a threat

The author, Colin Campbell, at the fire in Botswana. Colin is a traditional healer from Botswana and South Africa. He believes that the search for healing in today's world must include revisiting beliefs and methodologies practiced in pre-industrial cultures. Photo: Marie Byström.

to our survival. One of the primary compulsive drives of technology has been to systematically eliminate as many of what seem to be the external threats as possible.

At first sight this course of action makes sense and the success of this line of logic is all around us, prolonged life expectancy, reduced infant mortality rates, the eradication of many dreaded diseases, more comfortable and convenient living and many more benefits of modern civilized life. For many however, underlying this glorious feeling of success is the nagging pang that something is terribly wrong. A feeling that all this triumph is a mere facade which, as it crumbles reveals a decaying, putrefying core. A feeling whose cost is the loss of something within the very deepest most essential part of our being, perhaps even the very essence of life itself. Have we torn out our very heart in reaction to the fear that it is diseased and must therefore be disposed of? If fear of our own most basic nature is the disease in our heart then the hope is that by ripping the heart out we will be rid of the disease. Yet clearly for all this radical treatment fear merely mutates into an ever more insidious and covert form. Our pathological reactions to this fear has reached the point where we face not only the annihilation of the human species but also that of the entire planet

Global overview of sacred sites, their status, conservation and protection

In researching this material, the authors discovered the huge, rich and complex world of sacred sites and the mounting world-wide concern for their protection and conservation, a main strand of which is the pressure on and threats to the sacred lands of indigenous and traditional peoples. It is clear that globalisation and expanding western commodification of the traditional landscape has placed many sacred sites under a terminal threat. However, it now appears that at all levels, from international agencies down to the local community, there is a realization that continued loss of sacred places is no longer acceptable and urgent action at all these levels is needed to facilitate their protection.

This urgency is not only evident in the context of indigenous peoples in developing countries, but is also present in technologically-advanced countries, where there is an increasing impetus to acknowledge the significance of ancient sacred places, previous cultures and traditions, and the role and function of pilgrimage and spiritual practice. Centers of contemporary religious and spiritual observance, such as temples and churches, are becoming foci of a growing movement of cultural heritage, protection and conservation.

Throughout history, sacred sites exist in all cultures and all parts of the world. They have always been founded upon a core set of natural features, such as mountains, caves, rock outcrops, springs etc. In all cultures, sacred places are seen as crossing-over points, sitting between the mundane and the spirit world: entry points into another consciousness. Not simply seen as just another place in the landscape, sacred sites carry a whole set of rules and regulations regarding people's behavior, and imply a set of beliefs connected with the non-material world, often in relation to the spirits of the ancestors and a belief in more remote gods or spirits. Although sacred sites are commonly centred on natural landscape features, they are often embellished with man-made artifacts and culturally distinct or specific symbols and so represent a fusion between the natural world and human modification.

Introduction to a report compiled by Anthony Thorley and Celia M. Gunn: A Global overview of sacred sites, their status, conservation and protection.....
commissioned by the Gaia Foundation London July 2000

It is time we realize that simply eliminating what we believe to be the causes of our fear in the external environment is a dangerous and destructive pathology which is in desperate need of deep analysis and treatment. Most indigenous cultures tell us that all things are part of a single whole. Even modern physics with the advent of quantum field theory is offering validation to this understanding of the universe. From this point of view it follows that all that we perceive and experience not only within the bounds of what we define as self but also all that exists beyond this boundary, which is considered as separate and other, is in fact no less part of self. In attacking what we perceive to be other which has come to bear the projection of our inner fear and suffering we are in fact attacking ourselves. This is the logic that says if the pain in your leg causes you fear and suffering, cut it off.

We need to rethink our whole approach to solving the problems of the so-called human condition. Modern technology may indeed be a powerful tool; however it is very obviously not the whole answer but rather a small part of a much broader process. To discover a path that may lead to true healing it will be necessary to broaden our search beyond the bounds of the mo-

In order to make this necessary shift we need to return to those cultures that still have a conscious relationship with the god of nature. Photo: Marie Byström.

dern scientific paradigm. I believe that the search must include the revisiting and investigating of the beliefs, and methodologies practiced in pre-industrial cultures. This is not merely a need for anthropological research and documentation but rather an open hearted willingness to enter in and explore experientially from the perspective of what may be fundamentally different paradigms. I believe that this approach will open new vistas of possibility and may in time reveal a way towards true planetary healing.

Modern physics has fundamentally changed the conditions of life on this planet. But where is this path leading us? Photo: Marie Byström.

The modern industrial age represents a minutely small part of our long history as human beings. During this time we have learned a great deal about this thing called existence and it is only very recently that we have limited ourselves to the drastically secular worldview that we now hold as a culture. When we reinvestigate the cosmologies and cognitive systems of our pre-industrial ancestors it quickly becomes clear just how much we have lost in the process of becoming “civilized.” The limiting of our sense of self to encompass only that about ourselves and our experience that is physical has clearly cut us off from the vast majority of our potential on many levels of experience. The five senses are equipped to perceive a very small fraction of the full spectrum of experience that is available to us, yet our fundamental consensus belief is that the only reality is that which we experience through these senses.

Eugene Ionesco wrote: “There is no such thing as unreality there are only various forms of reality”. The modern scientific way of thinking tends to believe that only its concept of reality is valid. Surely in all our so-called advanced thinking the subjectivity of this attitude ought to be obvious. We have limited ourselves to the perspective of a worldview which itself is in crisis

as the realizations of its distorted and limited view of things reveal themselves in laboratories hosting experiments in modern theoretical physics.

Perhaps it is about rediscovering that part of ourselves which gives the feeling of connectedness to all things, the feeling of belonging and meaningfulness as part of a much greater whole. Perhaps if these truths could be reclaimed they may carry the solutions to the destruction and the threat of annihilation that we face as the twenty first century dawns. In many pre-industrial cultures these feelings and understandings appear to have formed a core that acted not only as a central guiding principle but also as glue that held them together in harmonious relationship with the rest of nature. We might call these principles and their attendant attitudes and feelings inner truth. It may be that if we are able to re-identify and connect with inner truth as both individuals and as a humanity, we may find a primary key to the conundrum of both personal and perhaps global restoration and healing.

Over the millennia of our evolution as humans we have developed our understanding of the laws of energy and sophisticated methodologies for its management and accrual. Much of this knowledge was passed down

through lineages of practitioners who received specialized training and instruction, usually in secrecy. With the birth of the industrial age and the loss of cultural diversity much of this knowledge has disappeared. As the cultural matrixes and their attendant cognitive systems crumbled and vanished into the dimness of antiquity, so too the lodges with their lineages of practitioners have vanished. Today for most of mainstream industrialized culture the worlds of the shaman, seer and sorcerer of old are relegated at best to the realm of myth and fanciful tales.

In our modern world of the five physical senses, people are not only becoming increasingly frustrated and miserable but also chronically sick both physically and psychologically as they are swept on seemingly uncontrollable waves of unalterable destiny or fate. This is a destiny described by the ruling power of the machine. The god of the modern industrial age is a machine and true to the way of gods he creates his people in his own image, machines. His creations are capriciously evaluated in terms of their productivity. The more you produce the greater will be the favor of the machine god towards you. When you can no longer produce, the machine god will dispose of you ruthlessly - after all the only value of a machine is the measure of what it produces. When we are children we must be sent to a place that will teach us to be productive. When we are too old to produce any more we are thrown away, relegated to old age homes where we are left to die alone and broken.

Is this what we really want?! Do we have any choice about the world we experience and the life we end up living? If we rely on what the god of the machine has to offer us then the answer to the first question may be yes and the answer to the second question is definitely no! The power and ferocity of the modern industrial age is a force which rends us thrown about like a leaf on a raging torrent, we go where the flow goes and our fate is decided by the terrain that it traverses. All of our personal power and choice is harnessed in the interests of producing for the machine god. We are so mesmerized and entranced within the paradigm of the machine that we can no longer even connect with what we really want. Our principal purpose in life ends up being to produce as much in material terms as possible and this equally becomes the basis for our self-evaluation.

The elders from the few remaining pre-industrial cultures in the world generally seem to say the same thing. There was a time when things were different. There was a time when our master was the god of nature who was not only all around us but deep within us

too. The god of nature was within us as our most basic nature. This was a god who valued us for who we are rather than what we are capable of producing. If we go into nature this is clearly evident as the basic law of all creation. After all, is a sparrow evaluated in terms of how many nests it produces? Does an oak tree evaluate itself in terms of how many acorns it produced this season? This is clearly absurd, yet in the industrial world of the human this is the law that describes almost every aspect of our experience. It is the law by which we have learned to judge ourselves and almost everything we do. There is no room for who I might be in the craziness of what must be produced. In order to have any value not only to my world but to myself as well I must base my entire existence and all my activity on production. That is what a good machine must do.

No, it was not always like this. There was a time when the world we experienced consisted of much more than just what is perceivable by the five senses or extensions thereof. There was a time when we knew ourselves a great deal better. There was a time when we were able to live in the fullness of *who* we really are, a time when we felt a true sense of belonging and place in this thing called life, a time when our master was our own deepest nature and purpose for living.

It is not that our basic nature has gone or that nature out there has gone, though the industrial god is doing its best to destroy it. It has retreated though, deep within ourselves and for the most part has fallen silent in the clatter of our machine workings. Yet because nature is the most fundamental part of who we are it cannot ultimately be destroyed without terminating the whole of who we are. Its voice may no longer be heard in the conscious perception of ourselves. Rather its discontent and deep unhappiness communicates through physical, mental and psycho-spiritual illness. This is the true epidemic of the modern world. The god of nature, of the deepest part of ourselves is desperately trying to save us from the inevitable destruction wrought by the machine god to whom we have blindly sworn allegiance. In its present form industrialism is a terminal illness. I believe that the cure lies in a fundamental shift in our allegiance from this crazy god of the machine back to the god of nature. I further believe that in order to make this shift we need to return to those cultures that still have a conscious relationship with the god of nature. We need to ask their elders if they will help us find a way out of this disastrous situation that we find ourselves in. We need to re-dream our future from its deepest core if we are to survive the mounting veracity of this age of the machine.

When we reinvestigate the cosmologies and cognitive systems of our pre-industrial ancestors it quickly becomes clear just how much we have lost in the process of becoming "civilized." Traditional African yard, where everything is an intricate part of a greater whole. Photo: Marie Byström.

The question of how we organize ourselves as a human species in relation to other species and the environment is becoming an increasingly critical one as the human population escalates to unprecedented numbers at the dawn of the 21st century. It could be said that over time cultures have tended to organize their manner of relating both to each other and to the broader environment in terms of a script or story that represents the core philosophical orientation to the rest of the universe in which they find themselves. The story that forms the heart of modern industrial culture is one that tells of the glorious conquest over the uncertainty and seeming perils of the natural universe. Seemingly the human reigns supreme over the forces that in the past rendered our lives vulnerable and uncertain.

Yet for all this seeming success, the terrible delusions that have been set in place in the psyche of the modern

human by this story of the machine god is becoming alarmingly evident as we realize that this is an orientation that is set to destroy all of what we set out to protect in the first place. We are faced with the perils and tenuousness of our existence not only as a species but as a globe in ways that far exceed the vulnerabilities we sought to overcome at the outset.

I believe that if we are to survive this dreadful global crisis we face at the dawn of this millennium, then it is critical that we reexamine the fundamental script that forms the basis of our understanding of ourselves and our relationship to the rest of creation. We are faced with the discovery of a new story or primary script that describes a fundamentally new cosmology. A cosmology that has within it core philosophies that have the capacity to radically re align the manner in which we re-dream our future and that of the world we inhabit.

Earth Jurisprudence

ANDERS TIVELL, INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND, SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET, UPPSALA

Under senare år har det vuxit fram kritik mot det nuvarande juridiska systemet. Alltfler jurister, filosofer och miljöaktivister menar att det nuvarande systemet är alltför begränsat. Man menar att miljölagstiftningen är alltmer inaktuell och att en allt snabbare förstörelse av natur har sin grund i det antropocentriska synsätt som genomsyrar och begränsar juridiken. De menar att naturen har ett egenvärde och bör lyftas till att vara subjekt i juridisk mening och de kallar detta nya synsätt för earth jurisprudence. *Jurisprudence* (≈ rättsvetenskap) handlar hur vi utformar våra lagsystem och regelverk, vilka baseras på vår världsbild, hur vi ser på världen. Idag utgår vi praktiskt taget enbart från människans intressen och naturen betraktas endast utifrån den roll den fyller för människan. Inom *earth jurisprudence* handlar det om att ta steget från det begränsade människocentrerade synsättet och ersätta det med en helhetsbild där människan endast är en liten del och där man inte bara ser till människors nyttobehov, utan hela jordens och dess innevänares behov och hälsa. *Earth jurisprudence* utgör en motbild till det gängse antropocentriska (människocentrerade) rättstänkandet.

Earth Jurisprudence (EJ), a term sown by cultural historian Thomas Berry, is a philosophy of governance and law that recognizes the Universe, not human will, as the primary giver of law. EJ looks to the Earth as the living source from which laws are discovered and human governance derived. Earth Jurisprudence promotes the development of a mutually enhancing relationship between humanity and Nature and calls on humans to fulfill their responsibilities as members of the Earth Community. (Summary evolution of Earth Jurisprudence Gaia Foundation 2009)

Cormac Cullinan, en advokat från Sydafrika, definierar *earth jurisprudence* som:

The philosophy of laws and regulations that gives formal recognition to the reciprocal relationship between humans and the rest of nature (Filgueira & Mason 2009)

En rapport från UKELA (United Kingdom Environmental Law association) och Gaia Foundation sammanfattar:

Earth jurisprudence is a means of giving legal recognition to nature's inherent worth by recognising what is

there. Most modern environmental laws starts from the opposite view – that nature is here to be exploited for human ends, but may have to be protected when the destruction of nature threatens human survival or some other human interest. Earth Jurisprudence starts from the proposition that nature is inviolable and goes on to consider the circumstances in which it is necessary and permissible for human beings to depart from that principle. In that sense it is a radical departure from norms of modern legal thought. (Filgueira & Mason 2009:4)

Våra lagar avgör om naturen skyddas eller föröds

Juridiken med de lagar samhället stiftar är en spegling av vår världsbild och därmed också vårt förhållande till naturen. Regelverket fastställer vad vi får göra med naturen och hur vi ska förhålla oss till den. Lagarna utgör således en nyckelfaktor till om naturen faktiskt skyddas eller inte. Därför är vårt juridiska system av avgörande betydelse.

Bakgrund - dagens situation och jurisprudence

Nuvarande lagar bör betraktas som otillräckliga för att faktiskt skydda naturen. Exempelen på detta är överväldigande. I vissa fall stöder regelverket till och med exploatering och överutnyttjande av naturen snarare än tryggar en gemensam framtid. Professor Lynda Warren uttrycker detta på följande sätt;

...our present environmental law framework, based as it is on traditional legal concepts of property rights and responsibilities coupled with more recent development in human rights, is not well equipped for addressing the relationship between humans and the environment. We have not moved far away from thinking of the environment as just more sectoral interest, despite all rhetoric about sustainable development. The current fashion of referring to "ecological services" is a useful way of drawing attention to the value of the environment for society but only goes to reinforce the division between the environment on the one hand and people on the other. This anthropocentric approach would not matter if the results were environmentally favourable, but they are clearly not. Degradation has continued apace; species have become extinct and others have joined the ranks of the threatened and endangered; and now we are faced with a truly global environmental challenge in the form of climate change. It is true that we have

positive developments- many water bodies are much cleaner than they were, for example, but these gains are insignificant in comparison with the losses suffered over the same period. (Filgueira & Mason 2009:1)

Bakgrund – möjlig orsak och behov av synvända

Nuvarande lagsystem vilar till stor del fortfarande på de teorier och världsbilder som utformades av Descartes och Newton m.fl. redan på 1600-talet. De såg universum som ett urverk eller en maskin, om än komplicerad, där man kan förstå helheten genom att dissekera och analysera delarna. På samma sätt såg de jorden, naturen och även människan som komplicerade maskiner. Detta synsätt får naturligtvis konsekvenser för hur vi behandlar naturen och allt som finns där och också på de lagar vi ställer upp som ska reglera hur vi förhåller oss till naturen och hur vi sköter och bevarar den. Denna mekanistiska världsbild ifrågasätts alltmer också av den moderna vetenskapen som pekar på att allt hänger ihop och är beroende av varannan på sätt som är överblickbara.

Detta ger Cormac Cullinan uttryck för i en artikel i tidningen *Resurgence* år 2002:

Let's face it - our species has a major governance crisis. It is clear that far-reaching changes in how we regulate human behaviour are essential for the sake of the Earth and all its inhabitants. If we fail to do so we will continue to rapidly degrade our only habitat and that can only have one end.

A good starting point would be to recognise that even if our scientific thinking has advanced substantially since the scientific revolution, our governance systems are still based on the philosophies of Descartes (1596-1650), Bacon (1561-1626) and Newton (1643-1727). They saw the universe as a complex machine that we could understand by dissecting it and analysing the component parts. Allied to this was the arrogant, and still prevalent, conviction that humans are the rightful owners and masters of this universe of objects, with a divine right to use it for the exclusive benefit of our species. This worldview created a barrier between humans and "Nature". It also led us to into the dangerous delusion that we can disengage ourselves from the fate of the planet and live happily in a human world in which technology can provide all we desire instead of the Earth providing all we need.

We now know these ideas to be false. The truth, as both ancient philosophies and our latest scientific theories tell us, is that the universe is one vast, whirling celebratory dance of energy. It is a system in which the whole determines how the different component function, not a machine built of solid, discrete parts that can be taken apart and analysed to work out how the whole functions. Whether we like it or not, we humans are but one manifestation of a greater whole, and we must thrive or suffer as part of that whole. In other words, human

fulfilment is unattainable outside of a web of healthy relationships with the wider community of life on Earth.

Kort historik om Earth Jurisprudence

I början på 1970-talet skrev Professor Christopher Stone ett inlägg till en pågående rättsprocess i USA:s högsta domstol. Professor Stone föreslog att naturen skulle få rätt att få sin talan förd av ett juridiskt ombud i domstolsprocessen på samma sätt som en minderårig eller ett företag får ett juridiskt ombud. Till mångas förvåning såg domstolen värden i Stones argumenterande (Stone, 1996).

Denna tanke utvecklas ytterligare av Thomas Berry boken *The Great Work: Our way into the future* (1999). Berry efterlyste en ny *jurisprudence*, en ny filosofi för juridiken, som skulle bygga på och stimulera ett ömsesidigt beroende och förhållande mellan människan och jorden: *To achieve a viable human-earth situation a new jurisprudence must envisage its primary task as that of articulating the conditions for the integral functioning of the Earth process, with special reference to a mutually-enhancing human Earth relation. Within this context the various components of the Earth – the land, the water, the air and the complex of life systems – would each be a commons. Together they would constitute the integral expression of the Great Commons of the planet Earth to be shared in proportion to need among all members of the Earth community*

År 2003 söker Cormac Cullinan vägar att integrera *earth jurisprudence* i det existerande legala systemet (Cullinan, 2003). Han menar att universums naturlagar måste vara överordnade de lagar vi instiftar i våra samhällen, och att:

... Humans laws, to have any real validity, should be designed to correspond with universal laws so as to produce a mutually enhancing relationship.

The United Kingdom Environmental Law Association, the Gaia Foundation och the Environmental Law Foundation initierade numera en årlig konferens i Storbritannien om *earth jurisprudence* (se vidare på www.ukela.org). Dessutom håller Schumacher College, Dartington, UK, i år för andra gången en kurs i *earth jurisprudence*. I år under titeln "Earth Jurisprudence and Community Resilience: Learning from Africa" (www.schumachercollege.org.uk/courses/earth-jurisprudence-and-community-resilience-learning-from-africa)

År 2007 etablerades ett Centre for Earth Jurisprudence i Florida, vilket är ett samarbete mellan Barry och St Thomas universities i Miami och Orlando (<http://www.earthjuris.org/about.htm>). Under 2008 satte the Gaia Foundation upp en online Earth Jurisprudence Resource Centre (<http://www.earthjurisprudence.org>).

Konkret lagändring i Ecuador

Principer för en Earth Jurisprudence

Thomas Berry har varit banbrytande i utvecklingen av idén om en ny grundsyn för juridiken och ett nytt rättstänkande (*jurisprudence*) och han formulerar i boken *The Great Work* (1996) detta till en serie principer. Dessa principer har sedan legat till grund för andras fortsatta arbete att söka kodifiering i lagtexter:

The primary supposition is that the interdependence of every mode of being on every other mode of being requires humans to recognise that every living being has rights that are derived from existence itself. Otherwise the ordered structure and functioning of the entire planet are endangered.

This interdependence is immediately evident. We cannot have healthy humans on a sick planet. We cannot have a viable human economy by devastating the Earth economy. If the grass does not grow, we die. If the climate is altered, we are in deep trouble. We cannot survive if the conditions of life itself are not protected. What humans do affects every other being. If we cut the rainforest, then the land turns into desert and the entire planetary process is disturbed.

The well-being of each member of the Earth community is dependent on the well-being of the Earth itself. Within this context, then, I would make the following set of proposals expressed in terms of rights, which should be recognised in national constitutions and in courts of law.

- 1. The natural world on the planet Earth has rights, which come with existence. These rights come from the same source from which humans receive their rights, from the universe that brought them into being.*
- 2. Every component of the Earth community has three rights: the right to be, the right to habitat, and the right to fulfil its role in the ever-renewing processes of the Earth community.*
- 3. All rights are specific and limited. Rivers have river rights. Birds have bird rights. Insects have insect rights. Humans have human rights. Difference in rights is qualitative, not quantitative. The rights of an insect would be of no value to a tree or a fish.*
- 4. Human rights do not cancel out the rights of other modes of being to exist in their natural state. Human property rights are not absolute. Property rights are simply a special relationship between a particular human 'owner' and a particular piece of 'property' so that both might fulfil their rules in the great community of existence.*
- 5. Since species exist only in the form of individuals, rights refer to individuals and to those natural groupings of individuals into flocks, herds, packs, not simply in a general way to species.*
- 6. These rights are based on the intrinsic relations that the various components of Earth have to each other. The planet Earth is a single community whose members are bound together with interdependent relationships. No living being nourishes itself. Each component of the Earth community is dependent on every other member of the community for the nourishment and assistance it needs for its own survival. This mutual nourishment, which includes predator-prey relationships, is integral with the role that each component of the Earth has within the comprehensive community of existence.*

It is our responsibility to make these six principles the foundation of the new legal system all over the world. The time has come when human laws and Earth laws must be brought together.

De första konkreta lagändringarna skedde i Ecuador där parlamentet i september 2008 röstade igenom ett nytt förslag till grundlag. Förslaget bygger på en vidgad förståelse av människans roll i förhållande till andra arter, där naturen går från att vara objekt till att själv ha rättigheter och därmed också bli ett subjekt. Man förefaller ha tagit till vara professor Stones tanke:

Nature or Pachamama, where life is reproduced and exists, has the right to exist, persist, maintain and regenerate its vital cycles, structure, functions and its processes in evolution. Every person, people, community or nationality, will be able to demand the recognitions of rights for nature before the public bodies. (Article 1 of the new "Rights for Nature" chapter of the Ecuador constitution)

Också i Kenya och Etiopien pågår diskussioner om möjligheter att utveckla nya grundlagar utifrån dessa principer. Processen har således kommit i rullning.

Litteratur

Berry, T., 1999. *The Great Work: Our Way into the Future*. Bell Tower.

Cullinan, C. 2003. *Wild law: a manifesto for earth justice*. Green Books.

Filgueira, B. & I. Mason, 2009. *Wild law; is there any evidence of earth jurisprudence in existing law and practices?* UKELA and Gaia 2009. (www.gaiafoundation.org/documents/wild-law-report.pdf)

Stone, C.D., 1996. *Should trees have standing? —Toward Legal Rights for Natural Objects*, 45 S. Cal. L. Rev. 450. (www.ensp.umd.edu/CourseMat.330/Should%20Trees%20Having%20Standing.pdf)

Stone, C.D. 1996. *Should Trees Have Standing? And Other Essays on Law, Morals and the Environment*. Oceana Publications, 25th Anniversary Edition.

Hållbart lantbruk i praktiken – en kombination av traditionell kunskap och modern forskning

KRISTINA BELFRAGE, CENTRUM FÖR UTHÅLLIGT LANTBRUK, SVERIGES LANTBRUKSUNIVERSITET, UPPSALA

Jag är involverad i att försöka skapa en forskningsgård över hur lantbruket kommer att se ut om tjugo år. I det arbetet har jag hjälp av tio lantbrukare för att vi gemensamt ska försöka utveckla en idé om hur lantbruket kommer att fungera. Min tanke är att man då också måste följa upp och dra lärdom av den lokala historien. Men först ska jag ge en liten bakgrund till mig själv och forskningsgården. Jag köpte Ekeby försöksgård 2002 med avsikten att den skulle drivas som ett småskaligt lantbruk. Jag var den första som kom utifrån och köpte en gård i det området på mycket lång tid. Det hade inte heller skett några egentliga generationsväxlingar på gårdarna runt omkring. Jag bedömde att det som ung kvinna och utifrånkommande var viktigt att få komma in i den gemenskap som fanns mellan de andra lantbrukarna. Det fanns många oskrivna regler, som man var tvungen att lära sig. Bland det allra första som de frågade mig var om hur jag hade tänkt sköta skogen. De blev lugnade när de förstod att min avsikt var att inte kalhugga. De menade nämligen att man kunde kalhugga några hundra kvadratmeter, men absolut inte mer.

Jordbruket i området var till stor del fråga om självhushåll. Man brukade området på ett ganska traditionellt sätt och öppna diken och andra landskapselement fyllde en viktig funktion för att berika den biologiska mångfalden. Man visade stor omsorg om jorden och omgivningarna och bland annat satte man upp hol-

kar för att få fåglar i skogen. Det var en rik miljö med exempelvis många hackspettsarter. Man var noga med att spara salix i diken för att de skulle vara föda åt humlorna. Man hjälptes åt och följde samtidigt upp att alla skötte sig. Min närmsta granne var byäldste och spelade därmed en viktig roll. Jag lärde mig mycket av honom.

Eftersom de flesta lantbrukarna var äldre och jämn-gamla så skedde inom loppet på några år en kraftig generationsväxling i området. Lantbrukarna avled eller hamnade på olika hem. Nu tog yngre släktingar över och gårdar började säljas. Samtidigt brast den gemensamma värdegrunden. Man *effektiviserade* och skaffade sig större maskiner. Skogarna kalhöggs och diken täckdikades. Idag är det bara min gård som inte har några kalhuggningar. Hackspettarna har minskat drastiskt och några arter har försvunnit. På bara två år hade man lyckats bli kvitt i stort sett alla naturliga predatorer på vedätande insekter. Denna generationsstyrda omläggning tillsammans med EU-stöden förändrade de flesta gårdar till monokulturer och samtidigt minskade den biologiska mångfalden högst väsentligt.

Analys av världsläget

Nu försöker vi finna nya metoder och skapa förutsättning för någon annan slags värdegrund för arbetet än den rent ekonomiska!

Den stora frågan är då vad kommer att hända under de närmaste tjugo åren och vad har vi för olika vägar att gå? Många förespråkar att man kommer att finna lösningen i ny teknik. De tankar vi har är att försöka skapa en forskningsgård som tar till vara på traditionell kunskap och kombinerar det med vetenskapliga rön. Vad har vi då för parametrar att gå efter?

- Enligt FN måste vi öka livsmedelsproduktionen med 100 %
- Vi kommer att få ett alltmer oförutsägbart klimat
- Det kommer att komma miljontals klimatflyktingar från de områden som blir obeboeliga

Vi måste således öka livsmedelsproduktionen väsentligt, men vi menar att det inte kommer att gå att förlita sig på nya sorter och konstgödning. Att klimatet kom-

Kristina Belfrage tillsammans med några av sina medarbetare i sökandet efter ett framida långsiktigt lantbruk. Foto: Mats Olsson.

Ett jordbruk som tillåter ett omväxlande mosaiklandskap. gynnar den biologiska mångfalden. Foto: Mats Olsson

mer att bli oförutsägbart håller vi med om fullt ut. Vi tror också att det kommer att komma miljontals klimatflyktingar. Många menar dock att dessa ska fångas upp i läger i Nordafrika. Det tycker vi är synnerligen inhumant! FN:s klimatpanel konstaterar också att vi vid 2050 bara kommer att få släppa ut 1 ton koldioxid per capita. Det är kanske den viktigaste parametern. Samtidigt skapas den viktigaste skiljelinjen mellan oss och teknikförespråkarna och det handlar då om fördelningen. Ska vi solidariskt konstatera att hela världens befolkning får släppa ut 1 ton per person eller ska vi i Västvärlden släppa ut mer och u-länderna mindre? Vi anser att alla har en lika rätt att släppa ut 1 ton koldioxid. Varför skulle vi ha större rätt att släppa ut än folk i andra länder?

De flesta av tekniska landvinningarna är inte möjliga att genomföra om man enbart tillåter utsläpp om maximalt 1 ton koldioxid. Vad räcker ett ton till?

Jag har faktiskt under ett år levt på ett ton och det måste jag säga det begränsar det normala livet högst väsentligt. I lantbruket kunde vi inte använda några bekämpningsmedel eller någon konstgödning. Hela utsläppskvoten fylls snabbt när man skaffar foder, stängsel och liknande. Vi anser därför att det inte finns möjlighet att lyckas lösa problemen med högteknologi. Den är ofta för energi- och materialintensiv och kommer inte att klara utsläppsmålen! Det är viktigt att komma ihåg att dagens livsmedelsproduktion inte är uthållig och att det kommer bli än mer problematiskt. Det är därför viktigt att vi finner andra vägar att lösa detta!

Vi är inte teknikfientliga, men vi är inte heller tekniknaiva!

Åker till foder istället för mat!

Idag används över hälften av Sveriges åkerareal till fo-

Hästdragna jordbruksredskap är miljövänliga och energimässigt korrekta. Om man ska kunna klara av att inte släppa ut mer än ett ton koldioxid per år är det kanske troligt att detta är ett viktigt bidrag. Foto: Mats Olsson.

derproduktion. En relativt enkel metod för att öka livsmedelsproduktionen, som vi provar på gården, är att odla livsmedel och foder på samma åker. Exempel på detta är vi sår in en fodergröda i säden och skörda fodret senare på hösten när säden tröskats. Genom detta klarar vi av att fördubbla livsmedelsproduktionen!

Det kräver dock att vi håller djur av raser som till stor del klarar att föda sig själva. Till exempel kor som kan producera mjölk på natur- och skogsbeten, grisar som till stor del kan livnära sig genom att böka i jorden och hitta sin egen föda och höns som går fritt och äter gräs, sniglar och insekter. För att kunna driva gården med låg användning av fossila bränslen (motsvarande ett ton per person och år) använder vi oss av följande metoder:

- Husdjurens ekosystemtjänster tas tillvara. Det betyder till exempel att hönsen får ogräsrensa, äta fallfrukt, bereda såbäddar genom sitt sparkande och parasitsanera beten genom att sprätta isär djurens spillning och äta upp maskar och maskägg. Grisarna kan förbereda plöjningen och minska dragkraftbehovet genom att böka igenom åkern när sista skörden tagits om hand.
- Arbetshästar kan ersätta en stor del av dragkraftbe-

hovet. Här arbetar vi i ett projekt för att utveckla nya, moderna hästredskap. För de arbeten som ändå kräver traktor tittar vi på alternativa bränslen så som raps, biogas och gengas.

- Konstgödseln ersätts med:
 - rätt växtföljd
 - kvävefixerande baljväxter
 - aska
 - stallgödsel
 - återföring av slaktavfall till jorden efter kompostering och bränning
 - stenmjöl
 - vallodling på översvämningsängar som får sin näringstillförsel genom det översvämmade vattnet och därför inte behöver gödslas
- Bekämpningsmedel ersätts med:
 - rätt växtföljd som motverkar växtföljdssjukdomar och håller ogräsen i schack
 - samodling med växter som avskräcker skadeinsekter och som täcker marken effektivt så att ogräsen konkurreras ut
 - användning av odlingsväv
 - aska som avskräcker skadeinsekter och gödslar jorden

- gynnande av mycorrhiza (en nyttig svamp som samarbetar med växterna och bland annat skyddar dem mot svampsjukdomar)
- höns som äter sniglar
- dammar som lockar groddjur och rovinsekter
- fågelholkar som lockar småfåglar som äter insekter
- småbiotoper som kan härbärgera rovinsekter så att de snabbt kan "rycka ut" när skadedjuren ökar sig för mycket

En hel del fossil energi måste också ersättas med handkraft, till exempel rensning. Det är ett problem eftersom vi i dagsläget är för få som arbetar på gården. Vi behöver också lösa hur vi torkar säd och hö på ett fossilfritt sätt. Vi funderar på att bygga ett vindkraftverk när vi hittat finansiering. För närvarande har vi finansiering för tre år från Ek hagastiftelsen.

Resultaten från våra försök kommer fortlöpande att redovisas på vår webbplats www.cul.slu.se/Ekeby

Lokal och traditionell kunskap och hållbara samhällen: behovet av en helhetssyn

MARIE BYSTRÖM, NAPTEK, CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD, UPPSALA

I nom ramen för konventionen om biologisk mångfald har det internationella samfundet kommit överens om den så kallade ekosystemansatsen, som bör tillämpas vid allt bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ekosystemansatsen uttolkas i 12 principer, varav den fjärde principen lyder: "Det är grundläggande att förstå ekosystemets värde ur ett ekonomiskt perspektiv." Denna princip är, som jag ser det, högst problematisk. Den inte bara beskriver utan rättfärdigar på något sätt det dilemma vi befinner oss i idag, med skenande förluster av arter och ekosystem och en klimatförändring som hotar att gå över styr. Det är just genom att vi människor tillåtit oss att *sätta prislappar* på allting runtomkring oss som vi tar oss rätten att exploatera ekosystemen intill deras kollaps. Det är inte när vi människor förstår naturen runt omkring oss ur ett

ekonomiskt perspektiv som vi värnar om den, utan när vi älskar och vördar den värld vi lever i.

Den peruanska organisationen PRATEC (Programa Andino de Tecnologías Campesinas) beskriver problemet med ekonomisering av naturens värden i sin slutrapport för projektet "Ecosystem services in the commons and intercultural education for sustainable development in the southern central highlands in Peru".

I rapporten understryker man att det inte är ekonomiska värden som motiverar lokalsamhällena i Anderna att värna om naturen där de bor. De ser i stället en frisk natur som en förutsättning för sin egen existens, och för att leva måste människor och natur mötas i ett ömsesidigt närande – om människorna ger näring till och värnar om naturen så ger naturen näring till människorna

så att de kan leva. Ekonomisering av naturens värden bidrar enligt PRATECs projekt tvärtom till att erodera den kultur och de traditioner som under århundraden har bibehållit fungerande ekosystem i människornas omgivning. PRATEC ifrågasätter därför användningen av ekosystemansatsen så som den definieras idag, och man ifrågasätter också den definition och användning av termen "ekosystemtjänster" som t ex Millennium Ecosystem Assessment har utvecklat, eftersom den på samma sätt fokuserar på de "tjänster" som människorna ensidigt kan få vid sitt utnyttjande av naturen.

En av dem som bäst beskrivit kollisionen mellan vetenskapliga sätt och andliga eller kärleksfulla sätt att förhålla sig till världen är den amerikanske bonden och författaren Wendell Berry. I sin bok "Life is a Miracle" (2001) skriver han:

We know enough of our own history by now to be aware that people exploit what they have merely concluded to be of value, but they defend what they love. To defend what we love we need a particularizing language, for we love what we particularly know. The abstract, "objective", impersonal, dispassionate language of science ... cannot replace, and it cannot become, the language of familiarity, reverence, and affection by which things of value ultimately are protected.

eller i min översättning:

Vi vet tillräckligt om vår egen historia idag för att inse att människor exploaterar sånt som de bara bedömer har ett värde, men de försvarar det de älskar. För att försvara det vi älskar behöver vi ett språk om det enskilda, det specifika, för vi älskar det vi känner enskilt och specifikt. Det abstrakta, "objektiva", opersonliga, sakliga språket hos vetenskapen ... kan inte ersätta, och det kan inte ta över, det familjära, vördnadsfulla, ömsinta språk med vilket saker av värde slutligen skyddas.

Vi behöver återskapa ett utrymme i dagens värld att använda detta familjära, vördnadsfulla och ömsinta språk. För att göra det också i ett samhälleligt och politiskt sammanhang tror jag det krävs att vi erkänner:

- 1) att våra vetenskapliga och akademiska sätt att beskriva världen har begränsningar;
- 2) att de bara är användbara om de också samtidigt erkänner att det finns andra sätt att förstå och relatera till världen, som är lika användbara och riktiga; och
- 3) att vi som individer och folk kan ha behov av att använda helt olika sätt att förklara världen och att relatera till den, beroende på vilket sammanhang vi befinner oss i.

I Sametingets nyligen antagna *Livsmiljöprogram Eallin-biras* beskriver man vikten av språket i arbetet för en hållbar och livskraftig samisk livsmiljö:

Vårt språk är ett uttryck för vårt förhållningssätt till naturen och till varandra. ... Språket är den främsta förutsättningen för att uttrycka allas vårt ansvar i upprätthållandet av den ekologiska balansen i naturen.

Samtidigt erkänner man att värdegrunden går djupare än språket i sig:

Vår syn på livet bildar vår gemensamma värdegrund och är mycket mer omfattande än enbart det samiska språket. Den samiska synen på naturen som ett besjälat, levande väsen står i stark kontrast till den västerländska natursynen.

Intressant nog lyftes *kärleken* till naturen fram som central för framtiden vid en nyligen genomförd tanke-smedja om Världsnaturfondens framtida arbete i Sverige.

Kanske kan man också se det alltmer omfattande arbetet internationellt för ökande lokalt deltagande och lokal förvaltning inom naturskydd och naturvård som ett uttryck för insikten att vi människor försvarar det vi känner väl och älskar. Här ligger vi i Sverige lite på efterkälken, men framsteg görs, och det spännande arbetet med förvaltningen av Laponia och Kosterhavet kommer att ge erfarenheter som många kan lära av under åren framöver.

Grupparbeten

Tema: Vilka förhållningssätt behöver vi för att finna vägar till hållbara samhällen?

Arbetsätt, processer, möjligheter för samverkan?

Grupp 1.

Charlotta Warmark, Naptek/CBM

Lars Magnusson, Naturhistoriska riksmuseet

Charlotta Rosborg, Sveriges Fäbodbrukare

Anders Tivell, Hela Sverige ska leva

Gloria Gallardo, CSD/UU

Håkan Tunón, Naptek/CBM

Charlotta W.: Ekologiskt jordbruks vara eller icke-vara! Respekten för andra människors situation och val. Är man mätt är man nöjd med livet? Livskvalitet? Vad har vi för långsiktig hållbarhet?

Stockholms vatten har beslutat att det endast ska finnas ekologiskt jordbruk runt vattenreserven till Stockholm för att undvika bekämpningsmedelsrester.

Gloria: Vilka är vi? Det finns ett förhållningssätt som västvärlden vill att resten av världen ska följa. Omvandlingen av exempelvis jordbruket i tredje världen är knappast ett problem på samma sätt som här eftersom brukarna där inte har resurserna att påverka miljön på samma sätt.

Håkan: Man kan konstatera att det i Västerlandet finns ett motsatsförhållande mellan produktion och mer mjuka värderingar av landskapet. Man kan generaliserat säga att produktionsdelen ständigt vill öka, effektivisera och teknologisera, medan den mjukare sidan framhåller naturvård och biologisk hållbarhet. Bägge sidor beskyller de andra för att inte se världen utifrån korrekta perspektiv. De som vill effektivisera framhålls av motståndarna som teknologiska och människofientliga medan de som förordar eftertanke är emotionella bakåtsträvar.

Anders: Jag förstår inte frågan! Vi måste dekolonisera hela tanken om hela västerländska välfärdssystemet. Vi måste komma åt den myt som styr. Myten som föddes i 1600- och 1700-talens vetenskap har nått vägs ände. I senaste Ordfront finns en artikel som förutsäger att nu kommer strax den väntade kollapsen!

Lars: Jag möter barn och lärare som ska försöka förstå vad vi menar med hållbar utveckling. Vi ska minska koldioxiden, och samtidigt är bilproduktionen i kris – alltså måste fler bilar produceras. Samhällets inkonsek-

vens! Man måste signalera rätt budskap hela tiden. Och hur får man ut budskapet?

Charlotta R.: För att hitta vägen? Naturen är enda sättet att finna förhållningssättet. Vi har varit lantbrukare i det här landet, men nu kommer vi mer och mer bort ifrån naturen och de naturliga processerna. Mina föräldrar har kunnande från sin barndom, men det blir svårare och svårare ju längre bort man kommer från naturen.

Ett hållbart lantbruk är nästan omöjligt att klara av idag. Myndigheternas uppföljning, kontroller och misstro är så tråkiga, och de tar så mycket tid från brukaren. Det finns ingen tilltro eller status att ha praktiska kunskaper om ett hållbart lantbruk.

Storskalighetens eller småskalighetens ekonomi!

Utbildningen på lantbruksskolorna leder till indoktrinering och skapar en skev verklighet.

Gloria:

- Vad är det som styr? Vi styrs av en myt! Är det en myt att vi styrs av en myt?
- Det är ett produktions- och ägandesystem som styr. Vi sitter alla fast i systemet! Vi påverkar inte strukturererna genom att man själv flyttar ut på landet. Strukturen måste förändras! Vi stöder systemet genom att konsumera och att leva med i strukturen!
- Vi behöver en lista för att följa upp vad vi gör. Ärligheten inför sig själv!

Lasse: Vi behöver ett systemskifte! Vi styr åt alla håll! Samhället talar med kluven tunga! Produktionssystemen behöver ändras, och transportsystemen också. Det låter spännande med försöksgården – att både öka produktionen och att minska utsläppen. Det ska bli intressant att se vad det leder till!

Charlotta W.: Dagens samhälle har skapats av folk som har haft en närmare kontakt med naturen. Det är 1960-, 70- och 80-talen som har lett till konsumtionsvärlden.

Charlotta R.: Men vi har en romantisk bild av hur jordbruket var förr! Jag har mött de som var lantbrukare förr och frågade: "Saknar du det inte?". Nej, det var för mycket slit! De har kommit bort från skiten, men – visst saknar man något!

Anders: Vad värderas och vad värderas inte? Man måste

ändra samhället! Vilka värderingar ligger till grund för detta? Vad är det som har högstatus och lågstatus? Redan Karl Marx ville ändra på strukturen!

Charlotta W: Vi måste se saker på ett annat sätt. Vi tror att om den ekonomiska krisen löses så kan vi lösa miljöproblemen genom miljövänligare teknik. Man ser inte vad som är det verkliga problemet!

Gloria: Vi behöver lyssna på minoriteter, lyssna på urinvånare. Vad har de för kunskap att dela med oss andra om hållbara livssätt?

Håkan: Det har å andra sidan under den senaste månaden i Upsala Nya Tidning förekommit ett antal insändare som framhåller att ”Ekologiskt jordbruk är cyniskt!”. Man strävar efter produktionsminskande jordbruk samtidigt som ”resten av världen svälter!”. Frågan är hur man då ställer sig till frågor rörande energibalans och långsiktig ekologisk hållbarhet av det konventionella jordbruket?

Avslutande summering rörande arbetssätt, processer och möjligheter för samverkan:

- Om vi ska förändra utvecklingen måste vi förändra samhället, kollektivet och individen!
- En intressant fråga är om samhällsutvecklaren någonsin funderar om enskilda insatser är hållbara eller inte! Vi borde dekolonisera vårt tänkande!
- Viktigt att man tydliggör vilka som är de stora problemen som vi står inför?
- Samverkan kräver att man inte nödvändigtvis måste tävla om vem som har mest rätt! Man måste leva och interagera med andras tankesätt och idévärldar. Utifrån detta måste man gemensamt fundera på vad som är hållbart?
- Ska vi tillåta förändringen att komma top-down eller bottom-up?

Grupp 2

Deltog gjorde:

Henrik Hallgren, arkeolog och antropolog, håller kurser i att skapa en relation till naturen.

Bolette Bele, Norska lantbrukets forskningsinstitut, botaniker, studerar traditionellt jordbruk och biologisk mångfald och dess effekter på mat.

Kristina Belfrage, lantbrukare och forskningsledare vid CUL SLU

Marie Byström, biolog, Naptek

Lars-Gunnar Brävander INK, Stockholms universitet, ekolog och biolog, arbetar tvärvetenskapligt med natur- och miljövård

Ellen Krokstorp – Gastronomistudent på högskolan Kristianstad och praktikant på Svenskt Sigill.

Ol-Johán Sikku, ekonom, har arbetat med traditionell kunskap hos samer

Nedan följer anteckningar från diskussionen i punktform:

- Arbeta tvärvetenskapligt
- Man måste värdera sin egen kultur annars förlorar vi kunskap. Det är en svår pedagogisk utmaning att höja värdet på kunskapen. Sameungdomar värderar inte gammal kunskap. Det handlar inte om att leva som förr utan att kunna använda kunskapen idag, det är inte någon museiverksamhet vi efterfrågar.
- Det ska vara lätt, rätt och värdefullt att använda och sprida kunskaper vidare.
- Vi behöver kombinera traditionell kunskap och ny teknik för framtiden.
- Estetiska och etiska aspekter bör lyftas fram och värderas i naturvårdsdiskussionen.

- Uppgradera traditionell information.
- Rådgivare kan lära sig mycket av lantbrukaren och därmed utrota förhållandet att rådgivaren lägger facit i mun hos brukaren.
- Ekologi grundar sig i att vara bekant med naturen och känna den som ett hem. Det är en existentiell fråga. Men att känna kärlek till omvärlden är nästan som tabu idag. Det är tabu att betrakta naturen som helig.
- Kunskapen ersätts av maskiner, de "fixar allt", men fungerar balansen i ekosystemen om alltför effektiva redskap används? Resultatet av obalans kan t ex bli förlorade fiskebestånd i haven.
- Permakultur är ett sätt att imitera naturens egna processer i odling. Det handlar om att samverka med naturen och följa flödena.
- Låt regionala krafter komma fram. Kanske finns det en rädsla att släppa "fotfolket" fritt?
- Kan vi kombinera genteknik och traditionellt kunskande för att öka produktionen inför framtidens ökade behov av mat? Gentekniken är dock inte ett svar på världssvälten.
- Vi behöver hitta ett annat förhållningssätt till kunskap och ta bort vetenskapens tolkningsföreträde. Det finns ett behov av samverkan mellan vetenskap och lokal kunskap.
- Vi vill: Hitta vägar för att ta tillvara den traditionella ekologiska kunskapen genom forskning. Vi vill skapa ett forum för de här frågorna med en uppföljning av denna dag. Vi önskar också att frågor kring natursyn tas upp i skolorna.

Grupp 3

Deltagare:

- * Lena Bergils
- * Gudrun Kuhmunen
- * Tommy Lambrell
- * Ewa Ljungdahl
- * Eva Friman
- * Bengt Gyldberg (antecknare)

Frageställning: Vilka förhållningssätt behöver vi för att finna vägar till hållbara samhällen? Arbetssätt, processer, möjligheter för samverkan?

- En viktig fråga vi måste ställa oss är vilken livsbild vi bygger vårt samhälle på. Vad ersätter vi det gudomliga med i ett sekulariserat samhälle? Det är inte förenligt med ett hållbart samhälle att låta materiell konsumtion få överta den roll som religionen tidigare haft.
- Vi måste tänka mer holistiskt. Stanna upp och reflektera. Ta tid för reflektioner.
- Det är också viktigt att ta till oss den traditionella kunskap som ännu finns kvar och inse att vi ingår i naturen.
- Vi måste tänka mer tvärvetenskapligt och kombinera traditionellt och modernt.
- En grundfråga vi måste ställa oss är "Var finns incitamentet för att minska den materiella konsumtionen?" Hur kan vi minska konsumtionen utan att försaka?
- Natursynen styr mycket. För att kunna förändra natursynen i vårt samhälle måste vi börja med de unga. Därför är det viktigt att granska läroplanerna för förskolan, grundskolan och gymnasiet. De styr idag enbart mot naturvetenskaplighet. Enligt det synsättet är det enbart de biologiska organismerna

som är levande, medan sådant som vatten, mark, berg och luft är livlösa. En sådan natursyn kan leda till att man i första hand ser naturens värde i relation till hur den kan exploateras för materiell konsumtion. Enligt en samisk syn är hela naturen levande.

- Ur- och skurdagis är ett bra spår att jobba vidare på. Studiecirklar kan också vara ett bra arbetssätt. Det finns en stor variation i traditionella tekniker. Hur kan vi bevara hantverksskickligheten – handens kunskap?
- Det sociala kapitalet på landsbygden – att man litar på varandra – är en tillgång för att främja samverkan lokalt.
- Även om huvudriktningen för samhället går mot ökat tempo och mer materiell konsumtion, växer också motrörelser som vill bromsa tempot och betona andra värden som tid, lugn, tystnad, gemenskap osv. Ett par exempel är det ökade intresset för second-hand, slow food och down-shifting. Det är intressant att man inom second-hand-rörelsen lyckats lära sig teknik för marknadsföring av de kommersiella reklamarna.
- Det finns stora strukturella hinder för dem som vill bromsa tempot, lägga mindre tid på förvärvsarbete och minska sin materiella konsumtion. Det finns också många inbyggda tidsvampyrer i samhället, som tar vår tid i anspråk utan att vi alltid ens är medvetna om dem.
- Både medvetenhet och valmöjligheter när det gäller konsumtionsnivå är mycket en klassfråga och en politisk fråga.

Så vad göra?

- 1) Börja med sig själv och i det lilla
- 2) Ställa krav uppåt på politiker och myndigheter

Grupp 4

Participants:

Verónica Monterrubio, Paul Sinclair, David Kronlid, Colin Campbell

Questions:

- Do we need common value bases?
- Is this a function of many decades of stability?
- What is happening to the world?
- Is the future necessary? If we dispense of it?

Actors

Communities

- Sharing knowledge, showing “our” identity – vulnerability when sharing.
- Preservation of culture = preservation of biodiversity
 - + Diversity to function
 - + The more monoculturized the more precarious the system turns.

Technology

- Positive actual values: Increases efficiency, therefore proficiency

Education

- Unvalued diversity in teaching chain
- Unvalued stories

Media

- Awareness of the message

Government

- Imposed monocultures
- Should be multifacetic
- Different remittent/response of the message due to the level
- Resilience is multifacetic, has a biodiverse structure
- Synergy of the components

Initially our discussion aimed at identifying shared insights relating to the problems posed by the seminar organizers. Knowledge and Action were specific topics and discussion ranged from an initial objectivist formulation, to a more nuanced integrated approach, to action based on constructivist hermeneutic philosophical insights (David).

In answer to the question “What is happening to the world?”, Colin provided a detailed account of changes to Botswana over the last 50 years and the significant losses in biodiversity associated with the development of modern agriculture (fencing, dam construction, mono-culture crop regimes), tarring of roads and commercialization of wild life. Discussion compared these changes to other areas in the world and to the example given in Marx’s “Das Kapital” of the transformation of traditional agriculture in Scotland with clearances of previous occupants of the new capitalist estates and the imposition of hut taxes as in Rhodesia/Zimbabwe.

Further discussions dealt with the need for shared belief systems to guide actions to achieve “beneficial results”. It was agreed by all participants that intellectual diversity was important in its own right and an important component of a healthy socio-ecological system.

Finally, the radical idea of questioning the need for “future perspectives” was raised. The need for our care for the future is not as obvious as first impressions indicate, given the forced imposition under capitalism of the “future” upon traditional value systems whose time perceptions can, as in the case of Central Africa (John S. Mbiti), be characterized as “living in the present and becoming the past”

Avslutande runda

Vad har jag fått med mig?

Reflektioner från några av deltagarna:

- Vi behöver en mångfald i tänkande, kultur och biologi för att kunna uppnå sann hållbarhet.
- Dekolonisering (se s. 97–100) är något för alla inte bara för ursprungsfolken.
- Frågan om de olika maktpositionerna är intressant. Vi borde sluta prata om natur och kultur utan vi borde istället diskutera i termer av landskap.
- Det är viktigt att finna sin roll i universum.
- Dekolonisering av sinnet är en global fråga. Det är den svåraste av alla de förändringar som vi kommer att möta. Från mötet idag har tankar väckts och dekoloniseringen har börjat. Det är en lång väg att gå men vi är på väg när grupper av människor samlas på det här viset.
- Det spelar ingen roll varifrån man kommer vi har samma utmaning att möta. För att lyckas måste vi respektera våra olikheter men ändå arbeta tillsammans.
- Det finns andra värden i livet som behöver synliggöras på ett sätt som inte görs idag.
- Lösningen är sannolikt inte universell. Jag har reflekterat rörande ekologisk kunskap och det är viktigt att konstatera att den är ojämnt distribuerad. En del vet mer än andra och den behöver inte alltid vara så traditionell. Hur lokal och ursprunglig är ursprungskunskap!
- Jag har inspirerats av tankarna från föreläsare och diskussionerna.
- Det har varit intressant att se hur man arbetar konkret och på olika nivåer. Vad gör vi med det här? Och hur sprider vi det?
- ”Contemplate this I will!” Väldigt stimulerande, särskilt vikten av traditionell kunskap! Vad kan lokala initiativ göra med detta? Jag är nu mer förvirrad men på en högre nivå!
- Jag har en djup känsla av förlust, förlust av biologisk mångfald, kopplingen till naturen, traditionell kunskap. I förlusten känner jag också en längtan att återkoppla till naturen. Vi kan nog finna den igen! Traditionell kunskap är en levande kunskap! Det är inspirerande att se samma längtan hos många människor som arbetar med så många olika områden.
- Jag är oroad över utvecklingen i Botswana...
- Det jag tar med mig idag är att när vi tänker på naturen så tänker vi också på människans framtid. Vi kan inte flyga till Mars! Att värna om jorden är att värna om människans framtid.
- Jag vill inte peka på vi och de, men vi borde vara försiktiga med dekolonisering. Vi behöver bevara diversiteten och inte bara gå tillbaka utan att förnya oss.
- Vi har ett ha-begär som har kommit för långt. Vi söker något som vi inte vet vad det är. Jag vet inte om det är en längtan tillbaka!
- Det har varit intressant att följa kommentarerna och reaktionerna. Man lär sig av dem och de är nödvändiga för att gå vidare. Man måste stanna upp och tänka med jämna mellanrum innan man går vidare.
- Jag delar känslan av smärta och längtan. Jag tror att vi alla måste ifrågasätta perspektiv som vi har fått från skolan och utbildning. Vi kan behöva ett nytt perspektiv. Det är en stor förändring som vi kommer att behöva möta. Vi måste ändra oss och lyssna på naturen. *Earth jurisprudence* – nya lagstiftningar lyfter naturen från obekt till subjekt!
- Jag känner mig styrkt i arbetet med traditionell kunskap i Sverige och hela samhället. Vi håller alla med om att det finns en spricka i helhetstänkandet inom vetenskapen idag. Det finns en känsla av sorg, men också en glädje över att vi alla är en del av ett uppvaknande.

För mer information om Earth jurisprudence se sidorna 107–109 och <http://www.earthjurisprudence.org/>

Bilaga 1 Program för symposiet

Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi, Symposium, 26–27 augusti 2008, Skansen, Stockholm

Tisdag 26/8

09.00–09.15 Välkomsthälsning
John Brattmyhr, Skansen

Session 1 Natur- och kulturmiljövårdens antropologi

Moderator: Johan Bodegård, ArtDatabanken

09.15–09.45 Kan natur- och kulturmiljövården samarbeta?
Urban Emanuelsson, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala

09.45–10.15 Miljörörelsens och naturvårdens historia
Peter Westman, Världsnaturfonden

10.15–10.30 Kaffe

10.30–11.00 Kulturmiljövårdens historia
Leif Gren, Riksantikvarieämbetet

11.00–11.45 Blicken på bonden: Om markhistorikern Mårten Sjöbeck
Karin Gustavsson, Helsingborgs museer

11.45–12.30 Panelsamtal/avslutande frågestund

12.30–13.30 Lunch på restaurang Solliden

Session 2 Naturvård och kulturmiljövård. Helhetssyn på landskapets värden

Moderator: Johan Bodegård, ArtDatabanken

13.30–14.00 Jordbruksverkets verktyglåda
Ulrika Bergman, Jordbruksverket

14.00–14.30 Naturvårdsverkets verktyglåda
Anna Helena Lindahl, Naturvårdsverket

14.30–15.00 Kaffe

15.00–15.30 Riksantikvarieämbetets verktyglåda
Jan Gunnar Lindgren, Riksantikvarieämbetet

15.30–16.00 Skogsstyrelsens verktyglåda
Mikael Norén, Skogsstyrelsen

16.00–17.30 Paneldebatt med Emelie Hansson, Naturskyddsföreningen, Stig-Åke Svenson, Länsstyrelsen Dalarna, Lena Landström, Länsstyrelsen Gävleborg, Olov T. Johansson, Sametinget, Henrik Axiö, Sveriges hembygdsförbundet

Onsdag 27/8

Session 3 Natur- och kulturmiljövården och de traditionella brukarna, vilka får komma till tals?

- 09.00–09.30 Inledning
Tommy Lennartsson, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
- 09.30–10.00 Dialogen förs bäst i skogen
Peter Bergman, Sveaskog
- 10.00–10.30 Konflikter och samverkan i glesbygd
Anders Esselin, Länsstyrelsen i Västerbottens län
- 10.30–11.00 Kaffe
- 11.00–11.30 Biosfärsområdesarbetet i Blekinge
Elisabet Wallsten, Biosfärkandidatområdet Blekinge skärgård med kust
Herbert Eriksen, Sturkö Rökeri
- 11.30–11.45 Laponiaprocessen
Michael Teilus, Mijá ednam, Världsarvet Laponia
- 11.45–12.00 Fäbodskog och fäbodbruk
Kelvin Ekeland, Gävleborgs Fäbodförening
- 12.00–14.00 Picnic-lunch med utflykt i Skansens kulturmiljöer och föreläsning
- 12.30–14.00 Laponiaprocessen
Michael Teilus vid Samevistet
- 12.30–14.00 Fäbodskog och fäbodbruk
Kelvin Ekeland vid Fäbodvallen
Anna Brodin, Norra Lumshedens fäbod

Session 4 Öppet forum

- 14.00–17.30 Öppet forum
Hur effektiviserar vi dialogen mellan olika myndigheter och mellan myndigheter och landskapets användare?
Marie Byström & Anders Tivell, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
- 17.30–18.00 Avslutning – sammanfattning

Bilaga 2 Deltagarlista

Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi, Symposium, 26–27 augusti 2008, Skansen, Stockholm

Deltagare och föreläsare symposiet

Anna Andréasson, Centrum för biologisk mångfald (Programmet för Odlad mångfald – POM), Alnarp
Anders Arnell, Centrum för naturvägledning, Uppsala
Mårten Aronsson, Skogsstyrelsen, Jönköping
Linda Askelund, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Henrik Axiö, Sveriges Hembygdsförbund, Stockholm
Sara Bergendorff, Student inom landskapskonventionen, Stockholms universitet
Lena Bergils, Sveriges Hembygdsförbund (Cultruralprojektet), Norrbo
Ulrika Bergman, Jordbruksverket, Jönköping
Karin Bernodt, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Göran Blom, Naturvårdsverket, Stockholm
Johan Bodegård, Artdatabanken, Uppsala
Katarina Bodin, Länsstyrelsen Jämtlands län, Järna
John Brattmyhr, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Anna Brodin, Norra Lumsheden fåbod, Dalarna (Gävleborg)
Ann-Christin Burman, Länsstyrelsen i Norrbotten, Luleå
Ruona Burman, Miljödepartementet, Stockholm
Marie Byström, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Anita Carlquist, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Carin Dahlberg, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Anna Dahlström, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Kati Dalkowski, Naturvårdsverket, Stockholm
Kelvin Ekeland, Gävleborgs Fåbodförening, Norrbo
Jan Eksvärd, Lantbrukarnas Riksförbund, Stockholm
Urban Emanuelsson, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Herbert Eriksen, Biosfärkandidatområdet Blekinge Skärgård, Sturkö Rökeri, Sturkö
Anders Esselin, Länsstyrelsen i Västerbottens län, Umeå
Mia Geijer, Länsstyrelsen i Örebro län, Örebro
Carina Green, Institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet
Leif Gren, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
Jan Gustavsson, Jordbruksverket, Jönköping
Karin Gustavsson, Helsingborgs museer, Helsingborg
Torkel Hagström, Göteborgs Naturhistoriska museum, Göteborg
Emelie Hansson, Naturskyddsföreningen, Stockholm
J-O Helldin, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Mats Hellqvist, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Rebecka Henriksson, Systemekologiska institutionen, Stockholms universitet
Lis-Mari Hjortfors, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Karin Holmberg, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Åsa Holmgren, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Mattias Iwarsson, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Leif Johansson, Stiftelsen Skansen, Stockholm

Lotta Johansson, Centrum för naturvägledning, Uppsala
 Olof T. Johansson, Sametinget, Glen
 Yasmine Kristiansen, Fredriksdal museer och trädgårdar, Helsingborg
 Ewa Kron, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Stefan Källman, Jordbruksdepartementet, Stockholm
 Tommy Lambrell, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Lena Landström, Länsstyrelsen Gävleborg, Gävle
 Cortina Lange, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Hans-Ove Larsson, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Tommy Lennartsson, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
 Maria Levin, Viltskadecenter, Riddarhyttan
 Joakim Lilja, Institutionen för kulturvård i Mariestad, Göteborgs Universitet
 Anna Helena Lindahl, Naturvårdsverket, Stockholm
 Ulf Lindberg, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
 Jan Gunnar Lindgren, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
 Ebba Lisberg Jensen, Centrum för biologisk mångfald, Malmö
 Leif Lithander, Göteborgs Naturhistoriska Museum, Göteborg
 Uno Lundback, Hela Sverige ska leva / Hållbara bygder, Stockholm
 Stefan Lundberg, Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm
 Torulf Lönnerholm, Miljödepartementet, Stockholm
 Johanna MacTaggart, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Mariestad
 Ylva Nilson, Västärket/Västergötlands museum, Skara
 Mikael Norén, Skogsstyrelsen, Jönköping
 Åsa Norrman, Miljödepartementet, Stockholm
 Tomas Nyhlén, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Anna-Vera Nylund, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Marie Odenbring Widmark, Västärket/ Kulturlagret, Vänersborg
 Boel Récen, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Eva Sandberg, Centrum för naturvägledning, Uppsala
 Per Sonnvik, Centrum för naturvägledning, Uppsala
 Olof Stroh, Nordiska Kulturlandskapsförbundet, Uppsala
 Tobias Strömdahl, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Britt-Inger Svensdotter, Prästkragen AB
 Stig-Åke Svensson, Länsstyrelsen Dalarna, Falun
 Daniel Tedenlind, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar
 Michael Teilus, Mijá ednam, Världsarvet Lapponia, Jokkmokk/Knivsta
 Anders Tivell, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
 Håkan Tunón, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
 Elisabet Wallsten, Biosfärkandidatområdet Blekinge Skärgård, Karlskrona
 Charlotta Warmark, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
 Caroline Wejstorp, Sveaskog Naturupplevelser AB, Stockholm
 Peter Westman, Världsnaturfonden WWF, Stockholm
 Leif Wicksell, Stiftelsen Skansen, Stockholm
 Anna Maria Wremp, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
 Cecilia Wänge, Fredriksdal museer och trädgårdar/Kulturförvaltningen, Helsingborg

Bilaga 3 Program för seminariet

Natursyn och hållbar utveckling

Seminarium om lokal och traditionell kunskap, vår relation till naturen och vägar till hållbara samhällen – lärande mellan olika kulturer

Samhället söker efter lösningar på den stegrande klimatförändringen och miljöförstörelsen genom nya politiska avtal och tekniska lösningar. Nationellt förbrukar vi idag väsentligen mer av jordens resurser än vår globala andel. Det är tveksamt om vi kommer att kunna klara den samhällsomställning som vi står inför om vi inte även börjar se på hur vi förhåller oss till naturen och jorden med ett större helhetsperspektiv. Såväl modern vetenskap som äldre traditionella natursyner pekar på behovet av ett annat förhållningssätt än det som det västerländska samhället har haft under det senaste seklet. Detta bär med sig stora möjligheter till nytänkande. Under 2008 höll Cemus (CSD) och Sigtunastiftelsen konferensen "Klimatexistens" som berörde existensiella frågor i relation till klimatförändringen. Seminariet "Natursyn och hållbar utveckling" kan ses som en fortsättning på den diskussionen. Seminariet arrangeras av Naptek, Centrum för biologisk mångfald (www.naptek.se) tillsammans med Världsnaturfonden WWF (www.wwf.se), Uppsala centrum för hållbar utveckling, CSD, (www.csduppsala.uu.se) och Hela Sverige ska leva (www.helasverige.se).

Tid: Onsdag 13 maj

Plats: KSLA, Drottninggatan 95 B, Stockholm

Program

8.30– 9.00	Registering och kaffe
9.00– 9.30	Välkomsthälsning och introduktion
9.30–10.15	Vikten av en gemensam värdegrund utifrån ett dekoloniserat synsätt <i>Gudrun Kuhmunen och Olov Johan Sikku, Referensgruppen för arbetet med Sametingets Ivsmiljöprgram</i>
10.15–10.45	Kaffe
10.45–12.00	"To "redream" the world – local knowledge, local culture and biodiversity in Southern Africa and Europe – Challeges and possibilities <i>Colin Campbell, traditionell botare, Botswana och Sydafrika</i>
12.00–14.00	Lunch
14.00–14.30	Hållbart lantbruk i praktiken - en kombination av traditionell kunskap och modern forskning <i>Kristina Belfrage, Centrum för Uthålligt Lantbruk, SLU</i>
14.30 – 15.00	Lokal och traditionell kunskap och hållbara samhällen – behovet av en helhetssyn; tankar från arbete i Sverige och i länder i Syd. <i>Peter Westman, Världsnaturfonden och Marie Byström, NAPTEK, CBM</i>
15.00–16.30	Vilka förhållningssätt behöver vi för att finna vägar till hållbara samhällen? Arbetssätt, processer, möjligheter för samverkan? Workshop med grupp- arbeten
16.30 – 17.15	Redovisning från grupperna
17.15 – 17.30	Sammanfattning och slutord, arrangörerna

Bilaga 4 Deltagarlista

Natursyn och hållbar utveckling, 13 maj 2009, KSLA, Stockholm

Deltagare och föreläsare på seminariet

Stefan Bartel, Stockholm Resilience Centre, Stockholm
Bolette Bele, Norge Bioforsk Midt-Norge, Kvithamar, Stjørdal, Norge
Kristina Belfrage, centrum för uthålligt lantbruk, SLU, Uppsala
Lena Bergils, Norrbo
Lars-Gunnar Bråvander, INK, Stockholms universitet
Marie Byström, Naptek, Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Colin Campbell, Botswana & Sydafrika
Margarita Cuadra, CSD (Centre for Sustainable Development), Uppsala
Eva Friman, CSD (Centre for Sustainable Development), Uppsala
Gloria Gallardo, CSD (Centre for Sustainable Development), Uppsala
Marnie Graham, Sametinget, Östersund
Bengt Gyldberg, Älvlandskapet Nedre Dalälven (biosfärkandidat), Leader Nedre Dalälven
Henrik Hallgren, Lodyn, Stockholm
Jacob von Heland, Stockholm Resilience Centre, Stockholm
Andréas Karlsson, CSD (Centre for Sustainable Development), Uppsala
Ellen Krokstorp, Svenskt Sigill och Högskolan Kristianstad
David Kronlid, Institutionen för didaktik, Uppsala universitet
Gudrun Kuhmunen, medverkar i Laponia-processen och arbetsgruppen för Eallinbiras, Jiellévaare [Gällivare]
Tommy Lambrell, Stiftelsen Skansen, Stockholm
Ewa Ljungdahl, Gaaltije – Sydsamiskt kulturcentrum, Östersund
Lars Magnusson, Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm
Vero Monterrubio, CEMUS/CEFO, Uppsala
Charlotta Rosborg, Föreningen Sveriges Fäbodbrukare
Ol-Johán Sikku, Projektet Renlycka, Svenska Samers Riksförbund, Östersund
Paul Sinclair, Institutionen för arkeologi, Uppsala universitet
Anders Tivell, Hela Sverige ska leva, Stockholm
Håkan Tunón, Naptek/Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Charlotta Warmark, Naptek/Centrum för biologisk mångfald, Uppsala
Peter Westman, Världsnaturfonden WWF, Solna

Traditionell och lokal kunskap om växter och djur, erfarenhetsbaserad kunskap som förts vidare från generation till generation, kan ha mycket att bidra med till ett framtida hållbart samhälle. På vilket sätt kommer denna erfarenhetsbaserade och handlingsburna kunskap in i dagens förvaltning av landskapet? Vems och vilken typ av kunskap är det som räknas i mötet mellan lokalbefolkning och myndigheter? Hur långt har vi kommit sedan Ängsö 1909? Hur hållbar är dagens syn på naturen?

NAPTEK – Nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett program vid Centrum för biologisk mångfald.

www.naptek.se

CBM:s skriftserie 32

CBM Centrum för
biologisk mångfald

SKANSEN